

محبت

کابینه

خلل پذیر بود هر بسا که می بینی
مگر بنای محبت که حالی از خلل است

شماره چهارم سال نهم دهم ۲۰۱۷

در برکتهای این عمارت
شعبانی از دموکراسی
تبدیل حرم به انزلی
دیباچه کجلیک
عفت و در بنیت
تجلی بر آفتابهای ادبی
سبب محبت ابراهیم ادا هم
و دیده و گوی
این چه و چه
و...

د قانون واکمنی ته ډیره اړتیا ده

په اوسنیو شرایطو کې د مدني پدیدې په توګه د قانون واکمنی ته اړتیا ډیره شوي. ځکه چې د څلورو لسيزو اوږدې جګړې د قانون جوړونې او پلي کونې بنسټونه خورا زیات کمزوري کړي دي. دغه ناوړین یوه داسې فضا رامنځته کړې چې له یوه پلوه د قانون د پلي کېدو اراده د قانون تطبیق کوونکو چارواکو په وجود کې ډیره لږه شوي او له بل پلوه د افغاني ټولني افراد هم د قانون د عملي کولو په برخه کې لکه چې اړینه ده مرسته نه کوي. له دې کبله د قانون واکمني کمزوري او په ځینو کچو کې تر پوښتنې لاندې ده. دې وضعیت د افغانستان په ټولنه او حکومت کې داسې بحران زیږولی، که په نږدې راتلونکې کې د هغې مخه ونه نیول شي، د تیرې څه د پاسه یوې نیمې لسيزې لاسته راوړنې په اوبو لاهو کېږي.

د قانون واکمنی، د حکومتونو هغه تصمیمونه دي چې د حقوقي پیژندل شوي اصولو پر بنسټ نیول شوي وي. همدارنګه په ټولنه کې د هیڅ ډول تبعیض او امتیاز پرته د قانون پلي کولو ته هم د قانون واکمني وايي. د قانون په واکمنی کې واکمن تر قانون لاندې راځي او د قانون پر بنسټ خپله واکمني چلوي. له دې کبله د قانون واکمنی له سیاسي، اجتماعي او اقتصادي حقوقو څخه ملاتړ کوي چې له امله یې، ټولنه د یوه ټاکلي نظم په لوري خپل حرکت ته ادامه ورکوي.

زموږ هېواد افغانستان چې نوی د معاصري ډموکراسی په لاره روان شوی او ورو ورو یې راز راز بنسټونه جوړیږي، کلکه اړتیا لري چې د قانون واکمني احساس کړي. ځکه د قانون د پلي کېدو په نشتوالي کې د پرمختګ په هیڅ ډګر کې هېوادنی پلان شوي موخي لاس ته نه راځي. د قانون د حاکمیت کمزورتیا او په ځینو کچو کې نشتوالی، د دې لامل شوي چې په لوي لاس یو شمیر کړی د وسله وال بغاوت په څیره کې د ځینو ګاونډیو هېوادونو د پوځي او فرهنگي موخو او یرغلونو د سونګ د لرګیو په توګه وکارول شي، افغانستان کنډواله کړي او هېوادوال د ورځني ماتم په تېر کینوي. یادي کړی چې د وطنپالنې بریتونه تاووي او د بهرنيانو د ایستلو درکې کوي، په خپله د سیمې او ګاونډیو د استخباراتو په اشارو ناڅې، په افغانستان او خلکو مرګوني گذارونه کوي او اوسېدونکي له قانون څخه خلاص چاپیریال ته هڅوي، تر څو د وګړو د اوسیدو په سیمو کې خپلو پښو ته د ایښودو ځایونه ومومي.

د قانون د واکمنی کمزورتیا یا نشتوالي په هېواد کې د جنګسالارانو د داسې ډلې ټوکېدلو ته زمینه برابره کړې چې هغوي، د کرنې او صنایعو، طبیعي زیرمو، نورو اقتصادي تشبثاتو، ټولنیزو، فرهنگي او دیني امکاناتو مالکیت په خپل ځان پوري تړي. له دې کبله دا ډله ځانونه تر قانون لوړ بولي او قانون ته لږ شان درناوی هم د خپل ځان بي عزتي ګڼي. جنګسالاران له قانون څخه د تیبنتي په موخه د وسله والو یاغیانو او مافیا سره په ښکاره مخالفت کوي، خو په پټه د هغوي سره د جګړې د اوږدیدو، د مخدره موادو د کاروبار څخه نیولې، د طبیعي او فرهنگي زیرمو د قاچاق په ټولو ناوړه مامیلو کې کلکي او نه شلیدونکي اړیکې جوړوي. د جنګسالارانو ډله په پوره منافقت، د ګاونډیو د استخباراتو سره په پخه

اړیکه کې د قومي، ژبني او مذهبي تاو تريخوالي څخه ان د هېواد د ملي واکمنۍ، ملي يووالي او د دولت د اډانو تر جرگولو پوري کار اخلي. له دې لاري هغوي له ځانونو څخه قهرمانان جوړوي او د رنگارنگ لاريونونو د تر سره کولو په پټکو د افغانستان يو شمير ساده زري خلک تيرباسي او په دې توگه افغانان په لويه انديبنه کې اچوي. د دې چلن په ليدو ولس وايي چې د هېواد له پاره د جنگسالارانو ډله، ان د وسله والو ياغيانو څخه خطرناکه ده، ځکه چې ياغيان بربند دوينمنان دي چې افغانستان نروي، خو دوي د نظام دننه د قانون د ماتولو او د هېواد او خلکو سره په دوښمنۍ کولو کې تر بل هر چا ستر گواښ گڼل کيږي.

د افغانستان د ورځني ژوند څخه د مالوماتو د ترلاسه کولو پر بنسټ، څرگنديږي چې د امو درياب شاوخوا سيمو کې د کاسا ۱۰۰۰، ټاپي، د ازبکستان - هرات او ترکمنستان - افغانستان - تاجکستان ريلوی ليکو او نورو پروژو سروې او پيل کېدل د افغانستان د اقتصادي او سياسي گټو يوه کرښه جوړوي چې په خپل ځان د هېواد د بسيا کېدو او په پخوانيو بندرونو له اتکا څخه د خلاصيدو لامل کيږي. همدارنگه د حکومت اوسنی نسبي فعال بهرنی سياست، چې پاکستان يې ځنډي ته کړی او د نړيوالي او سيمه ايزي اجماع په راټولېدو کې يې مرسته کړي. دا او داسې نور اقدامات د قانون له مخې بايد د افغانستان د حکومت د مرکزي او سيمه ايزو ادارو او ولس له خوا ملاتړ او پلي شي. له بده مرغه لېدل کيږي چې د هېواد يو شمير سيمه ايزي اداري او د هغوي مسؤلین د دې پر ځاي چې د قانون له مخې پيل شوي سروې او پروژې بشپړي کړي، د قانون خلاف حکومت او نړيواله ټولنه تر ژوبلې گوتې نيسي، سبوتاژ کوي او خپلي ناروا غوښتنې په حکومت او خلکو تحميلوي. همدارنگه د مرکزي ادارو يو شمير مسؤلین د خپلو دندو د دايري څخه په سرغړونه نړيوال مهم کنفرانسونه، ديپلوماتيک ماموریتونه او د ملگرو ملتونو عمومي غونډې، په کوچنی بهانه نيمکړي پريږدي او يا هغه تحريموي. هغوي قانون په خپل لاس کې نيسي او ځان له قانون څخه په يوه جگه پورې کې حسابوي، چې گواکې پر هغوي څوک قانون نه شي پلي کولی. له ټولو څخه مسخره خبره دا چې، ځينې چارواکي حکومت ته پايه کښوي او د خپل تقرر او عزل واک د ولس له فيصلي سره غوټه کوي.

د ملي يووالي حکومت چې د کوم ميکانيزم پر بنسټ جوړ شوی، د هغې ترکيبي خواوي د اساسي قانون پر ځاي، د هغه ميکانيزم د موادو په پلي کولو ټينگار کوي چې بنسټ يې يو شمير داسې موارد تشکيلوي چې د پلي کېدو له اړخه د قانون سره ټکر کوي. له دې کبله هر سرغړونکی، ښکاره وايي چې د ملي يووالي حکومت د قانون پر بنسټ نه، بلکه د يو ټاکلي ميکانيزم پر اساس جوړ شوی، نو ځکه د هغه غوښتنه که د قانون سره ټکر هم ولري، بايد ومنل شي. په دې توگه د ملي يووالي حکومت هم د قانون د پلي کولو او هم د قانون د واکمنۍ د تامين په برخه کې پاتې راځي.

د افغانستان ولسي جرگه او مشرانو جرگه چې د قانون جوړولو او تصويبولو غوره ارگانونه دي، د داسې ترکيب لري چې ډيرئ غړي يې د قانون په ماتولو تورن دي. د ملي شورا يو شمير وکيلانو څرگندونو ته په کتلو، ويلي شو چې هغوي قانون جوړول د خپل ځان دنده او پر ځان منل يې د بل چا دنده بولي. د ملي شورا ځينې غړي خپله غير قانوني وسله والي ډلې لري او پري خلک گواښي، د نامالومه دلايلو له مخې په خپل سر عمليات کوي او د خلکو سروڼه پري کوي. قومي، ژبني، سمټي او سياسي مسايلو ته داسې لوری ورکوي چې خلک د نظام پر خلاف راوپاروي.

د افغانستان څارنوالی او محکمي ، دمدرحاله د فساد اساسي سرچیني گڼل کيږي چې نشي کولی هغه کسان او کړی چې جرمونه کوي، له قانون څخه د سرغړونو لامل کيږي او د مافيا ليکي پياوړي کوي، په سزا ورسوي. دغې منفي پديدې په هېواد کې د قانون د پلي کېدو او د قانون واکمنی ته دروند گذار ورکړی. په څارنوالیو او محکمو کې د تخصص لرونکو، حقوق پوهانو او پاک لاسو کدرونو نشتوالی د دې سبب شوی چې په مجرمانو باندې د قانون پلي کېدل خنډ واخلي او خلک په قانون پلي کوونکو ارگانونو بې باوره شي.

که څه هم چې د قانون د واکمنی د تامین او د قانون ماتوونکو په برخه کې د هېواد د ډموکراتیکو او وطنپالونکو گوندونو رول ډیر اغیزمن نه دی، د هغې ترڅنګ په افغانستان کې تنظیمونه، یو شمیر ترلي گوندونه او خوځښتونه په زیات مقياس کې د وطن د هغو قوانینو څخه په سرغړونه ملامت دي چې د دوي د واکمنی په وخت کې تدوین شوي. په ځینو ولایتونو کې روان کشمکشونه د همدغه په اصطلاح سياسي نهادونو د فعالیتونو څرگنده بیلګه ده چې په راز راز بهانو د افغانستان تنکی ډموکراسي، ثبات او یوموتی والی له خطر سره مخامخوي. دا تنظیمونه ځانته رانده او بل ته بیا په ښکاره د بهرنیو او کورنیو دوښمنانو د خوشالولو له پاره، هغه څه کوي چې تاریخ یې له شرمه په خپلو پاڼو کې نه شي لیکلی. د دوي له لاسه گوندي سیاست چې د ډموکراسی یوه کلکه ستنه ده، د هر بل وخت په نسبت خپل اعتبار له لاسه ورکوي. د تنظیمونو مشران او فعالین ورو ورو د ښارونو، کلیو او بانډو په هغو دعوو گيرو ملکاتو اوږي چې له قومي، مذهبي، ژبني او سمني تاو تريخوالو څخه ماسیوا وطنوالو ته د ورکولو بل سوغات نه لري او په خپله د یاغي مرغیو په څیر د قانون له قفس څخه په نامالومو لورو د الوتلو سرگردانه شپې او ورځې تیروي.

د افغانستان خلک چې له یوي خوا وروسته پاتې ساتل شوي، څلورو لسيزو جگړو زپلي، په معنوي لحاظ د دولتي واکمنو په چارچلن بې باوره شوي، هم د قانون د واکمنی په تامین کې هغه ډول رول نه شي لوبولی، لکه د نورو هېوادونو خلک چې د قانون پلي کوونکو ارگانونو تر څنګ په خپلو ټولنو کې د قانون د واکمنی د ملي کار سره مرسته کوي. له دې کبله ځیني جنگسالاران، قانون ماتوونکي، د خپلو ناروا غوښتنو د منل کېدو په موخه له عادي خلکو سپر جوړوي. خلک چې د قانون د نه پلي کېدو له لاسه له زیاتو حقوقو بې برخې شوي، په دې نه پوهیږي چې دا ټوله ریره دوي ته د همدوي د ملاتړ په بیه له جنگسالارانو او په دولتي اداره کې د فساد کوونکو له خوا پېښه شوي ده.

که څه هم چې نړیواله ټولنه په ډیرو برخو کې له افغانانو سره په مرستو کولو لکيا دي، افغانانو ته یې د عصري قوانینو په تدوینولو او مشوري ورکولو کې راز راز مرستې کړي، خو د سرمایي د طبیعي فطرت له مخې، په یو مقدار کې نړیواله ټولنه هم په افغانستان کې د قانون د تطبیق او واکمنی په ملي کار کې ستونزي رامنځ ته کوي. په ټاکلو مواقعو کې یې د یو شمیر داسي جگړه غوښتونکو او مفسدو افرادو څخه دفاع کړي چې تر اوسه د افغانستان د حکومت او خلکو له پاره ستر سرخوږی جوړوي. د نړیوالو مرستو په برکت په مالي لحاظ پرسیدلي جنگسالاران او فساد خوښوونکي فکر کوي چې دا دوي دي چې نړیوال پري تکیه کولی شي، له دې کبله قانون باید د دوي د پښو په مخکې پروت وي.

مافيا چې د هري ویجاړه ونکې جگړې چینی دی، د مخدره موادو په کاروبار، د وسلو او انساني قاچاقو په لیرد او فساد خورولو کې ستره ونډه لري. هغوي د افغاني ټولني له جنگسالارانو، مفسدو او

قاجاق ورونکو او د هغوي د نړيوالو ملاتړو سره په همغږۍ کې، د افغانستان د قوانينو د پلي کولو او واکمنۍ دمخنيوي او بابيزه کېدو په برخه کې مهم او ان ټاکونکي رول لوبوي. مافيا د سيمي د استخباراتو، د افغانستان د وسله والو مخالفينو، جنگسالارانو او مفسدينو تر منځ د پل حيثيت لري. د هغوي فعاليتونه هماهنگ کوي، جگړي او قانون ماتولو ته زور ورکوي، په دې توگه حريصو گاونډيو او نړيوالو لاسوهونکو شبکو ته د فعاليت اړين بستر برابروي. مافيا د غوړولي جال په لومه کې د افغانستان، سياسي، اقتصادي، فرهنگي، ټولنيزه وده، عدلي او قضايي نظام راگيروي او په ډيره ارزانه بيه د هېواد د ټولو شتمنيو څخه د ځان، حريصو گاونډيو او نورو بهرنيو څرگندو کړيو په گټه، استفاده کوي.

په پايله کې ويلی شو چې په افغانستان کې د قانون ماتونې او د قانون د واکمنۍ ضد پورتنې او داسې نور لاملونه زيات دي د کار دا برخه يوي پرله پسې شننې ته اړتيا لري. حکومت، د قانون جوړونې موسسې، عدلي او قضايي ارگانونه، ډموکراتيک او وطنپالونکي گوندونه، مدني ټولني، ځوانان او په ټوله کې خلک دنده لري چې په شريکه د قانون د پلي کېدو په برخه کې هر اړخيز کار او فعاليت وکړي، د قانون د نشتوالي په تاوان او خطرناکو عواقبو ځانونه پوي کړي، اوسنی زړه بگنونکی حالت چې د يوي پراخي چاودنې او ناورين څيره موندلې په سمه او ژوره توگه درک کړي. د قانون او د هغې د واکمنۍ نشتوالی چې په ژوند او اوسېدو د خلکو باور له لاسه ورکوي، په پراخه کچه تبليغ او توضيح کړي، هېوادوالو ته وېبني چې جگړه او د قانون نشتوالی په يو شان ټولنه او دهغې وگړي گواښي. په دې برخه کې د بيلا بيلو ارگانونو، ټولنو او بنسټونو له خوا پوهاوی ورکونکي پروگرامونه تر لاس لاندي ونيول شي. د يادشوي ارگانونو په منځ کې هغه چارواکي او عناصر چې د نظام له منځه د قانون ماتونکو او مافيا تېر ته لاستی ورکوي په نېټه، د توضيحي کار تر څنګ د هغوي د جدي کنترول لاري چاري ونيول شي. د قانون له مخې د هېواد د ټولنيزو رسنيو کار د قانون د تطبيق د لارو چارو د تطبيقولو په برخه کې کلک وڅاري. د افغانستان له پاره د خدمت او سربښندنې اساسي معيار قانون پلي کوونه او د هغې پالنه وي. قانون ماتونکي ته کلک مجازات او پلي کوونکي ته ښه مکافات دود شي. خلک له دې وروسته هر قانون ماتونکی خپل قهرمان نه، بلکه د افغانستان د کلک زيان رسوونکي په توگه وپيژني. نړيواله ټولنه له هيڅ يوه افغان څخه چې قانون ماتوي ملاتړ ونه کړي او ټولي هغه مالي او حمايوي زيرمي پري وچي کړي چې د هغې پر مټ هغه د قانون واکمنۍ ننګوي.

په لنډو ويلی شو چې په افغانستان کې د قانون واکمنۍ ته جدي اړتيا ده او بي له دې د جگړو قابو کول ممکن نه دي.

صحبت‌هایی از دموکراسی

"دموکراسی به مثابه یک اصل قابل پذیرش - و تاکنون مناسب‌ترین روش ارضاکننده انسانها در تمام بخش‌های زندگی، رفته رفته قابلیت انطباقی خود را به تمام حوزه‌های زندگی بشریت، چون حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی زندگی خصوصی و شخصی انسانها گشاید."

برداشت درست از دموکراسی و سیر تاریخی آن در جوامع بشری نه تنها سطح دانش افراد را در فهم از دموکراسی بالا می‌برد بلکه اشتراک فعال و آگاهانه مردم را در ایجاد حکومت‌های دموکراتیک و جلوگیری از حرکتهای غیر دموکراتیک که زیر عنوان دموکراسی بر مردم تحمیل می‌گردند، زمینه‌ساز می‌شود. در کشورهایی مانند افغانستان، هر اقدامی که منافی منافع گروه و طبقه خاصی نباشد، دموکراتیک شمرده می‌شود.

توماس جفرسون، پدر دموکراسی امریکا، چهار مؤلفه را برای دموکراسی ضروری می‌داند: آموزش همگانی، مشارکت سیاسی، برابری اقتصادی، و نمایندگی به توسط اشرافیت طبیعی.

شرط توفیق دموکراسی این است که حکومت‌ها و رهبران‌شان به ایجاد نهادها، اتخاذ روشها، و پی‌ریزی سیاست‌هایی دست‌زنند که از حمایت شهروندان برخوردار باشند.

در هیچ‌زمانی از تاریخ مانند امروز این همه انسان از حقوق رسمی شهروندی در نظامهای حکومتی دموکراتیک برخوردار نبوده‌اند. با این همه، آینده دموکراسی ناروشن است.

بمنظور شناخت دقیق و روشن از دموکراسی و درک درست از دموکراسی‌های به تجربه گرفته شده در جوامع بشری، به ارائه نمونه‌هایی از انواع و اقسام دموکراسی و صحبت‌هایی در زمینه می‌پردازیم.

- محبت -

نظام پارلمانی و نظام ریاست جمهوری

می‌تواند از طریق فرایند کاملاً غیرعادی اعلام جرم او را عزل کند. در اکثر نظامهای ریاست جمهوری، رئیس‌جمهور نمی‌تواند کنگره را منحل کند. در نظامهای پارلمانی، برعکس، رئیس حکومت را (که ممکن است نخست‌وزیر، صدراعظم، رئیس دولت، یا - در ایرلند- تیشخ [به معنی نخست‌وزیر] نامیده شود) می‌تواند با رأی عدم اعتماد در مجلس قانونگذاری از کار برکنار کرد. به طور عادی، نخست‌وزیر می‌تواند مجلس را نیز منحل کند و خواستار انتخابات جدید شود. نظام ریاست جمهوری مبتنی بر تفکیک دقیق‌تر قوا است، حال آن‌که

نظام پارلمانی و نظام ریاست جمهوری دو صورت عمده نظامهای حکومتی دموکراتیک بشمار می‌روند. در نظامهای ریاست جمهوری، رئیس حکومت (موسوم به رئیس‌جمهور) و هیات مقننه (که غالباً "کنگره" نامیده می‌شود) برای دوره تصدی معینی که بر طبق قانون اساسی مقرر شده است انتخاب می‌شوند. جز در اوضاع و احوال استثنایی، کنگره می‌تواند رئیس‌جمهور را به کناره‌گیری وادارد، اگرچه

نظام پارلمانی، اگرچه میان قوای مجریه و مقننه تمایز می‌نهد، بر اساس همکاری بین آن دو شاخه حکومت استوار است.

یکی از ویژگیهای بنیادی نظام ریاست جمهوری این است که رئیس جمهور را مردم بر می‌گزینند، خواه به نحو مستقیم و خواه از طریق هیات (کالج) انتخاباتی، که برای همان منظور خاص انتخاب شده است. در نظامهای پارلمانی، مردم فقط نمایندگان شان - یعنی اعضای مجلس شورا- را انتخاب می‌کنند، و مجلس به نوبه خود رئیس دولت را بر می‌گزیند.

در نظامهای پارلمانی میان رئیس کشور، که به نحوی نمادین نماینده ملت است، و رئیس قوه مجریه، یا نخست وزیر، که حکومت می‌کند، تمایزی وجود دارد. رئیس کشور، که ممکن است شاه یا رئیس جمهوری باشد، عموماً - اما نه با رأی مردم- انتخاب می‌شود و هیچ اختیاری برای فرمانروایی ندارد، اگرچه تا حدی اعمال نفوذ می‌کند، اندرز می‌دهد و غالباً به عنوان میانجی با رهبران سیاسی به همکاری می‌پردازد تا توافقی میان شان برقرار سازد یا، گاهی اوقات، می‌کوشد تا بر افکار عمومی تاثیر بگذارد. جاپان، اسپانیا، پادشاهی متحد (بریتانیا)، کشورهای اسکاندیناوی، و کشورهای بنلوکس (بلجیم، هلند و لوکزامبورگ) پادشاهیهای پارلمانی هستند. مجارستان، ایتالیا، جمهوری چک، جمهوری فدرال آلمان، و جمهوریهای سوم و چهارم فرانسه از زمره جمهوریهای پارلمانی بشمار می‌روند.

دوره های تصدی مقام برای رؤسای

جمهور و نخست وزیران

در بسیاری از نظامهای ریاست جمهوری، رؤسای جمهوری هرگز نمی‌توانند مجدداً انتخاب شوند، یا نمی‌توانند بیش از دفعات معینی، یا بدون انقضای زمان پس از پایان دور اول، دوباره انتخاب شوند. در نظامهای پارلمانی، نخست وزیر می‌تواند تا زمانی که حزب او، یا ائتلاف حامی حکومت، در پارلمان اکثریت دارد، در سمت خود باقی بماند.

یکی از معایب نظام ریاست جمهوری این است که سیاست مدار موفق و شایسته ای که مورد اعتماد مردم است غالباً نمی‌تواند در مسند قدرت باقی بماند. رئیس جمهوری که "به آخر خط رسیده" است، و دیگر نفس راه رفتن ندارد، دارای قدرت محدودی است. احتمال نمی‌رود که رئیس جمهور پیشین رهبر حزب خود در مجلس قانونگذاری باشد و شاید نتواند از تجربه و دانشی که در زمان تصدی مقام اندوخته است استفاده کند. مسأله دیگر این است که هر رئیس جمهور نالایقی هم بناگزیر باید دوره تصدیش را به پایان برساند مگر آن که موجباتی برای اعلام جرم وجود داشته باشد؛ چنین رئیس جمهوری غالباً نمی‌تواند به نحوی کار آمد حکومت کند. به همین سان، رئیس جمهوری اگر با مجلس دشمنکام مواجه باشد، هر قدر هم که شایستگی و محبوبیت داشته باشد، شاید نتواند حکومت کند. رئیس جمهور، برخلاف نخست وزیر، نمی‌تواند مجلس قانونگذاری را منحل کند و خواستار انتخابات تازه شود.

در نظامهای پارلمانی، اعضای قوه مقننه می‌توانند نخست وزیر را از طریق رأی عدم اعتماد برکنار کنند. اما عیب کار آن است که پارلمان ممکن است بیش از حد قدرتمند باشد و بیش از حد اقدام به برکناری نخست وزیر کند. در

نظامهای چند حزبی یا در مواردی که انضباط حزبی چندانی در کار نیست، ائتلافهای احزاب ممکن است پیوسته نظم و سامان تازه ای به خود گیرند و در زمان کوتاهی موجب تغییراتی متعدد در دستگاه رهبری شوند. در جمهوریهای سوم و چهارم فرانسه و نیز در ایتالیا وضع بر همین منوال بوده است.

برخی از قانونهای اساسی جدید، مانند قانون اساسی آلمان و اسپانیا، ساز و کار (مکانیسم) هایی برای تامین ثبات حکومت تدبیر کرده اند. مثلاً، در قانونهای انتخاباتی آلمان آستانه ای برای نمایندگی مقرر شده است تا حزبهای کوچک و غالباً تندرو به مجلس راه نیابند. یا ممکن است مجلس مجاز به دادن رأی عدم اعتماد نباشد مگر آن که برای نخست وزیر فعلی جانشینی انتخاب کرده باشد.

اعضای دیگر قوه مجریه

بسیاری از نظامهای ریاست جمهوری یک معاون رئیس جمهور دارند. گاهی اوقات رئیس جمهور و معاون رئیس جمهور جداگانه انتخاب می شوند. اگر جداگانه انتخاب شوند، ممکن است از حزبهای مختلف باشند و معاون رئیس شاید بکوشد که زیر پای رئیس جمهور را خالی کند. اما، قاعدتاً، آنها از فهرست واحدی برگزیده می شوند، و رئیس جمهور در گزینش یار خود به عنوان معاون نقش بزرگی ایفا می کند. این رویه ممکن است به انتخاب معاونی منجر شود که بر اساس شرایط لازم صلاحیت انتخاب نشده باشد. مثلاً، ماریا استلا (ایساول) مارتینس دپرون، همسر خوآن دومینگو دپرون در جولای ۱۹۷۴ به جانشینی شوهرش به مقام ریاست جمهوری آرژانتین رسید. یا این رویه ممکن

است به انتخاب معاونی بیانجامد که انتخابش عمدتاً به این منظور بوده باشد که به نحوی از انحا در فهرست انتخاباتی - شاید بنابر ملاحظات جغرافیایی یا از نظر ایجاد جاذبه سیاسی برای رأی دهندگان - تعادلی برقرار شود. اقدام بوریس یلتسین در ۱۹۹۳ برای انتخاب الکساندر روتسکوی به عنوان معاون خود یکی از همین نمونه ها است.

بنابراین، رسیدن خود به خودی معاون رئیس جمهور به مقام ریاست جمهوری در مواقعی که رئیس جمهور نتواند دوره تصدی اش را به پایان رساند ممکن است موجب شود که کسی در بالا ترین مقام قرار گیرد که ممکن نبود مستقلاً در انتخابات پیروز شود، چنان که این امر در برازیل هم در سال ۱۹۸۴ در مورد خوزه سارنی و هم در ۱۹۹۰ در مورد ایتمار فرانکو روی داد. در نظامهای پارلمانی، مرگ یا استعفای نخست وزیر لزوماً متضمن وقفه یا حتی انتخابات جدید نیست. حزب یا ائتلاف حاکم به سادگی می تواند نخست وزیر تازه ای برگزیند. همان طور که در انگلستان در سال ۱۹۹۱ جان میجر جای مارگریت تاجر و در ۲۰۰۷ گوردون براون جای تونی بلیر را گرفت.

هیات دولت (یا کابینه)، که رئیس جمهور یا نخست وزیر را در حکومت کردن یاری می دهد، در نظام پارلمانی بسیار مستقل تر است تا در نظام ریاست جمهوری. در نظام پارلمانی، نخست وزیر صرفاً یک تن در میان همتایان است. بسیاری از اعضای کابینه در زمان زمامداری بیش از یک نخست وزیر خدمت می کنند، زیرا احتمال می رود که رهبران مهمی در حزب خود یا اعضای با تجربه ای در تهیه

قوانین در پارلمان باشند. در نظام ریاست جمهوری، از سوی دیگر، رئیس جمهور برای انتصاب اعضای کابینه معمولاً آزادی بسیار زیادی دارد. معنی این سخن آن است که تعداد انگشت شماری از اعضای کابینه ممکن است در دوره زمامداری رئیس جمهور دیگری خدمت کنند، و شاید از تجربه در حکومت بی بهره باشند.

برگزیدن رئیس جمهور یا نخست وزیر

در نظامهای ریاست جمهوری بسیاری از رأی دهندگان توجهشان را بیشتر به شخصیت ریاست جمهوری معطوف می کنند تا به حزبها و برنامه های آنها. برای کسی که هرگز مقامی انتخابی نداشته یا فقط دارای مقامی محلی بوده است امکان دارد که با آرای بسیار زیاد به مقام ریاست جمهوری دست یابد (مانند راس پرو در ایالات متحد در ۱۹۹۲ و استانیسلاف تیمینسکی در پولند در ۱۹۹۰). چنین نامزدی، هرگاه انتخاب شود (چنان که آلبرتو فوخیموری در ۱۹۹۰ در پرو انتخاب شد)، به احتمال زیاد بدون برخورداری از حمایت حزب یا احزابی در مجلس قانونگذاری بر مسند قدرت می نشیند و شاید نتواند به نحوی کارآمد فرمان براند. در نظامهای پارلمانی، از سوی دیگر، سیاستمداری که بخواهد نخست وزیر شود باید حمایت یک حزب یا ائتلاف احزاب را که در مسؤلیت حکومت سهیم خواهند شد، کسب کند.

نامزدهای ناموفق ریاست جمهوری شاید عرصه سیاست را ترک گویند، و ممکن است حزبهای شان اکثراً بی رهبر بمانند. لیکن، در نظامهای پارلمانی، نامزدهای شکست خورده به صورت رهبران جناح مخالف درمی آیند.

هر نخست وزیر منتخبی می داند که فقط از حمایت کسانی برخوردار است که به نفع حزب حاکم یا ائتلاف احزاب رأی داده اند و از پشتیبانی آن اعضای از پارلمان برخوردار است که از نامزدی او حمایت کرده اند. یک رئیس جمهور منتخب، برعکس، نماینده همه مردم است، حتی اگر اکثریت رأی های به صندوق ریخته شده را به دست نیاورده باشد. بولیوی از این حیث یک مورد استثنا است. هنگامی که هیچ نامزد ریاست جمهوری اکثریت مطلق رأی مردم را کسب نکند، مجلس قانونگذاری میان دو نفر اول تصمیم می گیرد.

فرمانروایی

در نظام پارلمانی، فقط پارلمان مشروعیت دموکراتیک دارد و پشتیبان نخست وزیر است یا با دادن رأی عدم اعتماد حمایتش را از او سلب می کند. در نظام ریاست جمهوری، رئیس جمهور و مجلس قانونگذاری هر دو مشروعیت دموکراتیک دارند، و محال است بتوان گفت که کدام یک از آن دو نماینده دقیق تر خواست مردمند. اگر دچار تعارض شوند، یگانه راه حل همانا مراجعه به قوه قضاییه - دیوان قانون اساسی یا دیوان عالی- است. در امریکای لاتین که قوه قضاییه همیشه از حیثیت و آبروی والایی برخوردار نیست، چنین تعارضهایی را غالباً نیروهای مسلح حل و فصل کرده اند. نیروهای مسلح گاهی اوقات به حمایت از رئیس جمهور بر می خیزند و مجلس را تعطیل می کنند، گاهی اوقات هم رئیس جمهور و هم مجلس را عزل می کنند و حکومت موقت بر سر کار می آورند، و گاهی اوقات با قدرت دیکتاتوری برای مدت طولانی فرمان می رانند.

تفکیک قوا در ایالات متحد به این منظور طرح ریزی شده است که از قدرت رؤسای جمهور کاسته شود. اگر رئیس جمهوری فقط از حمایت اقلیت در کنگره برخوردار باشد، قدرت او را در اجرای خط مشیها می توان به شدت محدود ساخت. این ناتوانی در اجرای خط مشیها ممکن است یکی از منابع مهم ناخرسندی در میان رأی دهندگان و یکی از علل بی ثباتی سیاسی باشد.

از سوی دیگر، استقلال بیشتر کنگره به معنی آن است که در این نظام بهتر می توان که نماینده بسیاری از منافع خاص یا منطقه ای بود تا در نظام پارلمانی، زیرا اعضای کنگره برای جلب نظر موافق موکلان می توانند بر ضد رئیس جمهور و حزب خود رأی دهند. در نظامهای پارلمانی، تحمیل انضباط حزبی موجب حمایت از حکومتها می شود و در نتیجه کارکرد "نماینده" به ضعف می گراید و رأی دهندگان احساس می کنند که به فراموشی سپرده شده اند. این مساله شاید در مواردی بزرگ جلوه نماید که هیچ حزبی اکثریت نداشته باشد و دولت به ائتلافی از احزاب تکیه کند.

شکلهای دیگر نهادهای دموکراتیک

اگرچه نظام ریاست جمهوری و نظام پارلمانی شکلهای غالب و عمده حکومت دموکراتیک بشمار می روند، اما از چند شکل دیگر نیز می توان نام برد. در برخی از نظامها، رأی دهندگان بیش از یک شخص را برای تصدی مقام اجرایی بر می گزینند. در کِرت، در سالهای بین ۱۹۶۰ و ۱۹۶۳، یک قبرسی یونانی رئیس جمهور بود و یک قبرسی ترک معاونت رئیس جمهور را بر عهده داشت. در اوروگوئه از ۱۹۵۲ تا ۱۹۶۷ هیات نه نفره ای به نام "کولجادو" [=مجمع]

حکومت می کرد. قوه های مجریه ای که به وسیله قوه مقننه انتخاب می شوند نیز هستند که دوره تصدی ثابتی دارند و به همین دلیل نمی توان آنها را با رأی عدم اعتماد برکنار کرد؛ رئیس جمهور لبنان و "شورای هفت نفره فدرال سوئیس" از نمونه های آن اند.

یکی دیگر از شکلهای حکومت را شکل "دو قوه مجریه ای"، "نخست وزیری- ریاست جمهوری"، یا "نیمه ریاست جمهوری" نامیده اند. در این نوع نظام، هم رئیس جمهوری وجود دارد که به توسط مردم انتخاب می شود و هم نخست وزیری که اکثریت موجود در مجلس او را بر می گزیند و حمایت می کند. رئیس جمهور نقش عمده ای در زمینه امور خارجی بر عهده می گیرد، در حالی که نخست وزیر به امور دیگر می پردازد. در این نظام، رئیس جمهور ممکن است به یک حزب تعلق داشته باشد و نخست وزیر به حزبی دیگر، چنان که در فرانسه بین سالهای ۱۹۸۶ و ۱۹۸۸ و بار دیگر از ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۵ چنین اتفاق افتاد؛ در آن موقع رئیس جمهور، فرانسوا میتران به حزب سوسیالیست و نخست وزیران ژاک ژیراک و ادوئار بالادور، به حزب محافظه کار تعلق داشتند. این ترتیب را همزیستی می نامند. عده ای استدلال می کنند که هرگاه این دو منصب را یک حزب تصاحب کند، آنگاه نظام شبیه به نظام ریاست جمهوری است در حالی که اگر حزبهای مختلف نماینده و معرف آن دو منصب باشند، نظام بیشتر به نظام پارلمانی شبیه است. در هر یک از دو حالت، نظام به انعطاف پذیری فراوان هر دو رهبر نیاز دارد.

نظام "نیمه ریاست جمهوری" ابتدا در ۱۹۱۸ در آلمان معمول شد، اما بتدریج رو به ضعف نهاد

مردمی هستند که می‌کوشند خواسته‌های خود را به حاکمان نظام‌های دموکراتیک مبتنی بر نمایندگی تحمیل کنند. نظام‌های حزبی همچنین منعکس‌کننده ویژگیها و تواناییهای نهادهایی هستند که چنان خواسته‌هایی در آنها طرح می‌شوند.

احزاب سیاسی در اکثریت عظیمی از کشورهای مستقل جهان وجود دارند، و تعداد کشورهای غیرحزبی در دو دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ بسیار کاهش یافته است. فقط دیکتاتوری‌های نظامی (که در حال حاضر بیشتر از هر جا در افریقا وجود دارند)، و تعداد اندکی حکومت سلطنتی قدیمی و سنتی (مانند عربستان سعودی) هنوز فاقد احزاب سیاسی نوین برجسته اند. به علاوه بسیاری از کشورهای داخل و خارج از بلوک کمونیستی پیشین، وضعیت تک حزبی خود را به نوعی از وضعیت چند حزبی تبدیل کرده اند که بیشتر از هر جا در نظام‌های دموکراتیک تثبیت شده دیده می‌شود. در کشورهایی چون پولند و هنگری، پس از دوران کمونیستی، سلطه کمونیستی جای خود را به وضعیت گنج‌کننده ای از احزاب رقیب داده است. بدین سان می‌توان گفت که احزاب سیاسی مهم‌ترین سازمان‌های سیاسی معاصرند و نظام‌های حزبی مبتنی بر رقابت به صورت هنجاری درآمده اند که به گونه‌ای فزاینده جهانی شده است.

چندین ویژگی نظام‌های حزبی از اهمیت خاصی برخوردارند. از جمله آنها می‌توان از این موارد نام برد: تعداد احزاب سیاسی در یک کشور، میزان بزرگی احزاب گوناگون

زیرا حزبها از مسؤولیت خود برای حکومت کردن کناره گرفتند و به رئیس‌جمهور مجال دادند که از اختیارات مربوط به وضع فوق‌العاده استفاده کند - وضعی که موجب شد نازیها به قدرت برسند. سایر رژیم‌های نیمه ریاست جمهوری - از قبیل رژیم‌های موجود در اتریش، فنلند، یونان، ایسلند و ایرلند - با توفیق بیشتری قرین بودند. شاید تصادفی نباشد که تعدادی از این رژیمها در لحظه‌های بحران ملی بنیاد نهاده شدند و نیز چند تن از نخستین رؤسای جمهور از افراد نظامی بودند (مانند گوستاو مانرهایم در فنلند، شارل دوگل در فرانسه، و آنتونیو رامالیو یانیش در پرتغال).

در باره این که کدام نوع حکومت با ثبات تر است بحث‌های فراوانی جریان دارد. عده ای استدلال می‌کنند که نظام‌های ریاست جمهوری و پارلمانی به یک اندازه با ثباتند. اما عده ای دیگر می‌گویند که نظام‌های ریاست جمهوری با خطر بی‌ثباتی بیشتری همراه اند. تحقیق در باره این مساله فعلاً فقط آغاز شده است، اگرچه تازه ترین تحقیق نشان می‌دهد که نظام‌های پارلمانی عملکرد بهتری دارند. جالب توجه خواهد بود که ببینیم که نظام‌های ریاست جمهوری و نیمه ریاست جمهوری در کشورهای جانشین اتحاد شوروی تا چه حد موفقیت آمیزند.

نظام‌های حزبی

یک یا چند حزب سیاسی درون یک کشور با دخالت در مبارزات انتخاباتی، تشکیل مجالس قانونگذاری و نظارت بر بخش اجرایی حکومت. نظام‌های حزبی تجلی سازمان‌هایی

بنابر توزیع آنها در میان رأی دهندگان و در مجامع سیاسی مانند مجالس قانونگذاری، تعداد موضوعات یا زمینه های سیاستگذاری که احزاب بر سر آنها با هم رقابت می کنند، اختلافها یا شکافهای اجتماعی و سیاسی تجلی یافته در نظام حزبی، و میزان ثبات الگوهای رأی گیری. موضوعات قابل توجه دیگر عبارتند از سطح کشمکش و همکاری میان احزاب سیاسی، شکل حکومت و خط مشی عمومی، و نتایج و آثار آنها برای ثبات و دموکراسی.

تعداد احزاب

ساده ترین طبقه بندیهای نظامهای حزبی بر تعداد احزاب موفق استوارند. این گونه طبقه بندیها در مطالعه نظامهای حزبی نیز از تاثیر زیادی برخوردارند که علت آن تا حد زیادی پیوندهای قابل توجه میان تعداد احزاب و بسیاری از دیگر ویژگیهای نظامهای حزبی است. در ساده ترین طبقه بندی، نظامهای تک حزبی، دوحزبی و چند حزبی از هم متمایز می شوند.

نظامهای تک حزبی آشکار ترین تمایز را دارند. به اعتقاد بسیاری از متخصصان، مقایسه این گونه نظامها با نظامهای دارای دو حزب یا بیشتر درست نیست، زیرا ممکن است نهادهای سیاسی حاکم بر این نظامهای با هم تفاوتی اساسی داشته باشند. بسیاری از نظامهای تک حزبی دقیقاً به این علت وجود دارند که سازمان های دیگر بنابر قانون یا عملاً از ورود به مبارزه انتخاباتی منع شده اند.

می توانیم میان انواع فرعی نظامهای تک حزبی بر حسب میزان امنیت حاصل از نظارت تک حزبی تمایز قایل شویم. در حالت افراطی، تنها یک حزب از نظر قانونی اجازه فعالیت دارد و رقبایی که آرزوی فعالیت دارند با شدت کم یا زیاد تحت تعقیبند. چنین شرایطی در نظامهای سیاسی تمامت خواه یا تقریباً تمامت خواه، بسیاری از جوامع کمونیستی یا آلمان نازی، بیشتر از هر جا حاکم بوده است. مثلاً، قانون اساسی شوروی هر حزب مخالف را غیرقانونی دانسته بود تا آن که میخائیل گورباچف این قانون را در ۱۹۹۰ با اکراه لغو کرد. در دیگر کشور های تک حزبی، هر چند ممکن است احزاب مخالف ممنوعیت قانونی نداشته باشند، با این همه از قانونگذاری تبعیض آمیز یا آسیب رسانی (آسیب پذیری) غیررسمی در فشارند. مکزیک تحت سلطه حزب انقلابی حاکم حداقل تا اواسط دهه ۱۹۹۰ نمونه خوبی از سلطه تک حزبی از طریق تبعیض، آزار و تهدید بود.

مرسوم است که میان هر یک از این شکل‌های نظامهای تک حزبی و نظامهایی که در آنها یک حزب در عمل غالب است اما فرصت‌های نسبتاً بدون اعمال محدودیتی در اختیار احزاب رقیب برای ورود به عرصه مبارزه است تمایز قایل شوند. جاپان از ۱۹۵۵ تا ۱۹۹۳ یکی از این گونه موارد است که طی این مدت کشور به طور مستمر تحت حکومت "حزب لیبرال دموکرات" بود. حزبی مانند "حزب لیبرال دموکرات" که می تواند در انتخابات نسبتاً آزاد کراراً برنده شود، غالباً حزب حاکم نامیده می شود. به همین سان "حزب کارگران سوسیال

دموکرات"، با یک انقطاع صرفاً چهار هفته ای، از ۱۹۳۲ تا ۱۹۷۶، یعنی یک دورهٔ چهل و چهار ساله، بر سویدن حکومت کرده است، هرچند گاهی حکومت آن در ائتلاف با احزاب دیگر بوده است.

در میان نظامهای حزبی رقابتی تر، معمولاً تمایز بنیادین میان نظامهای دو حزبی و چند حزبی قایل می شوند. بعضی از منتقدان عقل عرفی، مانند جوانی سارتوری، نیاز به ایجاد تمایزهای ظریف تر در میان نظامهای چند حزبی را خاطر نشان می کنند. سارتوری میان کثرت گرایی متعادل که تعداد احزاب "مطرح" نوعاً بین سه تا پنج است، و کثرت گرایی افراطی، که بیش از پنج حزب مطرح وجود دارد، تمایز قایل است. در نظامهای حزبی با کثرت گرایی متعادل، فواصل عقیدتی میان احزاب مطرح نسبتاً کم است، گرایش حزبی به رأی دهندگان میانه رو است، و رقابت دوقطبی است. این امر که احزاب در کثرت گرایی متعادل گرایش به ائتلاف در دو جبههٔ رقیب دارند بدین معنا است که آنها هنوز باید به نیازهای رأی دهندگان میانه رو پاسخ دهند. کثرت گرایی متعادل از این نظر با نظامهای دوحزبی تفاوت دارد که دولت‌ها مایلند ائتلافی از دو حزب یا بیشتر باشند، همچنین، با آن که در بعضی از نظامهای دارای کثرت گرایی متعادل (مثلاً، آلمان) حضور اقلیت در حکومت زیاد مشاهده نمی شود، در بیشتر آنها اقلیت در حکومت شرکت می جوید. کثرت گرایی متعادل عمدتاً در دموکراسیهای اروپایی کوچک تر، از جمله هم جوامع نسبتاً همگن (مانند کشورهای اسکاندیناوی) و هم جوامع

ناهمگن تر (مانند بلجیم و سوئیس) مشاهده می شود.

اما در حالی که کثرت گرایی متعادل دارای بسیاری از ویژگیهای نظامهای دوحزبی است، کثرت گرایی افراطی از این ویژگیها برخوردار است: وجود حزبهای ضدنظام، فاصلهٔ عقیدتی زیادی بین حزبهای مطرح، حکومتهای نیمه مسئول و مخالفان غیرمسئول، وعده های انتخاباتی پر طمطراق، عدم جابه جایی در حکومت، و نهایتاً در هم شکستگی دموکراتیک. سارتوری، در تعیین تفاوت‌های میان نظامهای چند حزبی، در درجهٔ اول بر تعداد احزاب تاکید دارد اما معتقد است که ممکن است فاصلهٔ عقیدتی ("قطبی شدن") به طور مستقل بر تعامل میان احزاب اثر گذارد. جایی که تعداد زیادی حزب با اختلاف عقیدتی زیاد وجود دارند با کثرت گرایی قطبی شده روبرو می شویم، که در ایجاد بی ثباتی نقش خاصی دارد. نظامهای دارای کثرت گرایی قطبی شده ای که با ثبات باشند نسبتاً اندک اند، اما ایتالیا و فنلاند (حداقل در دههٔ ۱۹۷۰) به این نوع نظام نزدیک بودند.

توزیع احزاب

همهٔ سنخ شناسیهای نظامهای حزبی که بر تعداد احزاب تاکید دارند درگیر مسألهٔ چگونگی شمارش احزابند. آیا همهٔ احزاب یکسان شمرده می شوند، یا آنها را باید بر طبق میزان حمایت از آنها در انتخابات، وضعیت نمایندگی در قانونگذاری، مشارکت در چانه زنی برای ائتلاف، یا حفظ ثبات طی زمان، به گونهٔ متفاوت به حساب آورد؟ تحلیلگران نظامهای

حزبی عموماً هم عقیده اند که همسنگ دانستن همه احزاب شرکت کننده در انتخابات عمومی بی فایده است. اما آنان بر سر چگونگی ایجاد تمایز های لازم اختلاف نظر دارند. اساساً دو مکتب فکری وجود دارد. یا باید میان حزبهای مطرح، که شایسته به حساب آمدن اند، و حزبهای غیرمطرح تمایز قایل شویم، یا باید طرحی را برای به حساب آوردن همه احزاب تنظیم کنیم.

در بررسیهای اولیه در باره نظامهای حزبی غالباً حداقل آستانه عددی کمابیش دلخواهی برای مطرح بودن برگزیده می شد، مثلاً ۵ تا ۱۰ درصد رأیهای انتخاباتی، حزبهای کوچک اما از لحاظ تصمیم گیری مهم، مانند "دموکراتهای آزاد آلمان"، اشکال بارزی ایجاد می کنند. یک راه حل این است که چنین مواردی نیمه حزب قلمداد شوند. سارتوری به انتقاد از این گونه قواعد شمارش موردی پرداخت و به جای آن معیار مطرح بودن را پیشنهاد کرد: حزبهای مطرح باید از توان ائتلاف یا باج ستانی (یا هر دو) برخوردار باشند.

در دموکراسیهای پارلمانی، احزاب در صورتی از توان ائتلاف برخوردارند که حداقل گاهی در چانه زنی بر سر تشکیل حکومت شرکت کنند (حتی اگر بندرت از بخت کافی برای پیوستن به ائتلافی که برنده می شود برخوردار باشند). ممکن است احزاب به علت بزرگ بودن، به علت برخورداری از موضع سیاسی مطلوب، یا به هر دو علت، از چنین توان ائتلافی بهره مند باشند. در هر صورت،

توان ائتلاف به این معنا است که آن احزاب در تشکیل حکومتها نقش دارند.

احزاب در صورتی از توان باج ستانی برخوردارند که در راهبرد (استراتژی) های مبارزاتی با چانه زنی سایر حزبهای مطرح اثر گذارند، حتی اگر هرگز در چانه زنی برای ائتلافی شرکت نکنند. توان باج ستانی به سارتوری امکان داد که گروههای "مخالف دایمی" مانند کمونیستهای پیشین ایتالیا را که بزرگ و ذی نفوذ بودند به عنوان گروه مطرح قلمداد کند. با آن که سارتوری به مفهوم "مطرح بودگی" معنای جالب توجهی داده است، اما استفاده عملی از آن هنوز مشکل آفرین است. چگونه ناظران مستقل می توانند بر سر این که آیا حزب خاصی از توان ائتلاف برخوردار است با یکدیگر توافق داشته باشند؟ این امر که یک حزب در چانه زنی ائتلافی بالفعل شرکت نکرده است ثابت نمی کند که از هیچ توان ائتلافی برخوردار نیست. در نبود داده های فوق العاده خوب در باره سنجش و رایزنی رهبران احزاب ممکن است حتی دشوار تر بتوانیم تعیین کنیم که آیا یک حزب توان باج ستانی دارد یا نه. چگونه می دانیم که آیا احزاب دیگر سعی دارند بر آن پیشی بگیرند؟ این گونه مسایل عملی سودمندی معیار مطرح بودگی را محدود می کنند.

از این رو یافتن راهی برای تعیین ویژگیهای نظامهای حزبی بدون قضاوتهای ذهنی کاری جالب توجه است. این راه شاخصهای عددی گوناگونی را برای چند پاره شدن (یا فروپاشی) نظام حزبی پدید آورده است. شاخصی که

کلاسیک و دارای بیشترین شهرت است شاخص "ری" برای چندپارگی است. این شاخص عبارت است از احتمال تعلق دو حزب تصادفاً انتخاب شده یک جمعیت (مثلاً، جمعیتی از رأی دهندگان یا اعضای یک مجلس قانونگذاری) به یک حزب. شاخص "ری" همانند همه ارقام احتمالات، از صفر (که هر عضو جمعیت نماینده حزب خاص خود است) تا یک (که همه به حزب واحدی تعلق دارند) تغییر می کند. شاخص "لاکسوتاگپرا" صرفاً شاخص "ری" را به "تعداد موثر احزاب" تبدیل می کند که بنابر حدس می توان آن را تعبیر و تفسیر کرد.

این مقادیر و معیارهای مربوط به چندپارگی نظام حزبی را می توان در مورد هر جنبه از نظام حزبی که قابل توجه باشد به کار بست. اگر جمعیت فقط مجموعه رأی دهندگان باشد، این مقادیر و معیارهای چندپارگی به نظام حزبی در میان رأی دهندگان (حزب در میان انتخاب کنندگان) ربط خواهند داشت. اگر، از سوی دیگر، جمعیت صرفاً اعضای مجلس قانونگذاری باشد، به مقدار و معیاری از چندپارگی نظام حزبی در مجلس قانونگذاری (حزب در داخل حکومت) دست می یابیم.

عوامل تعیین کننده تعداد احزاب

مهم ترین عوامل تعیین کننده تعداد احزاب عبارتند از شکافهای سیاسی میان شهروندان و نهادهای سیاسی، مانند نظام انتخاباتی. هر قدر اختلافهای سیاسی میان رأی دهندگان بیشتر باشد، تعداد احزاب سیاسی رو به فزونی خواهد داشت. بلجیم نمونه خوبی در مورد کشوری

است که در آن اختلافهای متضاد زبانی، دینی، و طبقاتی نظام حزبی فوق العاده چندپاره ای را پدید آورده است.

دومین عامل مهم عبارت است از نظام انتخاباتی، یا قوانین و مقرراتی که چگونگی رأی دادن به نامزدهای مشاغل عمومی خاص و چگونگی ارتباط رأی دهندگان با نمایندگان برای بیان خواستها را تعیین می کنند. تعیین کننده ترین جنبه نظام انتخاباتی اندازه حوزه - یعنی تعداد نامزدهای انتخاب شده به ازای هر حوزه - است. در انتخابات مربوط به حوزه تک عضوی [تک نماینده ای]، مانند انتخابات مربوط به "مجلس عوام" در انگلستان یا کنگره آمریکا، دو حزب می توانند غالب شوند، و داشتن نماینده یا حتی حفظ موجودیت برای احزاب کوچک تر بسیار دشوار است. نظامهای مربوط به حوزه تک عضوی تعداد موثر احزاب را در مجلس قانونگذاری، در مقایسه با تعداد احزاب موجود در میان رأی دهندگان، بسیار کاهش می دهد و این امر به علت ناتوانی احزاب کوچک، مانند "لیبرال دموکراتهای انگلستان"، در دستیابی به کرسی نمایندگی اتفاق می افتد.

در شیوه ای عکس این، که کل کشور، مانند اسرائیل و هالند، یک حوزه با بیش از یکصد نماینده را تشکیل می دهد، حتی احزاب بسیار کوچک می توانند به وضع پایداری در نماینده گزینی دست یابند، و احتمال دارد که نظامهای حزبی چندپارگی بیشتری داشته باشند. بیشتر نظامهای انتخاباتی دارای حوزه های چندعضوی [چند نماینده ای] برای تقسیم

کرسیهای هر حوزه میان احزاب از روشهای نماینده‌گزینی تناسبی استفاده می‌کنند، و بزرگی حوزه در این گونه نظامها در حد وسط (یعنی پنج تا بیست کرسی) است. نوعاً، ممکن است کشور به چندین ده حوزه انتخابیه تقسیم شود، که غالباً حوزه‌ها با تقسیمات استانی و منطقه‌ای یکی هستند. بعضی از روشهای تعیین تعداد کرسی اختصاصی، مانند فرمول بالا‌ترین میانگین "سنت لاگه" نسبت به روشهای دیگر، مانند روش "دونت" برای احزاب کوچک مناسب‌ترند. در نتیجه، روش "سنت لاگه" نیز با چندپارگی بیشتر نظامهای حزبی همراه است.

دیگر جنبه‌های نظامهای انتخاباتی که به چندپارگی نظام حزبی کمک می‌کنند عبارتند از ائتلافی‌های مجدد برای دستیابی به کرسیهای برتر (در سطح ملی) آن گونه که در آلمان رایج است؛ یارانه‌های دولتی زیاد به احزاب سیاسی؛ و مقرراتی که ثبت کردن یک حزب و معرفی نامزدهای انتخاباتی را آسان و کم‌هزینه می‌کنند. از سوی دیگر، حد نصابهای انتخاباتی، که به موجب آنها احزابی که به تعداد آرای کمتر از آنچه از پیش تعیین شده است دست یابند نمی‌توانند نماینده داشته باشند (مثلاً ۵ درصد کل آرا در آلمان و ۴ درصد در سویدن)، تاثیر معکوس دارند.

گستره‌های موضوعی و گروه‌بندیها

نظامهای حزبی برحسب تعداد گستره موضوعی که احزاب بر سر آنها به رقابت می‌پردازند، و نیز برحسب تعداد گروه‌بندیهای سیاسی آشکار در میان رأی‌دهندگان، با هم

تفاوت دارند. با آن که این جنبه‌های نظامهای حزبی نوعاً پیوند تنگاتنگی با هم دارند، اما از نظر تحلیلی متمایزند. تعداد گستره‌های موضوعی تابعی است از مواضعی که احزاب سیاسی در برنامه‌های انتخاباتی خود و دیگر بیانیه‌ها و اظهارات عمومی اتخاذ می‌کنند، در حالی که تعداد گروه‌بندیهای سیاسی منعکس‌کننده ویژگیهای اجتماعی-اقتصادی پشتیبانی‌های احزاب است. بهترین تحلیل گستره‌های موضوعی از طریق تدقیق در بیانیه‌ها و اظهارات رسمی احزاب در باره خط مشی آنها، مانند برنامه‌های انتخاباتی (به اصطلاح انگلیسیها، مانیفست‌ها یا "بیانیه‌ها") صورت می‌گیرد؛ گروه‌بندیها را از طریق بررسی و ویژگیهای جمعیتی و گرایشهای حزبی و جناحی رأی‌دهندگان می‌توان شناخت.

تحقیق در سطح ملی در باره محتوای برنامه‌های انتخاباتی احزاب نشان می‌دهد که در بسیاری از کشورها معتبرترین بیانیه‌ها و اظهارات سیاسی احزاب بر موضوعاتی متداول، مانند مالکیت اقتصادی، نظم و ضابطه و وضع مالیات تاکید دارند. بخصوص در کشورهای اروپای شمالی، محتوای برنامه‌های احزاب به انطباق زیاد با تعاریف سنتی طیف چپ-راست گرایش دارد. اما بویژه در کشورهایی با سنت کاتولیکی نیرومند، گستره‌های موضوعی مهم دیگری وجود دارند. در چند دهه اخیر، گستره‌های موضوعی جدیدی مطرح شده‌اند که با محور متداول چپ-راست تلاقی دارند. از جمله این گونه گستره‌های موضوعی می‌توان از توجه بیشتر به نمایندگی گروهها (بویژه نمایندگی زنان و اقلیتها)،

نگرانی از محیط زیست، جهت گیریهای سیاست خارجی، و آزادیهای مدنی نام برد.

شکافها با دسته بندیهای سیاسی نهفته در پس گرایشهای حزبی و گروهی در دموکراسیهای پیشرفته هنوز با تمایزهای اجتماعی انتسابی (یعنی تمایزهایی که به گونه ای منفعلانه و در اوایل زندگی کسب شده اند) مانند قومیت، فرقه دینی، و زبان، و همچنین با ویژگیهای شبه انتسابی مانند طبقه و منطقه، پیوند دارند. سیمور مارتین لیپست و استاین روکان، در مطالعه مهم در باره صف آرایهای حزبی توده ای در کشور های اروپای غربی، ریشه های این صف آرایها را در جداسازی تاریخی دو انقلاب اجتماعی و اقتصادی مهم جستجو کرد: انقلاب ملی، همراه با جنبش اصلاح دینی و ظهور دولتهای ملی نوین، و "انقلاب صنعتی" همراه با صنعتی شدن، شهر نشینی، و رشد جنبشهای سیاسی سوسیالیستی طبقه کارگر.

انقلاب ملی کشمکشهایی را بین مراکز دولتهای ملی نوحاسته و نواحی دوردستی که متصرف می شدند پدید آورد. همچنین به رویارویی کلیسا و نیروهای روحانیت ستیز، بویژه در جوامع کاتولیک، منجر شد. انقلاب صنعتی شهر های جدید را از حومه شهر و کارگران را از مدیران جدا کرد، چنان که در کشمکش طبقاتی تجلی یافت. این گروه بندیهای متفاوت اهمیت خود را طی قرون حفظ کردند. در سیاست حزبی سده بیستم در موضوعاتی چون حقوق مربوط به زبان و تمرکززدایی (مرکز-پیرامون)، آموزش غیر دینی در برابر آموزش دینی (کلیسا- دولت)، عوارض و یارانه های

کشاورزی (شهری- روستایی)، و ملی کردن، توزیع دوباره، و سیاستهای دولت رفاه (طبقه) متجلی شده اند. نظامهای حزبی مختلف نمایانگر کنش و واکنشهای مختلف در میان این گروه بندیهاست. اما در دموکراسیهای صنعتی پیشرفته گروه بندی و شکاف طبقاتی یکنواخت ترین وضع را دارد.

حق رأی قاطبه ملت و اصلاحات نهادینی چون نماینده گزینی تناسبی و حکومت پارلمانی تا دهه ۱۹۲۰ در بیشتر دموکراسیهای صنعتی پذیرفته شده بودند. تا آن زمان احزاب غربی، و بویژه احزاب اروپای غربی، به صورت کارتهای بسیار پایداری درآمده بودند که در آنها هر سازمان دارای برگزیدگان مشخص و وفادار خاص خود بود. به نظر می رسد که نظامهای حزبی و گروه بندیهای اجتماعی نهفته در پی آنها در اروپای غربی از دهه ۱۹۲۰ تا دهه ۱۹۶۰ تا حد زیادی ثابت مانده اند. احزاب جدید انگشت شماری وارد صحنه شدند، و به نظر می رسد که وابستگی رأی دهندگان تا حد زیادی ثابتند.

نظامهای حزبی دهه ۱۹۶۰ هنوز عمدتاً منعکس کننده شکل گروه بندیهای دهه ۱۹۲۰ بودند. این ثبات بازتاب افزایش میزان وفاداری و تسلیم به احزاب سیاسی در میان شهروندانی آماده ورود به عرصه رأی دهی به تعدادی چشمگیر و به طرق قابل پیش بینی بود. اما از اواخر دهه ۱۹۶۰ نظامهای حزبی بسیاری از دموکراسیها تغییرات اساسی پذیرفته اند، و وضع گروه بندیهای دیگر ثابت به نظر نمی رسد. احزاب جدید بوجود آمده اند، و بسیاری

از احزاب تثبیت شده- از جمله کمونیستها، سوسیال دموکراتها و دموکراتهای مسیحی- تلفات سنگینی را متحمل شده اند.

مبتنی بر طبقه، دین، و دیگر تقسیم بندیهای انقلابیهای ملی و صنعتی را می گیرند.

می توانیم به کمک چیزهایی چون شاخص "آلفورد" و معیار مربوط به پیوستگی حزب- گروه به ارزیابی دوام نسبی گروه بندیهای سیاسی مختلف بپردازیم. شاخص "آلفورد" برای رأی دهی طبقاتی، درصد حامیان حزب چپ در خانوارهای طبقه کارگر (که به عنوان کسانی تعریف می شوند که در آن رئیس خانوار یک کارگر یدی است) کم می کند. بدین سان، مطالعه بدیع رابرت آلفورد در باره چهار دموکراسی انگلیسی زبان در دو دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ نشان داد که گروه بندی طبقاتی در انگلستان و استرالیا نسبت به امریکای شمالی نیرومند است. می توان برای دیگر ویژگیهای موجد گروه بندی در جمعیت (مثلاً جنسیت و در بعضی موارد دین) شاخصهای مشابهی یافت. پژوهش در سطح ملی نشان می دهد که طبقه پایدارترین گروه بندی سیاسی مهم در دموکراسیهای غربی است، اما در جایی که عواملی چون نژاد، زبان، یا دین گروه بندیهایی را در جمعیت پدید می آورند. این عوامل غالباً در نتایج رأی گیری تاثیر بیشتری دارند.

تغییر نظام حزبی

پژوهشگران مسایل مربوط به سیاست انتخاباتی در این باره که آیا تغییرات اخیر در رفتار رأی گیری نشان دهنده سازماندهی جدید است یا نشان دهنده از میان رفتن سازماندهی با هم اختلاف نظر دارند. در سازماندهی جدید گروه بندیهای اجتماعی جدید جای کشمکشهای سنتی

تفاوتهای نسلی ممکن است تقسیم بندی جدیدی پدید آورد. بسیاری از احزاب جدید، از جمله "سبزه های آلمانی" و "رادیکالهای ایتالیایی"، به شدت به رادیکالهای جوان تر متوسل می شوند، در حالی که بسیاری از احزاب قدیمی، مانند "سوسیال دموکراتهای اسکاندیناوی" و "دموکراتهای مسیحی ایتالیا، بیشتر از همه از سوی گروههای قدیمی تر حمایت می شوند. یکی از توضیحات احتمالی آن در شرایط اجتماعی بسیار متفاوتی است که نسلهای مختلف در آن پرورش یافته اند. می توان گفت، کسانی که در این وفور نعمت چند دهه پس از جنگ جهانی دوم به سن بلوغ رسیده اند غالباً از علایق سیاسی متفاوت با علایق سیاسی نسلهای قبل تر، که خود آثار "رکود بزرگ" و جنگ جهانی دوم را تجربه کرده اند، برخوردارند.

تحرك سیاسی زنان و مطالبات آنان در زمینه برابری با حقوق ویژه نسبت به مردان اختلافهای جدیدی را میان دو جنس در امور مربوط به رفتار رأی گیری پدید آورده است. این گونه اختلافها در میان جوان ترین نسلها بیشترین اهمیت را دارند به گونه ای که زنان به طور نامتناسب به سوی احزاب چپ کشیده می شوند و مردان به سوی احزاب راست.

اختلاف دیگری که اهمیتی فزاینده دارد بین گروههای داخل و خارج از نیروی کار پدید آمده است به طوری که گروههای داخلی از احزابی حمایت می کنند که طرفدار اصول بازار و حکومتهای محدودترند و گروههای

خارجی طرفدار افزایش خدمات دولت رفاه اند. بالاخره، در درون نیروی کار، کشمکشهای میان کسانی که در بخش دولتی برخوردار از حمایت زیاد مشغول به کارند و کسانی که در بخش خصوصی کار می کنند- بیشتر در معرض تاثیر پذیری از رقابت بازاری و بنابراین امنیت شغلی کمتری دارند- به گونه ای فزاینده آشکار شده است. همه این کشمکشها نسبت به گذشته اهمیت بیشتری در شکل دادن به رفتار رأی دهنده یافته اند.

در حالی که با از میان رفتن سازماندهی روبرویم، تاثیر تقسیم بندیهای اجتماعی گوناگون بر رفتار افراد در رأی دهی از میان می رود. بررسیهای صورت گرفته در باره انتخابات نشان می دهند که تعداد هرچه بیشتری از رأی دهندگان در دموکراسیهای نوین خود را مستقل می دانند، و تعداد بسیار اندکی از رأی دهندگان امروزی قویاً با یک حزب سیاسی احساس یگانگی می کنند. با تغییر هرچه بیشتر گرایش حزبی رأی دهندگان از یک انتخابات تا انتخابات دیگر، میزان بی ثباتی انتخاباتی در انتخابات سالهای اخیر بسیار افزایش یافته است. احزاب بخش اعظم قدرت خود را در شکل دادن به افکار عمومی از دست داده اند، و نتایج انتخابات، بسته به عوامل کوتاه مدتی چون شخصیت نامزدها، مدیریت مبارزات انتخاباتی، و مقتضیات اقتصادی، بیشتر از پیش دچار نوسانند.

نیروهای محرک نظام حزبی

نظامهای حزبی دموکراتیک به صورت ابزارهای نماینده گزینی و پاسخگویی عمل می کنند.

انواع گوناگون نظامهای حزبی به روشهای گوناگون نمایندگی اولویت می دهند. اولاً، نظام های حزبی از حیث میزان وضوح در خط مشی گزینی پیشنهاد شده به رأی دهندگان با هم تفاوت دارند. ثانیاً، نظامهای حزبی از نظر دستیابی منظم یک حزب به اکثریت با هم فرق می کنند. حتی در نظامهای چندحزبی، مانند جاپان در بخش اعظم دوره پس از اواسط دهه ۱۹۵۰، ممکن است دستیابی یک حزب به اکثریت به صورت جریانی عادی درآید. اما نظامهای دوحزبی، برخلاف نظامهای دارای بیش از دو حزب، وضع کاملاً رقابتی را به نمایش می گذارند که در آن می توان حکومتهای اکثریت تک حزبی را انتظار داشت. هنگامی که گزینش روشن است و یک حزب به اکثریتی دست می یابد، درجه پاسخگو بودن انتخاباتی بالا است. هنگامی که در انتخابات بیشتر از دو حزب به رقابت موثر بر می خیزند، لزوماً وضع این گونه نیست. در چنین شرایطی معمولاً با اوضاع چانه زنی پیچیده تر، کم شدن میزان پاسخگویی، و ائتلافهای مکرر نظامهای چندحزبی روبرو خواهیم بود.

نوشته های موجود چهار مزیت برای نظامهای دوحزبی قایلند: میانه روی و ملایمت در خط مشی، ثبات حکومت، وضوح انتخاب، و پاسخگویی سیاسی. نظامهای دوحزبی میانه روی و ملایمت را در خط مشی تقویت می کنند زیرا هر دو حزب برای برنده شدن در انتخابات باید به رأی دهندگان میانه رو متوسل شوند. از آنجا که در نظامهای پارلمانی واقعاً دوحزبی یک حزب همواره اکثریت قانونگذار

را در اختیار دارد، حکومت‌های اکثریتی تک حزبی در این گونه نظامها به صورت قاعده در می آیند. این گونه حکومتها معمولاً از حکومت‌های اقلیت یا حکومت‌های حاصل از ائتلاف میان احزاب ثبات بیشتری دارند. رأی دهندگان با انتخابی ساده میان دو عقیده متمایز روبرویند و هرگز عقلاً ممکن نیست از رأی دادن به حزبی که آن را ترجیح می دهند پشیمان شوند. بالاخره، مسؤلیت اتخاذ خط مشی کاملاً بر عهده یک حزب است، و رأی دهندگان کسانی را که پاسخگو می دانند می شناسند.

از دهه ۱۹۶۰ این گونه مفاهیم با اعتراض فزاینده روبرو شده اند. آرنست لایپهارت نشان داده است که برای دستیابی به این مزایا نظام‌های دوحزبی نه لازمند نه کافی. به بسیاری از آنها می توان حتی در نظام‌های چند حزبی دست یافت، هرچند ممکن است احتمال دستیابی به آنها در نظام‌های چند حزبی کمتر باشد. تعدادی از دولتهای اروپایی کوچک تر با نظام‌های چند حزبی (از جمله هالند و سوئیس) به حد نصابی غبطه آور در زمینه ثبات حکومت و میانه روی در خط مشی دست یافته اند. علاوه بر این، میانه روی در خط مشی و وضوح انتخاب با هم متناقضند و نظام‌های حزبی حداکثر واحد یکی از این شرایطند. هرگاه هر دو حزب به خط مشیهای نزدیک شوند که رأی دهندگان میانه رو آنها را ترجیح می دهند، عملاً هیچ گزینه ای در برابر

رأی دهندگان قرار نمی دهند. ترجیح می دهند، عملاً هیچ گزینه ای در برابر رأی دهندگان قرار نمی دهند.

با این همه، در مواردی آشکار، سیاست چند حزبی مسایل دشواری را در زمینه ثبات سیاسی پدید آورده است. این گونه مسایل بیشتر از هر جا در کثرت گرایی قطبی شده خود را نشان می دهند. از نظر سارتوری، آشکارترین حالات این گونه نظام‌های حزبی عبارتند از جمهوری وایمار آلمان (۱۹۱۹-۱۹۳۳)، ایتالیا، جمهوری چهارم فرانسه (۱۹۴۶-۱۹۵۸) چیلی (۱۹۳۲-۱۹۷۳) در سالهای پیش از آگوسته پینوشه، و فنلند. حتی نگاهی سطحی به این موارد به ما می گوید که نظام‌های دارای کثرت گرایی قطبی شده آماده فروپاشی دموکراتیک به نظر می رسند. با این همه، ثبات متعادل ایتالیا و، بویژه، فنلند در سالهای اخیر نشان می دهد که این گونه پیامدهای وحشتناک حتمی نیستند. بررسیهای کمی روشمندتر مؤید این نکته اند که احزاب افراطی قوی، وضعیت بحرانی کثرت گرایی قطبی شده، با حکومت‌های ناپایدار و ناآرامی شدید سیاسی همراهند. اما تعداد احزاب فی نفسه به چنین نتایج نامطلوبی منجر نمی شود.

- برگرفته از دایرة المعارف دموکراسی،
- تلخیص و تفسیر از ه. تاج

این سلسله ادامه دارد

تبدیل جرم به انرژی

انرژی هسته (atomic energy) nuclear energy

راکتور هسته ای

دل هر ذره را که بشکافی   آفتابیش در میان بینی

درون حبه ای صدخرمن آمد   جهانی دردل يك ارزن آمد

تبدیل جرم به انرژی

90 مگاوات (مليون وات) قدرت را تولید می کنیبت

با توجه به فورمول معروف انشتن $E = mc^2$ در تبدیل جرم به انرژی، يك کیلوگرم جرم دارای انرژی حالت سکون برابر

$$1\text{kg} \times (2,9979 \times 10^8 \text{ m/s})^2 = 8.9876 \times 10^{16}$$

در انفجارهای اتمی واحد بزرگتری بکار برده می شود بنام 'kt' kiloton که برابر می شود با انرژی آزاد شده در انفجار یک هزار تن TNT $1\text{kt} = 4.186 \times 10^{12} \text{ J}$ که

$1\text{kg} = 9 \times 10^{16} \text{ J}$ جرم در نظر دارید که يك وات که واحد قدرت است برابری می شود با يك ژول در ثانیه

برابر می شود با جرم حالت سکون $1\text{kt} \Leftrightarrow 4.658 \times 10^{-5} \text{ kg}$ لذا يك کیلوتن kiloton انرژی در تبدیل 0.04658 گرم یا (46.58 mg) از جرم حاصل می شود، از این نظر، مگاتن (برابر با يك مليون تن TNT یا 10^3 kt) می شود که در تبدیل 46.58 گرم از جرم آزاد به دست می آید.

Watt = 1joule per second از اینرو ژول مانند وات - ثانیه است،

بزرگترین وسیله حرارت هسته ای thermo nuclear (بمب) که تا به حال منفجر شده است حدود 100 megatons بوده است، که برابر می

$1\text{joule} = 1 \text{ watt-second}$ از اینرو وسیله ای که در هر ثانیه يك میلیونیم گرم ($1 \mu\text{g}$) از جرم را به انرژی تبدیل می کند، در واقع

شناخته شده است که مقدارمتنابه ای حرارت و نورآفتابی به وجود می آورد.

Mass Energy برابری انرژی- جرم **equivalence** با دو روش می توان مقدار بسیار زیاد انرژی تولید کرد،

۱- روش آمیزش هسته ها با هم **Fusion method** ، روشی که به وسیله آن هسته های سبک **light nucleus** با هم می آمیزند **fuse** تا یک هسته سنگین تر **heavier nucleus** درست کنند. نتیجه این عمل آزاد شدن مقدار بسیار زیاد انرژی می باشد. برای هسته هایی با جرم های تا آهن این عمل به مقدار زیادی انرژی آزاد می کند.

۲- روش **fission**، جریانی که به وسیله آن هسته های اتمی سنگین به هسته های کوچک تر تقسیم می شوند، این جریان همراه با آزادی انرژی بسیاری می باشد. عمل **fission** امکان دارد خود به خود، یا در نتیجه برخورد شدید نوترونهای متحرک سریع انجام گیرد. در هسته سنگین نامتعادل، مانند اورانیوم **uranium 235** ممکن است.

عمل **fission** خود بخود انجام می گیرد، همچنین عمل **fission** می تواند به واسطه برخورد یک نوترون متحرک سریع انجام پذیرد.

عمل **fission** هر هسته در ۱ kg از اورانیوم ۲۳۵، به میزان ۲۰۰۰۰ مگاوات ساعت انرژی آزاد می کند (به طوردقیق این مقدار انرژی کافی است برای بکاراندازی یک مرکز ۲۰ **megawatt** ساعت انرژی برای یک هزار سال، درست به اندازه سوخت ۳ میلیون تن سوخت ذغال.

توضیح بیشتر:

Binding Energy انرژی اتصالی

به طور کلی، **binding energy** جرم تمام هسته های جداگانه و جرم خود هسته به تنهایی است، به طور مثال جرم دو پروتون و دو نوترون

شود با تبدیل 4.658 kg جرم به انرژی. چند مثال عملی:

با توجه به فرمول انشتن $E = mc^2$ در تبدیل جرم به انرژی، برابری انرژی یک کیلوگرم جرم: $1 \text{pt} = 10^{12} \text{j}$ 90 petajoules

25billion kilowatt-hours

21.5trillion kilocalories energy

2630 000 000 litres of automotive gasoline

باز با توجه به فرمول هم ارزی ماده و انرژی انشتن $E = mc^2$ اگر ما می توانستیم تمام محتوای یک کیلوگرم شکر و یا هر چیز دیگر را به انرژی تبدیل کنیم، می توانستیم یک اتوموبیل را حدود 100,000 سال بدون توقف برانیم (در نظر باشد که در مراکز تولید انرژی راکتورهای اتمی فقط یک تا دو درصد جرم ماده به انرژی تبدیل می شود). یک کیلوگرم از هر چیز معادل 25,000,000,000 کیلووات ساعت انرژی می باشد، با این حساب تبدیل یک گرم ماده کافی است که انرژی یک شهرک را برای هفته ای تأمین کرد.

در این مثالها ظاهر می شود که قابلیت هسته ای درون یک ماده بمراتب از ظاهر خودش مهمتر است،

قطره گرچه خرد و کوتاه پایود // لطف آب بحر ازو پیدا بود

از غبار اریاک داری کله را // تو زیك قطره به بینی دجله را

اگر یک ذره را دل برشکافی // برون آید از آن صد بحر صافی

انرژی هسته ای را که اغلب بطور اشتباه انرژی اتمی گویند، قدرتمندترین نوع انرژی

خود هستند، به طور ساده، می توان گفت چون انرژی اتصالی آنها Binding Energy بیشتر است، جریان ترکیب هسته های سبک برای تشکیل هسته های سنگین تر تا (Fe) را NUCLEAR FUSION گویند، که همچنین انرژی جنبشی kinetic energy آزاد می کنند. انواع بسیار مختلفی از عکس العملهای fusions هسته ای وجود دارد، بیشترین آنها در اشل بسیار بزرگ در ستارگان اتفاق می افتد که منبع عمده انرژی شان nuclear fusion میباشد.

چگونه يك راکتور تولید الکتریسیته می کند؟

يك راکتور هسته ای تولید کننده و کنترل کننده انرژی تولید شده از شکافت splitting اتمهای اورانیوم است، قدرت سوخت هسته ای اورانیوم uranium fueled هم تمیز است و هم راه پر راندمان، در جوش آوردن آب برای تهیه بخار آب که ژنراتورهای توربینی را بکار اندازد، به استثنای خود راکتور کارهای مرکز اتمی، مانند اکثر مراکز قدرت زغالی یا گازی عمل می کند، چندین صد تا از اجتماع سوختی حاوی هزاران پارچه کوچک سرامیکی سوخت اکسید اورانیوم قلب راکتور را درست می کند. برای يك راکتور با راندمان ۱۰۰۰ مگاواتی، هسته مرکزی حاوی حدود ۷۵ تن اورانیوم غنی شده است. در قلب راکتور ایزوتوپ اورانیوم ۲۳۵ با عمل fissions or splits در روشی بنام زنجیر عکس العمل ها chain reactions به مقدار بسیار زیاد تولید حرارت می کند، این جریان بسته به حضور يك واسطه moderator چون آب یا گرافیت است که کاملاً کنترل می شود.

این میانجی moderator عمل تولید نوترون های تولید شده به واسطه عمل fission هسته اورانیوم را کند می کند، به طوری که آنها می روند تا fissions بیشتری را تولید کنند.

آزاد بیشتر از جرم هسته يك هلیوم ۴ است، با وجودی که هسته هلیوم ۴ شامل دو پروتون و دو نوترون است. این کمبود جرمی برای آن است که هسته ها نمایش دهنده حالت با ثبات تری دارند تا هم ارز هسته های آزاد که شامل دو پروتون و دو نوترون است.

انرژی وقتی آزاد می شود که پروتونها و نوترونها بهم در می آمیزند تا تشکیل هسته های سنگین خودشان را بدهند. هسته های سنگین آنها می توانند از هسته های سبکتر درست بشوند، فقط وقتی انرژی زیادی به آنها اعمال بشود، این جریان در انفجارستاره ای بنام سوپرنوا supernova اتفاق می افتد. بدون اینچنین انفجارهای ستاره ای، هیچ عنصری سنگین تر از آهن نمی توانست وجود داشته باشد. ((سوپرنوا يك انفجار ستاره ای است که در آخرین دوران حیات يك ستاره بزرگ اتفاق می افتد، این جریان ناگهان ظهور يك ستاره بسیار درخشانی را نشان می دهد، و بعد از چندین هفته یا چندین ماه روشنایی آن از بین می رود. در کهکشان ما، (راه شیری) با چشم غیرمسلح سه تاسوپرنوا در آخرین هزار ساله دیده شده است ولی در کهکشان های دیگر با تلسکوپ بسیاری دیگر از آنها را دیده اند)).

ترکیب هسته ای Nuclear Fusion

بالفعل، يك هسته بزرگ، بندرت سنگین تر از اجزای تشکیل دهنده خود می باشد. هسته های سنگین، نشان دهنده ذخیره انرژی از جریان endothermic (جذب انرژی) است، که در انفجار سوپرنوا قرار دارند. این رویداد بلیونها سال قبل اتفاق افتاده است؛ گویی چون فسیل های سوپرنوا هستند.

هسته های سبکتر از آهن (Fe) را می توان تشکیل شده از هسته های سبک تر در نظر آورد، که اغلب سبک تر از مجموع اجزای تشکیل دهنده

The main bit to remember:

Nuclear fission → Heat water to make steam → Steam turns turbines → Turbines turn generators → Electrical power

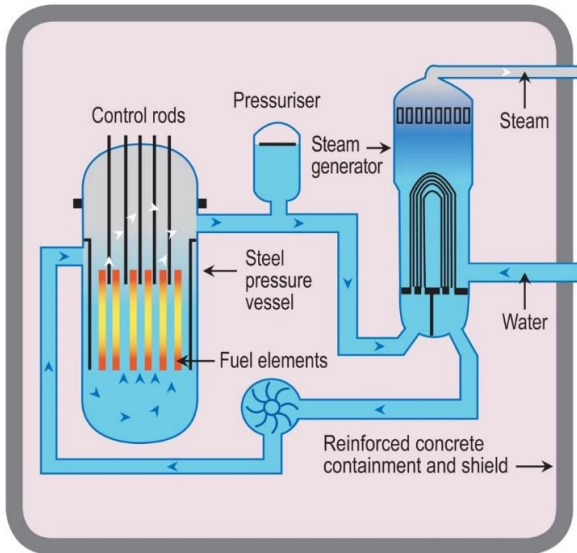
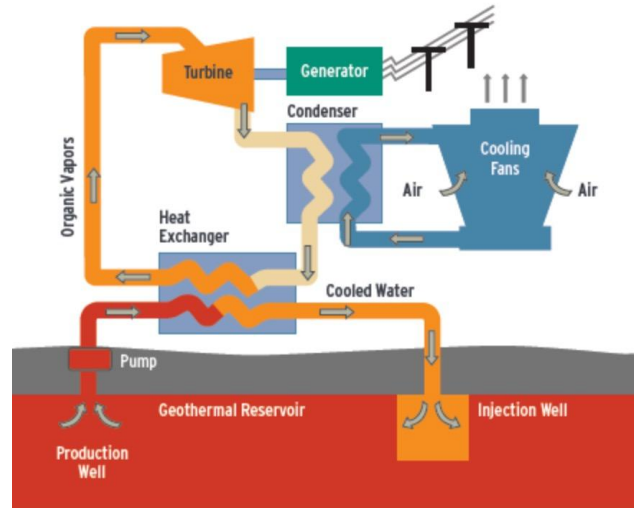

Diagram of pressurised water reactor

حرارت آزاد می شود. گازانییدریدکربنیک carbon dioxide و یا آب که از راکتور پرتاب می شود حرارت را جذب می کند، و بدین ترتیب آب گرم می شود تا بخار تولید کند. بخار توربینها را به حرکت می آورد، و آنها ژنراتورهای الکتریک را به گردش در می آورند.

مراکز قدرت هسته ای مدرن همین نوع توربین ها را بکار می گیرند و ژنراتورها هم مثل سابق می باشند.

در انگلستان مراکز هسته ای اکثرا در نزدیک سواحل دریا ساخته شده اند، تا از آب دریا برای خنک کردن بخار آب استفاده کرده و آن را آماده پمپ دو باره می نماید. این بدان معنی است که دیگر نیاز به برج های خنک کننده cooling towers بزرگ مانند مراکز دیگر ندارند.

دو توضیح بیشتر از عمل fission اورانیوم در تولید انرژی، در حالت عمل fission اورانیوم U^{236} :

به طور خلاصه روش کار یک راکتور اتمی به شرح زیر است:

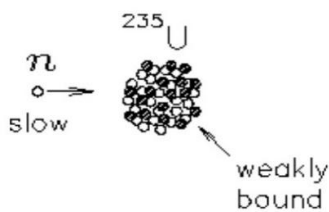
شکستن هسته در عمل fission- گرم شدن آب تا بخار شود- بخار توربین ها را به چرخش در می آورد - توربین ها ژنراتورها را به گردش در می آورند،- نتیجه، قدرت الکتریکی می باشد.

مراکز قدرت هسته ای خیلی شبیه مراکز سوخت فسیلی کار می کنند به استثنای زنجیرعکس العملها chain reaction که در داخل راکتور تولید حرارت می کند.

راکتور از میله های اورانیوم uranium rods به جای سوخت استفاده می کند، و گرمایش heat به واسطه عمل nuclear fission تولید می شود.

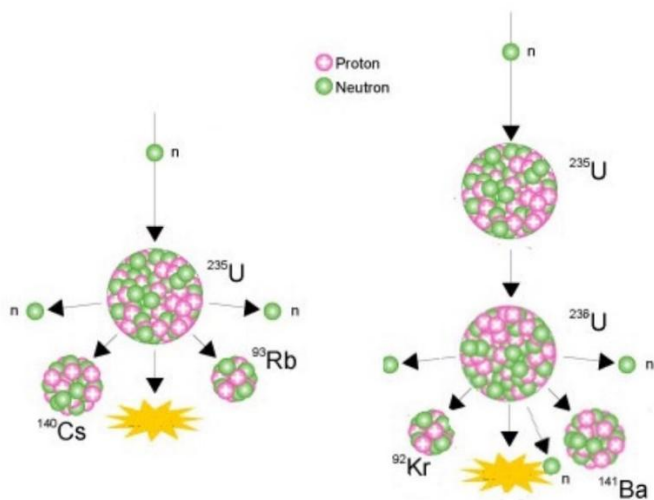
نوترونها به شدت به داخل هسته اتمهای اورانیوم برخورد کرده و آنها را به دو قسمت تقسیم می کنند، در این موقع انرژی به صورت

باشند، سبب می شود که هسته سایر اتمهای U^{235} از هم شکافته *split* شوند. آزاد شدن نوترونهای بیشتر، باعث می شود که زنجیرعکس العملها کامل شود. وقتی این جریان پشت سرهم مرتباً اتفاق افتد زنجیرعکس العملها *chain of reaction* می شود، و، وقتی این جریان ملیونها مرتبه اتفاق افتد، مقدار متنابهی حرارت از يك مقدار نسبتاً کمی اورانیوم تولید می شود.

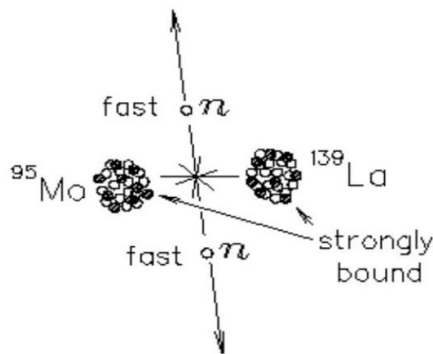
این چنین جریانی می باشد، که در نتیجه سوخت اورانیوم در راکتور هسته ای اتفاق می افتد. حرارت حاصل شده برای تولید بخار بکار می رود که سرانجام تولید الکتریسیته می کند.

عکس رنگی مثال ۲

Two examples of fission of a uranium-235 atom

۱- طوری که در شکل ملاحظه می شود، جرم خالص نوترون اولیه به اضافه هسته اورانیوم U^{235} برابر است با $219,883 \text{ MeV}/c^2$ محصولات عمل *fission* (دونوترون، به اضافه يك هسته Mo^{95} و يك هسته La^{139}) برابر است با $219,675 \text{ MeV}/c^2$ که کوچکتر است، به سبب اتصال محکمتر بین هسته های Mo و La . جرم گمشده *Missing mass* که برابر است با $208 \text{ MeV}/c^2$ تبدیل به انرژی سینتیکیها می شود

(که عمدتاً نوترونها می باشند)، که البته به 208 MeV در جمع می شود.

انرژی آزاد شده بدین نحو در عمل *fission* يك هسته اورانیوم U^{236} برابر است با 208 MeV یا $0.333 \times 10^{-10} \text{ J}$ ، بدین مفهوم است که 3×10^{10} چنین عمل *fissions* لازم است تا يك ژول انرژی تهیه شود.

از آنجایی که 2.55×10^{21} چنین هسته دريك گرم اورانیوم خالص U^{235} می باشد 3×10^{10} چنین عدد بزرگی به نظر نمی رسد.

۲- انرژی از اتم اورانیوم

هسته اتم U^{235} حاوی ۹۲ پروتون و ۱۴۳ نوترون ($92+143=235$) می باشد، وقتی در هسته يك اتم يك نوترون متحرك می گیرد، این نوترون به دو (*fission*) تقسیم می شود، در نتیجه مقداری انرژی در فرم حرارت آزاد می کند، همچنین دو یا سه نوترون اضافی به بیرون پرتاب می کند. اگر این نوترونهای پرتاب شده کافی

اورانیوم U چیست؟

اورانیوم فلز بسیار سنگین و منبع بزرگی از انرژی متمرکز شده بشمار می آید که از ۶۰ سال به این طرف کاربرد صنعتی پیدا نموده است.

اورانیوم در اغلب صخره های روی زمین با تمرکز ۲ تا ۴ در میلیون یافت می شود. اورانیوم همچنین در آب دریا وجود دارد.

طوری که بررسیها نشان می دهد اورانیوم با وجودی که چندان در نظام شمسی عمومیت ندارد، امروزه radioactive decay آن تولید کننده اصلی حرارت در قاره زمین است. نقطه ذوب اورانیوم 1132C است.

اورانیوم یکی از سنگین ترین فلزات روی زمین است (هیدروژن سبکترین است). اورانیوم 18.7 مرتبه سنگین تر از آب است. مانند فلزات دیگر اورانیوم در چندین نوع ایزوتوپ با کمی اختلاف با یکدیگر در روی زمین وجود دارد.

چه زیبا و شادی آور بود اگر جامعه بشریت با همکاری صمیمانه با یکدیگر، از این همه انرژی لایزال که خداوند در نهاد تمام ذرات عالم به ودیعه گذاشته، برای رفاه و آسایش همگان استفاده می کرد.

گفت روزی می شدم امیدوار // تا به بینم در بشر انوار یار

تا بینم فلزمی در قطره ای // آفتابی درج اندر ذره ای

در تهیه این گفتار از قسمتهای مختلف انترنت استفاده شده است.

منابع انرژی

بیشترین انرژی مورد نیازما از سوخت های فسیلی می آید، ذغال سنگ و گاز طبیعی حدود 85 درصد مصرف انرژی اولیه امریکا را تشکیل می دهد، هرچند که تولید و عرضه این سوخت های فسیلی بسیار زیاد است، ولی بدون حد نیست، و مهمتر آن که اتمسفر زمین و قسمت زیست آن (جو و آب و خاک) امکان تحمل سوخت چنین مقدار بسیار زیاد از این سوخت ها را ندارد.

کربن که میلیونها سال به صورت مختلف در معادن بوده در مدت چندین دهه آزاد می شود، این در حالی است که سیکل کربن زمین را به طرق مختلف و غیر قابل پیشبینی درهم شکسته و بهم می زند. ولی سوخت های فسیلی تنها منبع انرژی نیستند، سوخت فسیلی تنها راه تولید حرارت و حرکت نیست، انرژی قابل تجدید شدنی راه بهتری را به ما نشان می دهد. پاره ای از منابع انرژی قابل تجدید هستند، زیر منابع آنها آنقدر زیاد است که تصور خالی شدن آنها بی معنی خواهد بود، بعلاوه، تجدید منابع خالی کمتر تاثیر محیط زیست دارد تا سوخت های فسیلی و هسته ای.

سوخت نباتات Biomass energy

از نباتات، که منبع بسیار زیاد از کربن و هیدروژن است، که می تواند در جریان سیکل کربن طبیعی بکار برده شود. نباتات قابل رشد سریع مانند witchgrass و درخت بید و درخت صنوبر می توانند محصولاتی قدرت دهنده باشند.

بقایای Biomass، شامل تفاله های جنگلی، الوارها و باطله های آسیاب کاغذی، بقایای محصولات فضولات، و... می توانند برای تولید حرارت، انتقال مواد سوختنی و الکتریسیته بکار برده شوند، و این در عین حالی است که به بهداشت محیط زیست کمک می کند.

انرژی خورشیدی Eenerg Solar

قدرت از خورشید هم آزاد است و هم پایان ناپذیر، تبدیل نور خورشیدی در فرمهای مفید آزاد

گاز طبیعی Natural gas

نسبتاً يك سوخت فسیلی تمیز است. بیشتر برای گرمایش فضا و گرمایش آب عمارات بکار می رود و همچنین برای گردش کارهای صنعتی، از آن استفاده می شود. مقدار بسیار زیاد گاز طبیعی برای گردش توربین ها جهت تولید الکتریسیته بکار می رود.

قدرت اتمی Nuclear power

با مهار حرارت مواد رادیواکتیو برای تولید بخار جهت گردش ژنراتورها بکار می رود.

=====
توضیح

۱- (تیترا آخر، برگرفته از Union of Concerned Scientists است)

۲- دوعکس و توضیح از نحوه بهره برداری از حرارت زیرزمینی. از انترنت،

انرژی حرارتی داخل زمین برای هزاران سال است که در پاره ای از کشورها هنوز برای پختن و گرمایش از آن استفاده می شود

Geothermal energy سرچشمه گرفته شده از ابتدای تشکیل زمین و **decay ioactiverad** مواد زیرزمینی می باشد، و همچون انرژی حرارتی دائمی است، که تفاوت درجه حرارت بین قسمت مرکزی زمین و سطح آن است، **core to surface**، در واقع حرارت داخلی زمین يك انرژی حرارتی از **decay radioactive** و کم شدن حرارت از تشکیل زمین است.

رزاقی

پی نوشت: در فیزیک و کیهانشناسی ما اغلب به اعداد خیلی بزرگ و خیلی کوچک بر می خوریم، لذا برای اختصار آنها را به طور مثال چنین می نویسیم: $10^2 = 100$

$10^3 = 1000$ و یا $10^6 = 1000000$ و یا 10^{19} به معنی يك با نوزده صفر در جلوش می باشد. اما وقتی توان منها می نویسیم منظور معکوس مقدار می باشد، مثلاً 10^{-3} برابر است $1/1000$ و یا 10^{-6} نشانه يك میلیونیم است، و یا 10^{-9} به نشانه يك بلیونیم می باشد.

■

نیست ولی سوختش آزاد است. نور خورشیدی به وسیله انسان برای خشک کردن محصولات و گرم کردن آب و منازل برای سالها است که مورد استفاده است. در قرن بیستم نور خورشیدی مستقیماً به الکتریسیته تبدیل می شود.

توان بادی Wind energy

يك منبع قدیمی انرژی است که حالا به شکل مدرن از آن استفاده می شود. تحقیقات پیشرفته در مکانیک هوائی aerodynamic توربین های بادی را توسعه داده که می توانند تولید الکتریسیته در قیمت کم بکنند. در مقایسه قدرت تولیدی از کارخانه ها با سوخت زغالی، انرژی وابسته به حرارت مرکزی زمین Geothermal ضربات به داخل حرارت زیر قسمت سخت زمین برای جوش آوردن آب و استفاده از آن در تولید بخار آب و گردش توربینهای الکتریکی و همچنین در گرم کردن عمارات بکار می رود.

توان از توربین های آبی Hydroelectric power

بکاربری نیروی آب متحرك برای تولید الکتریسیته نیروی آبی، یکی از مهمترین تولید کنندگان الکتریسیته در دنیا می باشد، ولی اغلب در فرم سدهای بسیار بزرگ باعث متواری کردن مردم از اماکن خودشان می شود. روش بهتر آن است که، تأسیسات برقی کوچک تر در روی مسیر رودخانه ها قرار گیرد.

استفاده از ذغال سنگ Coal

ذغال سنگ بیشترین منبع سوخت برای تولید الکتریسیته است، و همچنین بیشترین منبع تخریب کننده محیط زیست می باشد، ذغال سنگ 54 درصد الکتریسیته امریکا را تولید می کند.

نفت Oil

ابتدا برای حمل مواد سوختنی بکار برده می شد، ولی همچنین برای تولید قدرت و گرمایش، و همچنین چون يك انبار برای مواد شیمیایی.

دیالکتیک عینیت و ذهنیت

همچنانی که عکسها و رنگهای مختلف به شکل واقعیت عینی از انعکاس نسبی واقعیت های دیگر، بالای پرده تلویزیون و سینما قبول کرده می توانیم و در این باره مثال های مشابه دیگری، نیز می توانند ارائه شوند، این حقیقت را نیز باید بپذیریم که هر ذهنیت مشخص، بذات خود واقعیت عینی می باشد، که به شکل نسبی واقعیت عینی دیگر را، منعکس می کند. وقتی که پدیده های جدید در نتیجه تکامل و تغییر دیالکتیکی ظهور می کنند، به شکل و ماهیت جدید با پدیده های دیگر در ارتباط و مناسبت های دیالکتیکی واقع می شوند و به شکل و ماهیت جدید در ذهنیت ها انعکاس پیدامی کند. ذهنیت ها به طور دوامدار در دوره های مختلف تکامل خویش با واقعیت های عینی مناسبتها می داشته باشند، اما انعکاس آنها در اذهان مختلف یکسان نبوده بلکه نظر به زمان، مکان و افراد و اشخاص، از همدیگر تفاوت های زیادی دارند. کسانی، ذهنیت شان با بیگانگی از ذهنیت و واقعیت های عینی، در دنیای تنگ و تاریک تخیل و تصور خود، که اصلاً وجود حقیقی ندارد، جویای قدرت خارق العاده، ایدۀ مطلق، روح جهانی و یا از دیگر اشیای مادی، بتهای متعدد به حیث معبود مجازی می تراشند و یا خود، العیاذ بالله، مدعی خدایی می شوند. بعضیها با دید بینی ذهنی که علاقمند تشخیص، تعریف و فورمول بندی واقعیت های عینی نیز هستند، به اصطلاح با ذهنیت ها، برخورد ذهنی می کنند. گروه سوم، که می خواهد مسایل علمی فلسفی را از روی واقعیتها درک و بررسی نماید، با آنها برخورد عامیانه می کند و در ازدحام عقاید، افکار و نظریات مختلف علمی، فلسفی و مسیر قانونمند آنها به بیراهه میگرایند، تداوم و تراوش قانونمند فکری را از دست میدهند و با مراعات نکردن اصول علمی تیوریکی و تسلسل قانونمند منطقی، منطق خودشان، باعث بی منطقی شان می گردد.

قبل از اینکه در باره مسایل فلسفی و یا دیگر مطالب چیزی بنویسم، در شهر کیف پایتخت اوکراین، در پهلوی مضامین مسلکی تخنیکی، کتاب های روان شناسی علمای روان شناسی پاولوف، سچینوف، داکتر زیگموند فروید چکوسلواکی و دیگر علمای خارجی در مسایل مختلف و همچنان کورس های فلسفی و اقتصاد را تعقیب می کردم. بعد از فراغت و عودت به افغانستان، در پهلوی مشغولیت های مسلکی بسیار سنگین تجهیز بیز های مادی تعلیمی، که در پوهنتون هوایی وجود نداشت و نوشتن کتابهای مسلکی، برای انجنیران، پیلوتان و تخنیکران قوای هوایی، ذوق مسایل علمی اجتماعی را فراموش نمی کردم و با مجلات اردو و هوایی همکاری قلمی داشتم.

در زمان تحصیل با مسایل فلسفه آشنایی کافی پیدا کرده بودم و حتی به مسئله اساسی فلسفه به نظر شک می دیدم. افکاری که در ذهنم خطور می کرد و در صدد عملی کردن آن بودم، باورم نمی شد و برایم مشکل می نمود تا باور هایم به یقین تبدیل شوند و آرامش ذهنی نداشتم، گرچه در حقیقت، طرز تفکر و درس خواندنم ماهیت فلسفی داشت. در اواخر ۱۳۵۹ و اوایل ۱۳۶۰ بود، که یک روز، بعد از رخصتی در دفتر ماندم و خواستم آرزوهای دیرینه ام را درباره فلسفه عملی نمایم و به همین علت، از آغاز کارم در باره مسئله اساسی فلسفه و دیگر مسایل مشکوک بودم. بعد از تأمل و دقت زیاد در باره افق های مسایل فلسفی باعث شد، عنوان دیالکتیک عینیت و ذهنیت را انتخاب کنم که در فلسفه بلند تر از این افقی وجود ندارد و به واسطه فرمول پر محتوی و مفهوم محض ذهنیت، عینیت نسبی و هر ذهنیت مشخص واقعیت عینی می باشد" افاده گردیده که شک مرا به واقعیت های عینی و یقین تبدیل نمودند.

قانونمند باقی است و قانونمند تحول و تکامل می کند، و از یک جانب نمایندگی از عدل انصاف، رحم، کرم، رواداری سخاوتمندانه نعمات مزید و برای همه یکسان نیز تنها بالوسيلة علم عملی شده می تواند و از جانب دیگر معرفت الله (ج)، جهان و خلقتهای بی شمار که مناسبتهای گسست ناپذیر، استلزامی دارد از طریق دین و شریعت نیز در هر قدمه مظهرش علم و تنها مشعل علم در این محیط همه تاریکی ها را روشن ساخته می تواند و در این سفر ابدی یگانه راهنما و مددگار نیز علم و قانونمندی می باشد که همه این مناسبات نا ممکن را به اراده مقضی الامر الهی بر بنیاد استلزامیت، منفعت، ضرورت و جبر و اختیار ممکن می گرداند. در نتیجه گفته می توانیم که علم و قانونمندی شکل موجودیت جهان و همه خلقتها و پدیده ها، منوط و مربوط به آن می باشد.

دیالکتیک شعور و لاشعور، در حقیقت موجودیت جهان مادی و سنگ تهادب مناسبت های دیالکتیکی خلقتها و پدیده های آن را تشکیل می دهد. نتایج عملی این مناسبتها و این دیالکتیک را به شکل عددی، گرافیکی، حالات روحی و عصبی، فزیولوژیکی، بیولوژیکی و دیگر پروسه ها که بدست می آیند مشهود بر کمیتها و کیفیتهای دیالکتیک شعور و لاشعور بوده، مبین مناسبت های الله (ج)، خلقتها و بالخصوص خلف ذات الهی، انسان، بر بنیاد قانونمندی های علم عام قضاء و قدر می باشد و توسط ارزشهای مادی افاده می شوند، یعنی که بین الله (ج) و انسان رابطه الهام، تلقین، وحی و مانند این دیگر مناسبات رحمانی و رابطه افهام و تفهیم قانونمند معنوی موجود می باشد.

ما قبلاً فلسفه را به حیث علم ذهنی بشری و خلف علم الهی قبول و فورمولبندی کردیم. دیالکتیک شعور و لاشعور نیز اساس و تهادب پیدایش، بقاء و تحول و تکامل خلقتها ی الهی محسوب و یکی از مسایل بسیار عمده و اساسی فلسفه شمرده می شود و اکثر قوانین، تیوریهها، مقوله ها بر بنیاد مناسبات و دیالکتیک شعور و لاشعور ظهور کرده است. قرآنکریم منحیث

طیف شعور انسانی بسیار خورد و از انعکاسات حوادث، پدیده ها، تغییرات، تکامل و غیره نمایشات که نمایانگر انعکاس در شعور انسانی و مستلزم عکس العمل از جانب شعور شده می تواند، منعکس می گردد. طیف بزرگ آن در لاشعور انسان انعکاس پیدا می کند و عکس العمل متقابل و دفع تأثرات آن نیز از طرف ارگان های مربوطه به شکل غیرشعوری صورت می گیرد و نتایج آن توسط آلات مخصوص اندازه گیری شده می تواند.

خلقتها و پدیده های شعوری، به نسبت مقدرات شعور انسانی، در معرض ذهنیگری، امیال، حرص و دست اندازی مغرضین واقع می شود و از تعرض، نقصانات، هوا و هوس، غرایز، سوء استفاده شخصی آنها، هیچگاه مصئون مانده نمی تواند. اما بخش عظیم خلقتها، پدیده ها و تغییرات قانونمند در جهان بزرگ، باز هم به لاشعور بشری، پدیده ها و خلقتها تعلق می گیرد که از دست درازی و تعرض بشری مبراء و تنها به اراده مقضی و علم الله (ج)، مطابق به اصول، معیارها و قانونمندیهای متداخل و تعاملات انتگرالی ساختارهای قانونمند، بقاء، و تغییر و تکامل جهان بزرگ را پایدار نگاه می دارد.

شعور و لاشعور در هر پدیده، در ارتباط دیالکتیکی قانونمند قرار دارد و قانونمندی برای این دیالکتیک، یگانه شرط لازمی و کافی محسوب می شود. دیالکتیک و مناسبت شعور و لاشعور، تنها و تنها از طریق همین قانونمندی علمی بزرگ، در تماس، تماس، تقاطع، تقابل، محل کوچک رازونیز، نقطه و رابطه ظریف که انسان با استعداد علمی، درک شعوری، تقوا، کرامت و از طرق دیگر مناسبتها با معبود برحق امکان اخذ الهام، القاء و برای پیغمبران (ع) امکانات وحی و رسالت نبوت مهیا می شود. به این ترتیب رابطه الله (ج) با جهان بزرگ، خلقتها و پدیده های آن و بالخصوص با انسان، خلف ذات الهی، که شاید من آن را بطور شاید و باید، افاده نکرده باشم، یگانه راه و روش آن علم و قانونمندی بوده می تواند که بر بنیاد آن جهان قانونمند پیدا،

مجموعه احکام، اصول و اولین محصول و دستاورد دیالکتیک شعور و لاشعور و ترجمان همه مناسبت‌های ذات البینی خلقتها، پدیده‌ها و حتا مناسبات خالق و مخلوق بوده و در پرنسیب، ریشه همه مسایل علمی و اجتماعی در محراق همین مناسبت و دیالکتیک فرو رفته و از آنجا الهام می‌گیرد. به این مفهوم که خالق اصلی علم و قانونمندی تنها الله (ج) و یگانه سند علمی محفوظ، ملفوظ، مکتوب و ترجمان به زبان انسان، قرآنکریم می‌باشد، که در آینده، در این باره انشاء الله بحث‌های متعددی صورت خواهد گرفت. اما یک موضوع را در اینجا یاد آوری می‌کنم. ما علم اسلامی، علمای اسلامی، فلسفه اسلامی و غیره مفاهیم راجع به اسلام و اسلامیت داریم، اما همچنانی که ما بنام مکاتب مختلف فلسفه یونانی، هندی، اروپایی، امریکایی و غیره داریم، مگر در واقعیت امر نی علمی و نی فلسفه ای و نی عالمی و نی فیلسوفی، و نی حافظ و مبارز راه علم، به معنای واقعی و مفهوم واقعاً علمی آن یا نداریم یا کم داریم. محض نام فلسفه اسلامی و مؤسس بنام فلسفه اسلامی، ابونصر فارابی، همچنانی که ارسطو بنام معلم اول منطق ملقب شده بود، فارابی نیز بنام معلم دوم علم منطق و مؤسس اول فلسفه اسلامی نیز ملقب شده است، حالانکه نی منطق علم است و تنها اصول و دستور زبانهای مختلف بوده می‌تواند و فلسفه اسلامی طبعاً که وجود دارد و آن قرآنکریم، کلام الهی می‌باشد و من آن را بنام فلسفه الهی، بخاطری نامگذاری کردیم، که در آن مقدرات و سویه فهم انسانی در نظر گرفته شده است. اولین کسی که فلسفه اسلامی را درک کرده، فهمیده و به ملاک طرز زندگی روزمره مبدل ساخته بود و با کلام عمق و ابعاد و اعمال ساده، اما چپسان سادگی که در آن به اندازه ذره کم و کاست و خلا وجود نداشت و سرمشق، میزان و مصداق ابدی و معیار و محک برای هر نوع تکلمات علمی ادبی ... باشد.

آثاری که ابونصر فارابی به میراث گذاشته، متأسفانه، به ما نرسیده و مشکل است راجع به علمیت، شخصیت و دیگر داشته‌های آن قضاوت

کرد. آثار و نوشته‌های فارابی که از لابلای نوشته‌های نویسندگان دریافت کردم، یک اندازه قضاوت و ارزیابی شده است (حرکت - د لوی تکوین او دیالکتیک فلسفه، دکتر حرکت، خبّرنی او ارزونی، ۳۵۴ مخ، ناچاپ) و در آینده نیز، می‌خواهم آن را تکمیل کنم.

بلی! ۲۳ سال فرصت کم نبود که حضرت محمد (ص) در حوادث و واقعات روزمره از کلام الهی، فلسفه الهی، و به زعم خودش، منحصیث انسان عادی، از فلسفه انسانی شجاعانه، عادلانه و خردمندانه در مقابل دشمنان آشتی ناپذیر، آگاه و بسیار هوشیار دفاع و هدفمندانه در عمل پیاده نموده است، چرا علمای دین اسلام نتوانستند این برنامه علمی، منطقی، روشن و هدفمند را تعقیب نمایند؟ چرا علمای اسلام موقف و موضع روشن و علمی دین اسلام، کلام الهی و فلسفه را از دروغ بافیهای فلسفه‌های تحریف شده، کذبی و سفسطه‌های تخیلی، تصویری، خرافاتی و مجازی شرق و غرب تفکیک نکردند و دست و پا بسته، بدون ابتکار عمل، ابتکار تفکر و ابتکار در علم و دانش را از دست دادند. در این باره چون بحثهای کافی صورت گرفته، همین قدر علاوه می‌کنم، که فارابی به خاطر آشتی علم و فلسفه، مخالفت‌های افلاطون و ارسطو و دفاع از موقف و موضع فلسفه اسلامی، از خود کدام ابتکاری و یا نظری ارائه نکرده است، اکثراً نظریات افلاطون، ارسطو، فلوطین که ابن رشد و کندی از لاتین و یا از یونانی ترجمه کرده بود، فارابی مطالعه کرده، گرویده آنها شده، مانند دیگر علماء اسلام با تمام تحریفات، اکاذیب و خرافات فلسفه یونان و شرق و غرب را به حیث حقیقت قبول نموده و با طول و عرض دین مبین اسلام، علم الهی، علم کلام الهی و فلسفه الهی بافتند. در این زمان، چون نظریه توافقات بین دین و فلسفه و نظریات مختلف فلسفی بشدت تقویه شده بود، فارابی که شاگرد غیرمستقیم نظریات افلاطون و ارسطو بود، از همه اولتر به آشتی خیر خواهانه هر دو استاد طوری طرفداری نموده، که هیچکدام از آنها نرنجد، حالانکه موضعگیری هر دو استاد در مسئله دیالکتیک جز و کل درست و برجا بود،

مگر آنها نمی فهمیدند که هر دو حق به جانب اند و نمی توانستند دلایل مقتع را ارائه کنند و فارابی هم نافهمیده، بعد از سالهای طولانی آنها را به اصطلاح، غیابی آشتی داد و در نتیجه، دین مبین اسلام و فلسفه اسلامی تا به حال از ادیان مجازی و فلسفه های خرافاتی متأثر و مکدر مانده است.

مسئله دیگر دیالکتیک عینی و ذهنی این است که ذهنیت بالذات تغییر، تکامل و انحطاط پذیر است و این همه تغییرات بالذات از خود ذهنیت و دیگر ذهنیتها بمثابة واقعت عینی انعکاس می یابد و تأثیرات متقابل ایجاد می شود، به این معنا که ذهنیتها و شعور و لاشعور مانند دیگر واقعیتهای عینی قابلیت انعکاس متقابل در یکدیگر را دارا اند و در این معامله و پیوندهای متقابل، پدیده های شعوری و لاشعوری مناسبات و ارتباطات دیالکتیکی داشته منبع و سرچشمه حس ششم، خواب، تلقین، الهام القاء و برای پیغمبران و انبیاء، وحی، فعال شده، به علت و معلول آنها تبدیل می شوند. از جانب دیگر، همانسان که احساس معین ذهن را تحریک کرده، شعور معین به وجود می آورد، شعور و ذهنیت معین بدون موجودیت عینیت خارجی احساس معین را همانند تأثر طبیعی تحریک کرده می تواند و این خود دال بر اثبات عینیت ذهنیت و دال بر اثبات موجودیت دیالکتیک عینی و ذهنی می باشد. مثال: یک نفر خاطره بریدن دست و یا تصادم موتر را به یاد می آورد، تقریباً به همان اندازه متأثر می شود، و حتا در اعضای حساس بدن، احساس درد نیز می کند. مثال معقول ذهنیت در ذهن همان مثال ریفلکس (واکنش) های شرطی روان شناسان مشهور روسی پاولوف و سچنوف می باشد. ریفلکسهای شرطی، به عقیده این دو عالم به واسطه مغز کمر و قسمت های پائین مغز سر به وجود می آید. کامپلکس های مغلق و سلسله های زنجیری ریفلکسهای شرطی که باعث تحریک ذهنیتها و ایجاد شعور می شود این دو عالم بنام *Instinct* یعنی غریزه یاد می کنند و در حقیقت تأثیر انعکاسات بیو پسیکولوژیکی و دیگر انعکاسات را در ذهن نشان می دهد. یا به شکلی از اشکال. به

طور مثال، مریضی، خوشی، افسردگی و غیره در حالت و وضعیت ذهنیت تغییر می آورد، این همه حالات روحی از طریق امپولسهای مختلف، تحرکات و تأثرات روحی و عصبی در ذهن انعکاس پیدا می کند و حالات بعدی را که در بالا ذکر گردید به وجود می آورد. در ذهن، انعکاسات ذهنی دیگر البته به انکشافات آینده علم، تخنیک و اقتصاد ارتباط می گیرد که بررسی و اقدامات لازمه صورت گیرد تا قابل استفاده گردد و یا از حالات ناگوار آن جلوگیری شود. در ذهن، انعکاس نسبی عینیت خارجی طبق ریفلکسهای شرطی پاولوف و تخنیک پروسه به وجود آمدن شعور یکسان می باشد.

بحثهایی که تا حال گفته آمدیم، دال بر این بود که قانونمندی شکل موجودیت ماده و تنها در ماده تحقق پیدامی کند، موجودیت ماده نیز مستلزم قانونمند بودن است، در غیر آن علم الهی، علم کلام الهی و بالذات تمام قانونمندی ها به کدام وسیله به انسان، خلف ذات الهی انتقال شده می توانست؟ اگر قانونمندی وجود نداشته باشد، هر چیز کور، کروگنگ می شود. یعنی اگر انعکاس قانونمند نور نباشد، چطور می بینیم و تشخیص کرده می توانیم، اگر امواج صوتی در گوش انسان، قانونمند انعکاس نکند، چطور می شنویم؟ سخن کوتاه این است که جهان، تمام پدیده ها و خلقتها مادی اند و ماده و قانونمندی مستلزم یکدیگر. الله (ج) می توانست، تنها جهان، پدیده ها و خلقتهای قانونمند، برای انسان خلف و دیگر مخلوقات، مقرر و مسخر گرداند و به معرفت آن مکلف و مؤظف نماید. بلی جهان مادی تنها و تنها در موجودیت قانونمندی و فعل و انفعالات تسلسلی بقاء، تبارز، تغییر و تکامل داشته می تواند. وقتی که ما به جهان، پدیده ها و شکل موجودیت قانونمند آنها اطلاق مادیت می کنیم، در عالم الاسباب هیچ مفهومی، هیچ قانونی غیر مادی داشته نمی تواند. الله (ج) بزرگ است، در طیف شعوری انسان نمی گنجد، پس انسان از توصیف الله (ج) برای همیشه عاجز است. الله تغییر ناپذیر است و شعور و ذهن انسان تنها قابلیت و امکان پذیرش تغییرات را دارا

است، یعنی که انسان از شناخت الله نیز عاجز می باشد. برای انسان کفایت می کند بالای معبود بر حق و محمد (ص) یقین کامل، باور و ایمان داشته باشد و دین اسلام و کلام الهی، یعنی قرآن کریم را با تمام احکام الهی بپذیرد. بسیاری مسایل است، که من سلسلتاً ذکر کرده می توانم، لکن بحث به درازا کشیده خواهد شد، خوب است به جاهای مناسب تذکر داده شود.

نمی دانم، چرا بعضی علماء از این اصول و پرنسیپها چشم پوشی و عدول می کنند. و ای لینن، در اثر " ماتریالیسم و امپیریوکریتیسیم " خود در باره ماده بحث می کند و به اصطلاح به مقابل ایدئالیستها از ماتریالیسم دفاع می کند. لینین مفهوم ماده را چنین تعریف می کند: " بنام ماده کدام چیزی مشخص وجود ندارد، ماده یک مفهوم انتزاعی فلسفی می باشد که به هر موجود عینی، که خارج از ذهن ما قرار دارد، دلالت می کند و در ذهن ما انعکاس پیدا کند، ماده گفته می شود. " (کلیات لینن، جلد ۱۸) . و ای لینن شعور انسانی را معیار حقیقت و واقعیت می پنداشت، حالانکه ماده مطلق با شعور مطلق بی شعور وجود ندارد و همه پدیده ها در طیف شعوری و ذهنی انسان نمی گنجد و قابلیت پذیرش همه پدیده ها را ندارد. با در نظر نگرفتن این واقعیت، ماتریالیستها در مسایل پدیده های شعوری و اجتماعی، طرز تفکر ایدئالیستی دارند. کارل مارکس نیز ماتریالیسم را به دو بخش، ماتریالیسم دیالکتیکی و ماتریالیسم تاریخی تقسیم کرده است. ما می دانیم که، دیالکتیک بدون تاریخ و تاریخ بدون دیالکتیک وجود داشته نمی تواند. ماده مقوله فلسفی است که بالای همه واقعیت های عینی دلالت می کند، دیالکتیک یگانه شکل قانونمند موجودیت ماده می باشد. ماده وجود دارد، زیرا که متحرک است و متحرک است زیرا که وجود دارد. حرکت و مادیت مستلزم یکدیگر اند. ماده مطلق بی شعور و مطلق با شعور وجود ندارد. حرکت، زمان، مکان، شعور، قانونمندی، . . . و غیره اشکال موجودیت ماده اند. وقتی که این حقایق را می پذیریم، به این معنا که در عالم، به اراده مقضی الامر الله (ج)

هیچ قانون، هیچ پدیده و هیچ خلقت غیر مادی وجود ندارد. شاید پرسان پیدا شود که، تمام این پدیده ها، مفاهیم، مسایل و قوانین روبنایی و معنوی، چی مفهوم دارد و چطور توجیه شده می تواند؟ بلی! اگر ما در نظر تحلیلی و تحقیقی خود تنگ نظر نباشیم و از تمام علوم برداشت خلاقانه و مثبت داشته باشیم و ذهن را نه تنها در کلمه ذهن بدانیم، بلکه تمام پروسه های عینی را در نظر داشته باشیم. یا اگر مفهوم سیاست را منحیث کلمه سیاست مطالعه کنیم، در ذهن، کلمه سیاست نیز مفهوم مادی است و اگر مفهوم ما از سیاست، دولرداری و حکومت، مناسبات اقوام و اقشار، مناسبات بین المللی و غیره مسایل که مفهوم سیاست آن را افاده می کند و در همین ساحه، جویای جواب پرسش خود شویم، حتماً جواب مطلوبی بدست می آوریم که بر همه تضاد ها، مبارزات، سوق الجیشیها و برخوردهای مسلحانه که بین آنها واقع می شود، دلالت می کند. اگر سیاست این همه مفاهیم را افاده کرده نتواند، چی ارزشی خواهد داشت و چطور توضیح شده می تواند؟ سیاست، در ذات خود منحیث شعور و ذهنیت، واقعیت عینی می باشد و توسط قوانین عینی باید بررسی گردد. همچنان اگر کلمه فکر را در ذهن خطور دهیم. به اصطلاح از محیط معنوی خارج شده به یک سلسله پروسه های بیولوژیکی، روانی و غیره تحرکات و تأثرات تبدیل می شود و به معنویت محض کدام ساحه تعلق ندارد. چنین پرسشی نیز می تواند به وجود آید، وقتی که فکر، تخیل، تصور، شعور و دیگر پدیده ها، که مادی شمرده می شوند، چرا ما آن را عکاسی، کاپی و یا دیگر اجراءات فزیکایی یا کیمیایی بالای کرده نمی توانیم. در این کار البته کدام ممانعتی قانونی وجود ندارد، نقص شاید هنوز در وسایل تخنیکی، سطح دانش، امکانات مادی و یا عدم ضرورت به چنین عمل باشد. سابق ما شعاع X را عکاسی کرده نمی توانستیم یا عکسهای که در طبابت برایش ضرورت پیدا می شد، علم و تخنیک آن وقت قادر نبود، اما امروز به این کار قادر است. ذرات خوردی که با ازدیاد انرژی فرار می کنند و تا حال، انسان به کشف آنها

موفق شده اند بنام میزون، کواریک و نیتزین یاد می شوند و چنین تأثیراتی که، روح و روان انسانها و حیوانات را متأثر می سازد، طب امروزی تصور لازم از آن دارد و این خود دلالت بر شناخت و مادیت آنها بوده و تداوی می شوند.

من نمی خواهم ، اینجا نظر ولگار ماتریالیستها گیلوزوئیزم را که به معنای زندگی برای همه، یا نظریات فوگت، بیوخنیر، مالیشوت و دیتسکین که می گفتند: "فکر به مغز چنان ارتباطی دارد، مثلی که صفرا به جگر دارد" و یا "روح از میز، نور و آواز عین فرق را دارد، مثلی که این همه پدیده ها بین خود از همدیگر دارد" ، یا که کانت می گفت: "حیوانات، ماشین آلات مغلق اند"، رد و یا تأیید کنم. یا نظریات هوبس، اسپینوزا، لایبنیتز، یا هومه، یوهانس، وونت آلمانی و سچنوف و پاولوف و دیگران را که به طرز تفکر جدید نظریات خود را ارائه کرده ، نظر انتقادی پیش کنم. من فقط همین قدر می خواستم عرض کنم که، میخانیکیت روحی و عصبی بسیار ظریف و تفکیک آنها بسیار مشکل می باشد. بطور مثال، مغز انسان از ۱۵ میلیارد رشته عصبی، نیرونها و بسی ساختمانهای خورد و ریزه هادی، عایق و نیمه عایق ساخته شده است. نظر من با بعضی از علماء در توافق و با بعضی از آنها در تضاد است. مسایل روحی میخانیکیت بخصوصی دارند و در میخانیکیت فزیکتی گنجاندن و توضیح کردن آن ممکن نمی باشد. شعور انسان تنها محصول مغز انسان نبوده، فاکتورهایی، از قبیل اجتماعی، تاریخی، ارثی و غیره تأثیر بسزایی دارد. تباین مادیت و معنویت را کارل مارکس و و.ای. لینن چنین افاده می کند: "معنویت، در حقیقت همان مادیت می باشد که داخل مغز انسان شده و تغییر یافته است." مارکس و انگلس به تباین بین معنویت و مادیت هم قایل هستند وهم نیستند. (کلیات مارکس و انگلس، جلد ۲۳، صفحه ۲۱) . لینن در این باره مینویسد: "ماده در حقیقت مانند احساس، خواص انعکاس را دارد" (و.ای. کلیات جلد ۱۸، صفحه ۹۱) یا "داکتر حرکت ، د عبینیت فلسفه، جلد ۱ صفحه ۱۳" . مارکس، انگلس و

لینن، طوری که قبلاً هم گفته شده است، تحت جبر دیالکتیکی و هارمونیزم قانونمندی مادی، غیر شعوری و ناخود آگاه، حقایق را طوطی وار بازگو می کنند و هیچ خیال هم نمی کنند که این جبر از کجا سرچشمه گرفته و ما چرا نا فهمیده این حرفها را طور خودکار تکرار می کنیم؟ به خاطری که در مسایل شعوری و اجتماعی ایدئالیست بودند و عقل شان قد نمی داد که قضیه را از سر تا پا بررسی کرده بتواند و بت ذهن شان که به سر استاده است، به دو پا استاد کند. بلی! چون آنها در مسایل به اصطلاح شعوری و معنوی ایدئالیست مانده اند از جبر ذهنیت خود واقعیتها را طوطی وار افاده می کنند، اما به نسبت تاریکی ذهنیت خود در این مسایل از تفکیک روشنی و تاریکی، فهم، درک و توضیح حقایق و واقعیتها، عاجزند. در حقیقت، معنویت چیزی است که به گفته رحمان باباچی په یو قدم تر عرشه پوری رسی=ما لیدلی دی رفتار د درویشانوو. در حقیقت معنویت همان ذرات خوردند، که به یک قدم میلیونها سال نوری مسافت می پیمایند. همین ذرات خوردند که تمام جهان را در دامن خود دارد و نمایانگر همه حقایق و واقعیتهای همه پدیده ها و خلقتها می باشند. اینها، سفیران زمین و دور ترین کهکشانها، که با همدیگر تبادل می شوند، اعماق زمین را به ما برملا می سازند و از دورترین سیارات به ما به تفکیک همه حقایق، تصور کرده نمیتوانید، چی کارهای نیست که از عهده اش این ذرات کوچک برآمده نتوانند. در حقیقت اینها، العیاذبا الله، همان ملانک فرمان بردار الله (ج) می باشند که به داد هر کسی می رسند. به سخن کوتاه اگر در موسیقی آهنگهای خوش الحان، یا با خون دل نقاش تابلوهای رنگارنگ رسم شده و یا کارنامه ها و هنگامه های احساسات پاک شاعران و نویسندگان و یا شعار های زنده باد انقلاب انسانیت، بشریت، اسلامیت، عدل و انصاف، به اراده مقضی الامر الله (ج) و دادرسی همین فرمانبرداران است.

یک دقیقه خنده ، معادل 10 دقیقه ورزش

احساس درد در انسان می شود اما خنده واقعی 80 عضله بدن را فعال می کند. دکتر مجدی بدران عضو انجمن آلرژی مصر گفت: یک دقیقه خندیدن برابر با 40 دقیقه استراحت کردن است، دو دقیقه خندیدن برابر با 20 دقیقه ورزش کردن است و میزان کالری ای که در 15 دقیقه خندیدن سوزانده می شود برای کاهش دو کیلوگرم وزن در سال کافی است. دکتر بدران با بیان اینکه خنده سبب کاهش فشار خون و بهبود فعالیت شریان ها می شود ادامه داد: یک فرد بالغ به طور میانگین 15 بار در روز می خندد که این آمار بسیار اندک است اما کودکان در روز 400 بار می خندند. وی خنده را سرایت کننده خواند و در توضیح آن گفت: گاهی انسان از خنده دیگری می خندد بدون این که بداند شخص مقابل به چه علت می خندد، این به سبب ویژگی خنده است که از شخصی به شخص دیگر سرایت می کند؛ سرایت خنده از یکی به دیگری بدین سبب است که صدای خنده دیگران بخشی از مغز انسان را فعال می کند و این فعالیت به طور ناخودآگاه لبخند را برای انسان به ارمغان می آورد. به طور کلی محققان، قدرت خنده را برای عبور از مشکلات زندگی و تنش های روانی و عصبی "جادویی" می دانند.

برگرفته از سایت انترنتی توصیه های طبی

بررسی ها نشان می دهد، 10 دقیقه خندیدن در روز به کاهش وزن افراد کمک می کند.

نتیجه مطالعه ای در آمریکا نشان می دهد، تاثیر یک دقیقه خندیدن برابر با 10 دقیقه دویدن است و با هر بار خندیدن در بدن انسان سه و نیم کالری سوزانده می شود. بر اساس این تحقیق، خنده دردها را تسکین می دهد، مانع از بروز بیماری های قلبی می شود، دستگاه دفاعی بدن را تقویت می کند، میزان کلسترول مفید بدن را بالا می برد و هورمون های مرتبط با استرس، افسردگی و بیماری های التهابی را کاهش می دهد. در تحقیق دانشگاه کالیفرنیا آمده است، در افراد شوخ طبع و خنده رو، سلول های از بین برنده ویروس ها و مقابله بدن با سلول های سرطانی فعال تر است و دستگاه تنفسی آنان در برابر آسیب ها، قوی تر عمل می کند. فرانس بومر، از متخصصان بیماریهای قلب در وین گفت: در تحقیقات پیشین ثابت شد خندیدن سبب تغییراتی در مغز و توزیع هورمون ها در بدن می شود.

مایکل تتسی، روانشناس و کارشناس مطالعات خنده نیز گفت: خنده در تنظیم هورمون های بدن، محافظت از مغز از طریق افزایش اکسیژن، تقویت سیستم دفاعی بدن، کاهش احساس درد، کاهش تنش، پویاتر شدن عضلات و ترشح هورمون موثر در احساس خوشبختی موثر است. کارشناسان معتقدند نه فقط قهقهه بلکه حتی لبخند کوچک هم سبب افزایش حس خوشبختی و کاهش

بحثی بر مکتبهای ادبی

مکتب رومانتیک

تورات و انجیل مورد توجه قرار گرفت و در عرصه ادبیات و فکر موثر واقع شد. رومانتیسم فرانسه برای سرنگون ساختن کلاسیسیسم از تمام اینها استفاده کرد. ولی رومانتیسم فرانسه با آنکه نخست تحت تاثیر ادبیات بیگانه بود، بلافاصله بصورت مکتب متشکل و پر سرو صدایی درآمد و تاثیر آن بقدری قوی بود که هنرمندانی از قبیل لامارتین و آلفرد دووینسی و الکساندر دوما پدر و ویکتور هوگو و آفره دوموسه و سنت بوو و ژرژ ساند را که اغلب از لحاظ روحیه و طرز تفکر خیلی با هم فرق داشتند در میان طوفانی از هیجان به دنبال خود کشید. به طوری که در اواخر دوره رومانتیسم، ادبیات انگلستان و آلمان نیز که دوره رونق شان بسر آمده بود تحت تاثیر ادبیات فرانسه قرار گرفتند.

از اینرو، با این که رومانتیسم آلمان و انگلستان بر رومانتیسم فرانسه تقدم دارد، ولی ما چون قصد تاریخ نویسی نداریم و بیشتر می خواهیم اصول مکتب را معرفی و تشریح کنیم، همان طور که در باره مکتب کلاسیک عمل کردیم، نخست به رومانتیسم فرانسه که مکتب متشکلی است می پردازیم و بعد انگلستان و آلمان و سایر کشورهای اروپا را مورد بحث قرار می دهیم.

اصول مکتب رومانتیک

اگر بخواهیم هنگام معرفی این مکتب قواعد و اصول ثابتی را برای آن بیان کنیم، مسلماً دچار اشکال خواهیم شد، زیرا رومانتیسم، برخلاف کلاسیسیسم مکتب بسیار پیچیده و آشفته ای است. مکتب کلاسیک قواعد و اصول معینی داشت که

کلمه رومانتیک که از قرن هفدهم در انگلستان در مورد تعبیرات شاعرانه به کار می رفت، از سال ۱۶۷۶ وارد فرانسه شد. مدت زیادی مترادف با *Pittorresque* (خیال انگیز) و *Romanesque* افسانه ای بکار برده می شد و تا سال ۱۷۷۵ به معنی امروزی به کار نرفت. در آن تاریخ کلاسیکهای شکست خورده این کلمه را برای مسخره کردن طرفداران رومانتیسم در باره آنها به کار می بردند. ولی نویسندگان جدید نیز این کلمه را قبول کردند و آن را با کمال افتخار بر زبان می راندند.

رومانتیسم که از اواخر قرن هجدهم در انگلستان بوجود آمده بود، بعداً به آلمان رفت و پس از مدتی، یعنی در سال ۱۸۳۰ وارد فرانسه و اسپانیا و روسیه گردید و تا سال ۱۸۵۰ بر ادبیات اروپا حاکم بود.

رومانتیسم فرانسه تحت تاثیر روماننیسم انگلستان و آلمان بوجود آمد، یعنی برای نخستین بار *Chateaubriand* شاتوبریان آثار شاعران انگلیسی و مادام دواستال آثار شعرای آلمانی را به فرانسه ترجمه کردند. در اثنای تاسیس مکتب رومانتیک در فرانسه از طرفی آثار ریچاردسن و یانک و والتر اسکات، و از طرف دیگر آثار گوته و شیلر و همچنین "کمیدی الهی" اثر دانته و

رنسانس و افسانه های ملی کشور های خویش الهام می گیرند و نیز از ادبیات معاصر ملل دیگر تقلید می کنند، و همانطور که در قرن هفدهم آثار ارسطو پایه تمام افکار فلسفی شمرده شده است، در عصر رومانسیسم بیشتر به شکسپیر استناد می شود.

۴- کلاسیکها بیشتر طرفدار وضوح و قاطعیتند و رومانیکها پابند جلال و رنگ و منظره. رومانیکها به صورتهای مختلف حوادث و تضادها توجه دارند و به جای توسل به زبان شعر منظم و یکنواختی، که بوالو مدافع آن است، ترجیح می دهند اشعاری بگویند که بیشتر شبیه نثر، و چه از لحاظ آهنگ و چه از نظر مضمون، تصویری و متنوع باشد.

۵- برنامه رومانیکها برنامه مبارزه است و روش آنها به کلی منفی است. به عقیده آنها دستورالعملهایی که در ادبیات رواج یافته مانع آزادی فکر و بیان شده است. از اینرو رومانیکها همه قواعد و دستورهای کلاسیک را درهم شکسته و دور انداخته اند؛ یعنی رومانسیسم همانطوری که ویکتور هوگو در مقدمه نمایشنامه "ارنانی Hernani" می گوید، عبارت از "آزادی خواهی در هنر" است.

برنامه رومانسیسم

به این ترتیب برای رومانسیسم برنامه ای به وجود می آید که در ذیل خلاصه ای از اصول اساسی آن را نقل می کنیم:

۱- آزادی: سال ۱۸۳۰ سال انقلاب ادبی است. در این سال "ویکتور هوگو" و رفقاییش به پیروی از دستورهایی که قبلاً در مجله خودشان درج شده بود، رومانسیسم را به عنوان مکتب آزادی هنر و شخصیت معرفی کردند. هنرمند رومانیک برای

اغلب پیشوایان بزرگ آن در باره آن قواعد توافق نظر داشتند، ولی برعکس رومانیکها اغلب در باره مکتب خود آرا مغایری دارند و اصولی که آنها را با هم متحد ساخته است، نامفهوم و اغلب متضاد است.

۱. و. شلگل Schlegel، پیشوای رومانسیسم آلمان که کتابی بنام "دوره ادبیات نمایشی" نوشته، معتقد است که ادبیات رومانیک عبارت از "جمع اضداد" و آمیزش انواع مختلف ادبی است. این نویسنده در کتاب خود چنین می گوید:

"ذوق رومانیک پابند نزدیکی مداوم امور بسیار متضاد است. در سبک رومانیک طبیعت و هنر، شعر و نثر، جد و هزل، خاطره و پیشگویی، عقاید مبهم و احساسات زنده، آنچه آسمانی است و آنچه زمینی است، و بالاخره زندگی و مرگ درهم می آمیزد."

در اینجا نخست مقایسه ای از دو مکتب فوق به عمل می آوریم و سپس برنامه رومانیکهای فرانسه را بیان می کنیم.

۱- کلاسیکها بیشتر آیدالیست هستند، یعنی در هنر می خواهند فقط زیبایی و خوبی را بیان کنند و حال آنکه رومانیکها می کوشند گذشته از زیبایی، زشتی و بدی را هم نشان دهند، چنانکه "درام رومانیک" اثری است که از ترکیب عظمت و نکبت، بزرگی و پستی، غم و شادی تشکیل شده است.

۲- کلاسیکها عقل را اساس شعر می دانند و حال آنکه رومانیکها بیشتر پابند احساس و خیالپردازی اند.

۳- کلاسیکها تیپ و الهام آثار خویش را از هنرمندان یونان و روم قدیم می گیرند و حال آنکه رومانیکها از ادبیات مسیحی قرون وسطی و

بیان کرد هیجان شاعر است و آنچه باید به دست آورد هیجان مردم.

دل باید بی قید و بند سخن بگوید و بی قید و شرط فرمان براند. شاعر موهای آشفته را به دست باد سپرده، شئل سیاهی بر دوش، زیر سایه بیدی در روشنایی ماه و در کنار برجی ویران و با دلی که بیشک بر اثر عشق بدفرجامی شکسته است با خویشتن خلوت می کند و غرق رویا می شود. ادبیات رومانتیک چنین قیافه قراردادی را تعمیم داده و توده مردم را با آن آشنا ساخته است.

اندوه رومانتیک از دیدن گذشت بیرحمانه زمان شدت می یابد. این اندوه معمولاً زائیده تسکین ناپذیر قلبی است که در جهان بی احساس و بی ایمان گرفتار شده است.

۴- گریز و سیاحت: آزردهی از محیط و زمان موجود و فرار به سوی فضاها یا زمانهای دیگر، دعوت به سفر تاریخی یا جغرافیایی، سفر واقعی یا بر روی بالهای خیال، یکی دیگر از مشخصات رومانتیک است.

سفر جغرافیایی- نویسنده رومانتیک طایر فکر خود را به سوی سرزمینهای دیگر و کشورهای دوردست پرواز می دهد، گاه خواننده را با خود به شرق می برد و گاهی همراه "آتالا" در خلوتکده زیبای سرزمینهای بکر امریکا سرگردان می کند، از اینرو پیوسته نوعی میل گریز به کشورهای دوردست در آثار رومانتیک به چشم می خورد.

سفر تاریخی- "موسه" رؤیای عصر طلایی پریکلس را می بیند و نه تنها او بلکه همه رومانتیکها به سراغ قرون پر از احساس و جلال و جبروت رنسانس می روند. از اینرو زمان وقوع اغلب نمایشنامه های رومانتیک همان دوره

خواهشها و احتیاجات روح خود اهمیت زیاد قایل است و می گوید که آنچه به هنرمند الهام می بخشد و معنی و مفهوم زندگی شمرده می شود "عشق و علاقه" است. این علاقه باید آزادباشد. اگر هنرمند به علت فشار جامعه و قوانین اخلاق و یا بر اثر موهومات عقب رانده شود و نیروهای او پنهان و مکتوم بماند حق دارد که در باره جامعه و قوانین اخلاقی آن داوری کند و حکم بدهد و محیط و اخلاقی که برای رشد خود او مساعد باشد بوجود آورد. ادبیات نباید قاعده ای باشد که عشق و علاقه را محدود سازد. ادبیات می تواند هر گوشه ای از زندگی را، چه زیبا و چه زشت، چه عالی و چه دانی، موضوع بحث خود قرار دهد. از هر دوره تاریخ و از هرگونه مناظر دنیا می تواند استفاده کند.

۲- شخصیت: هنرمند رومانتیک، به دنبال آزادی از قید قواعد کلاسیک، فرمانروایی "من" (Le Moi) را در هنر مستقر می سازد و به وسیله هنر، خواهشهای دل و رنجهای روح خود را بیان می دارد. ولی این روش هنرمند رومانتیک را نباید دلیل خودستایی او و فرار از بشریت دانست. قبلاً هنرمند کلاسیک برای توصیف "انسان کلی" قهرمانی را از میان افسانه ها و اساطیر بر می گزید، اما هنرمند رومانتیک خویشتن را به جای این قهرمان افسانوی می گذارد و نمونه هموعان خویش قرار می دهد.

۳- هیجان و احساسات: باید دانست که در کنار عقل و طبیعت، دل و احساس نیز عالم و ضروریات دیگر دارد. شک نیست که در روح آدمی احساس بیش از اندیشه نفوذ دارد و آرزویش از حقیقت موثر است. از اینرو باید احساسات و هوسهای روح را - البته تا حد امکان در قلمرو اخلاق- مورد بحث قرار داد. آفره دوموسه در سال ۱۸۴۲ می گفت: "باید هذیان گفت!" آنچه باید

است: "هانری سوم"، "ارنانی"، "لورنزاچو" و بیست نمایشنامه دیگر که در دوره روماننسیسم نوشته شده است در قرون وسطی اتفاق می افتد.

به جز این سفرهای تاریخی و جغرافیایی، سفرهای واقعی نیز در آثار روماننسیک موثر است. "موسه" به ایتالیا، "مریمه" به اسپانیا، "الکساندر دوم" به ایتالیا و اسپانیا، "تئوفیل گوتیه" به اسپانیا و شرق و روسیه و ایتالیا، "شاتوبریان" و "لامارتین" و "نروال" و دیگران همه به شرق سفر کردند و خاطرات این سفرها در آثارشان منعکس است.

همه این سفرهای رؤیایی در آرزوی یافتن محیط زیبا و مجلل و رنگهای تازه و بالاخره آن زیبایی کمال مطلوب است که هنرمند روماننسیک آرزوی نیل به آن را دارد.

۵- کشف و شهود: سرگرمی با جلال و زیبایی مانع این نیست که هنرمند روماننسیک به فکر کشف اسرار باشد و بخواهد در همه اسرار جهان نفوذ کند. "سنت بوو" منتقد بزرگ قرن نوزدهم این علاقه را "آرزوی بزرگی برای کشف ناشناخته ها" می نامد. هنرمند روماننسیک تخیل و امید و آرزو و معجزه را جانشین حقیقت می سازد و بیش از تقلید پابند تصور است. هنر خود را با مبالغه می آمیزد، یعنی آنچه را که هست نمی گوید و از آنچه باید باشد بحث می کند. روماننسیسم نوعی "درون بینی" مبالغه آمیز است. و این تعریف که لامارتین از شعر کرده، به بهترین وجه این موضوع را بیان می کند:

"صمیمی ترین چیزهایی که قلب انسان مالک است و خدایی ترین اندیشه هایی که در مغز او راه دارد و درآمیختن مجلل ترین چیزهایی که در طبیعت هست با خوش آهنگ ترین صداها شعر نامیده می شود."

۶- افسون سخن: "کلمه" تنها بیان کننده یک منظور ساده نیست بلکه برای خود ارزش و اهمیت خاصی دارد و باید متوجه مفهوم خیال انگیز و ارزش آهنگ آن بود. اکنون بیش از هر چیزی باید در روابط کلمات با یکدیگر و هیجانها و خاطره هایی که هر یک از آنها بر می انگیزد دقت کرد. در سال ۱۸۲۰ هنوز "کلمه" برده ای بیش نبود. مردم سال ۱۸۳۰ آن را آزاد ساختند و در سالهای بعد از آن، مقام فرمانروایی یافت. ویکتور هوگو در این باره مقالاتی نوشت و گفت: "کلمه عبارت از سخن است و سخن خدا است."

به این ترتیب توجه به ارزش کلمات مختلف، قاموس روماننسیک را غنی تر ساخت و اکتفا به کلمات ساده و معینی که جزو اصول کار کلاسیکها بود متروک گردید.

بنابر تعاریف کلاسیک، شعر عبارت از فن نظم است. و حال آنکه اغلب نوشته های منظوم را شعر نمی توان گفت و چه بسا نوشته منثور که در حقیقت شعر است و نویسندگان آنها را باید شاعر نامید. به این ترتیب شعر را به جای این که نوع مخصوصی از نوشته بنامند، بهتر است حس زیباشناسی و حالت روحی مخصوص تلقی کنند.

یکی از مشخصات دیگر روماننسیسم نیز علاقه به مسیحیت است. دین که فلاسفه قرن هجدهم به مخالفت با آن برخاسته بودند، در میان روماننسیکها به عنوان احتیاج قلبی و درونی زنده شد. روماننسیکها که از راه احساسات به سوی ایمان می رفتند، دین را از نظر "هنری" مورد توجه قرار دادند. شاتوبریان مسیحیت را نه به عنوان این که صحیح ترین ادیان بود، بلکه برای آن که شاعرانه ترین آنها بود، دوست می داشت، و اثر خود را به نام "جلال مسیحیت" بدین منظور نوشت. او کلیسای "گوتیک" را نه به عنوان مرکزی که

بشریت را اداره می کند، بلکه به عنوان یک شاهکار معماری که دلها را دچار هیجان می سازد مجسم کرد و تحت تاثیر همین مسیحیت احساساتی و زیبایی‌پسند بود که شعر روماننیک، برخلاف شعر کلاسیک، جنبه "درونی" به خود گرفت. حتی رومان که بیشتر از هر اثر ادبی جنبه "بیرونی" دارد، مانع تخیلات دامنه دار و احساسات شدید نویسندگان روماننیک نشد.

ویکتور هوگو، Contemplations (تفکر) خود را "خاطرات یک روح" نامیده است. بهتر است این نام را به تمام آثار روماننیک اطلاق کنیم.

در اشعار بزمی، بیشتر از سرسبزی بهار، برگهای زرد پاییز به چشم می خورد و بیشتر از نغمه های پر نشاط بامدادی، آهنگ حزن آلود غروب جلوه گر می شود. و به جای روشنایی، سایه و تاریکی حکمفرما است.

این حزن و اندیشه، مثل دردی پنهانی، پیوسته در اشعار روماننیکهاطین می اندازد. ریشه این تردید و نومیدی را بیشتر باید در همان جنبه احساسی و زیباجویی مسیحیت جستجو کرد. چنین مسیحیتی، به جای این که اندیشه و تردید را زایل سازد، آن را بیشتر می ساخت.

بیماری قرن

پس از تاثیرات و تشنجات ترس آور انقلاب و پس از این که حماسه ها و موفقیت‌های خونین آن در میان بدبختی بزرگی خاموش می شود و جای خود را به امپراتوری می دهد، شاعر روماننیک که در برابر این نقش غریب سرنوشت، خود را باخته، به دنیای درون خویش پناه می برد. در این جهان درونی، اولین چیزی که شاعر با آن روبرو می شود، وجودی است که به سوی فنا می رود و هیچ راه بازگشتی ندارد. این شاعر که از جنبه

های عاقلانه و رهنمایی کننده مسیحیت بهره مند نشده است، احساس می کند که حزن شدیدی در دلش ریشه می دواند. برای تسلی خود، گمان می کند که هر لحظه به فکر بهترین طرز زندگی که ممکن است وجود داشته باشد، باید بود؛ و از اینرو در آرزوی عواملی رؤیایی است که چنین زندگی مطلوبی در آنها امکان پذیر باشد. به این جهت روماننسیسم، با شوق و هیجان، در طلب رسیدن به سرزمینهای خیالی است.

بیماری "رنه" رمان معروف شاتوبریان، بیچارگی روحی است که در خلا دست و پا می زند، نمی داند چه می خواهد، گاهی می خواهد از جسم خود خارج شود و فرار کند و زمانی می خواهد که همه کائنات را در خودش مستحیل گرداند. این بیماری که "بیماری قرن" نامیده می شود، به صورتهای مختلف پدیدار می گردد. "اوبرمان Obermann" قهرمان سنانکور Senancour که دچار تخیلات می شود و سر به کوه و بیابان می گذارد و "آدلف" قهرمان بنجامین کنستان، که با تجربه تلخی جوانه زندگی خود را پژمرده می سازد، و قهرمانان دیگری از این قبیل، در این قافله تخیلات، که دانسته و سنجیده رنج می کشد و از شکنجه خود لذت می برد، قرار دارند، و لامارتن هم در کنار دریاچه های خیال انگیز دچار تخیلات می شود.

بازگشت به قرون وسطی

همانطور که در بالا اشاره کردیم، روماننسیسم خود را ملزم نمی داند که از چند اصل معین و حساب شده تبعیت کند و نیز اصراری ندارد که مانند کلاسیسیسم از ادبیات دوره مشخصی تقلید نماید. ولی در عین حال می خواهد طبیعت را نه به آن صورت که نویسندگان کلاسیک محدود

ساخته اند، بلکه بصورت بدوی و دست نخورده ای توصیف کند.

از اینرو بسوی افسانه ها و ترانه ها و حماسه های گمنام کهن متوجه می شود. قرون وسطی با اشعار غنایی خود، با ترانه های عاشقانه اش، با شوالیه ها و افسانه ها و زندانهای زیرزمینی، با کشیشهای گناهکار، با مجالس عیش و قصرهای مرموز، نظر هنرمندان رومانیک را جلب می کند و ناگهان وارد ادبیات رومانیک می شود. هوگو "هان دیسلاند" "Han d Islande" و "قصاید Ballades" را می نویسد و "گوژ پشت نتردام Notre Dame de Paris" را که قوی ترین اثر منثور او است به صورت حماسه "گوتیک" خلق می کند. به همان اندازه که کلاسیسیسم از قرون وسطی وحشت دارد، رومانتیسم مفتون آن است.

در عالم تئاتر

میدان اصلی مبارزه میان کلاسیسیسم و رومانتیسم صحنه تئاتر است. ویکتور هوگو در سال ۱۸۲۷ با مقدمه ای که بر درام "گرامول" نوشت، این مبارزه را شروع کرد و به دنبال آن، نبرد واقعی بر سر نمایش درام دیگر او بنام "ارنانی" درگرفت.

کلاسیکها حقیقت را فقط از یک جهت مورد توجه قرار داده و از این حقیقت آنچه را با نمونه معینی از زیبایی تطبیق نمی کرد، بی انصافانه بدور انداخته بودند. به معایبی که در زندگی دیده می شود چیزهای مضحک و زشت اجازه ورود به صحنه نمی دادند و حال آن که "درام رومانیک" که می خواست مانند طبیعت رفتار کند، در صحنه را به روی هر چیزی که در زندگی وجود داشت باز کرد.

برای کلاسیسیسم جنبه های فردی حائز هیچگونه اهمیتی نبود. این مکتب فقط به صفات کلی اهمیت می داد. برای تئاتر قرن هفدهم "حرص" و "خست" وجود داشت؛ اما درام قرن نوزدهم "یک مرد حریص" یا "یک خسیس" خاص را با تمام مشخصات مخصوص به خودش به روی صحنه می آورد.

قهرمانان کلاسیک در دنیایی ایده آلی زندگی می کنند. آنها با هیچ دوره و هیچ کشوری ارتباط ندارند و هنرمند کلاسیک از این که رنگ یک دوره و یا یک محیط معین را به قهرمانان بدهد، خودداری می کند. صحنه هر قدر بی رنگ تر باشد، برای هنر مجرد و متنوع تراژدی مناسب تر است و این قهرمانان چون ارواح مطلق هستند که زمان و مکان به هیچ وجه در آنان موثر نیست.

رومانتیسم به جای قیافه های ایده آلی کلاسیک، انسانهایی را می گذارد که زندگی فردی و مشخصی دارند و تحت تاثیر محیط و عصر خویش واقع می شوند.

از اینرو هنرمند رومانیک با توضیحاتی خصوصی و مشخص و منحصر به فرد قهرمانان خود را معرفی می کند.

ویکتور هوگو در پایان مقدمه نمایشنامه "گرامول" (۱) چنین می گوید: "تئاتر جام جهان نمایی است که هرچه در دنیا و تاریخ و زندگی بشر وجود دارد باید در آن منعکس شود... ولی با عصای سحرآمیز هنر!..." و در پرتو همین عصای

۱. ویکتور هوگو بر نمایشنامه معروف خود "Cromwell" گرامول" مقدمه ای نوشته که خود کتاب کوچکی است و اهمیت آن بسی بیش از نمایشنامه است. این مقدمه را باید مراننامه مکتب رومانیک شمرد. با همین مقدمه است که مکتب رومانیک آغاز شد و همین مقدمه باعث گردید که هوگو را پیشوای رومانتیسم بشمارند.

چنان که دیدیم، درام رومانیک برای کسب موفقیت مبارزه سختی با تراژدی کلاسیک دارد، ولی در مورد رمان به چنین مبارزه ای احتیاج نبود زیرا کلاسیسیسم اهمیتی برای رمان قایل نشده بود و محدودیتی برای نویسندگان رمان نبود تا برای رفع آن احتیاج به مبارزه باشد.

رمان نویسانی که در دوره رومانیک به وجود آمدند، به انواع رمان دست زدند، هر موضوعی که خواستند انتخاب کردند و در باره آن رمان نوشتند. اما قالب این رمانها به هر شکلی که ریخته می شد مطلب شان عبارت از انعکاس روح نویسنده بود.

رمان تحلیلی و روانی نیز در این میان تاثیر مهمی داشت. "رنه" اثر شاتوبریان و "اوبرمان" اثر بنجامین کنستان را که زانیده بیمار قرن بودند در شمار این گونه رمانها می آورند. می توان گفت که شاهکار این رمانهای روانی "Volupte شهوت" اثر *sainte-Beuve* سنت بوو، منتقد بزرگ است.

رومانتیسیم ویکتور هوگو در نثر قوی تر است. او در "مردی که می خندد"، زشتی بیرونی را با زیبایی درونی در یکجا گرد می آورد. در "بینوایان" انسان را در کشمکش با نحوست قوانین نشان می دهد. در "آخرین روز یک محکوم"، رنجها و اضطرابات تحول ناپذیر روح مایوس و فلک زده ای را منعکس می سازد و بالاخره در "کارگران دریا"، نبرد با قوای عنان گسیخته طبیعت را نشان می دهد. همه این رمانها که با نثر غنایی و حماسی و نمایشی نوشته شده، زانیده تخیل عجیب و فوق العاده هوگو است.

آثار لامارتین مانند باران بهاری است که پس از یک شب توفانی و آشفته، همراه با آفتاب مطبوعی ببارد. در "رافایل" و "گرازیلا" عشق های خود را شرح می دهد و در "ژنویو" و "سنگ تراش سن پوان" خود را به طبیعت بیان می کند.

"آفره دو موسه" که تا پایان عمر از نیروی اراده محروم مانده است، با اثر خود بنام "اعترافات

سحر آمیز است که خود ویکتور هوگو به هر طرف که نگاه می کند زشتی و زیبایی، "کازیمودو" و "اسمرالدا" (قهرمانان "گوژ پشت نتردام") را به عنوان سمبول رومانتیسیم در کنار یکدیگر می بیند. در "Marion de Lorme" ماریون دولرم" هوس فاحشگی و عشق پاک، در "Lucrece Borgia" لوکرس بورژیا" عطش خونخواری و محبت مادری، در "Triboulet" تریبوله" دلک خاین و پدر مهربانی را می آفریند.

دلایل مقدمه "کرامول" که امروزه مطابق با وضع زمان نقد شده و بعضاً قبول و بعضاً رد گردیده است، در دوره خود متین و مسلم و تردید ناپذیر شمرده می شد. انتشار این مقدمه نهضتی در فرانسه برپا کرد که شبیه نهضت "رنسانس" بود و خون تازه و جوشانی در رگها به جریان انداخت. پس از نمایش پر سروصدای "ارنانی"، نمایشنامه های دیگری نیز روی صحنه آمد. روز سوم مه ۱۸۳۱ درام "آنتونی" اثر الکساندر دوما پدر و در روز ۱۳ فبروری ۱۸۳۵ "شاترتون Chatterton" اثر آلفردو وینی نمایش داده شد. این درامها نمونه زنده ای از آنچه هوگو در مقدمه کرامول گفته بود شمرده می شد و موفقیتی که بر اثر نمایش آنها به دست آمد مانند فتح "ینا" و "استرلیتز" فراموش نشدنی بود.

رمان رومانیک

در فصل گذشته دیدیم که نویسندگان کلاسیک به طرف رمان نمی رفتند و در دوره کلاسیک رمان ارزش مهمی نداشت. ولی در دوره رومانیک، درست عکس این موضوع پیش آمد و رمان نسبت به سایر انواع آثار ادبی، اهمیت خاصی کسب کرد. نویسنده رومانیک خود را موضوع رمان قرار داد و حالات شخصی و روحی خود را تشریح کرد و به این ترتیب برای نخستین بار "رمان شخصی Roman Personnel" به وجود آمد. علاقه به شرح و وصف حوادث جالب گذشته "رمان تاریخی" را خلق کرد و درک رابطه عشق و علاقه به زندگی مایه ایجاد "رمان عشقی" شد.

یکی از ابناء زمان "سندی قطعی در باره" بیماری قرن" و زندگانی درونی به دست می دهد.

در رمانهای مذکور تمام مشخصات رومانτισم را می توان دید، اما زنده ترین نمونه رمان رمانتیک را در آثار **George Sand** ژرژ ساند باید جست. این زن هنرمند که سرگذشت خود را در آثارش منعکس ساخته و آنچه را در این کتابها نوشته در زندگی عمل کرده است، یکی از شاخص ترین نمایندگان رومانτισم است که آرزوهای بی پایان و تسکین ناپذیر روح رومانتیک و تخیلات خوشبختی و عشق و هیجان را در وجود خود گرد آورده است.

ژرژساند جمله ای دارد که باید آن را "دستور رومانτισم" شمرد. آن جمله چنین است: "ما نسل بدبختی هستیم، از اینرو به شدت مجبوریم که با دروغهای هنر خودمان را از واقعیتهای زندگی دور نگهداریم."

رمان "Elle et Lui" موضوع آثار رمانتیک ژرژساند را تشکیل می دهد. او در تمام رمانهای خود، از "Indiana" گرفته تا "Jacques" و "Lelia" عشقبازیهای خود را با "آفره دو موسه" شرح می دهد. نویسنده این آثار گاهی عاصی است و گاه خود را به دامان تسلیم و رضا می اندازد، پیوسته مضطرب است و نوشته های او تخیلات و خاطراتی است که به صورت رمان درآمده است.

با وجود اختلافی که بین رمان "رمانتیک" و رمان "رنالیست" وجود دارد، باید رمان "رمانتیک" را مقدمه ای بر رمان "رنالیست" شمرد. علاقه به هماهنگی با زمان و مکان، توجه به مسایل اجتماعی و روابط میان فرد و جامعه، نکاتی که رابطه ای میان این دو نوع رمان تولید می کند و همان طور که در رمانهای اجتماعی رمانتیک نشانه هایی از رنالیسم را می تواند دید بعضی از آثار نویسندگان رنالیست نیز، از قبیل بالزاک و استاندال، جنبه رمانتیک دارد.

افول رومانτισم در فرانسه

سال ۱۸۳۰ را که سال کمال رومانτισم فرانسه است در عین حال باید افول این مکتب شمرد. زیرا بر اثر اغتشاشات سیاسی که در این سال در فرانسه روی داد، رشته هایی که گردانندگان این مکتب را به یکدیگر وابسته می ساخت از هم گسیخت. البته این دسته خواه ناخواه از هم می پاشید، زیرا رقابتها و اغراضی که در میان شاعران و نویسندگان راه یافته بود چنین وضعی را ایجاب می کرد، چنان که تا آن زمان اغلب هنرمندان کنار کشیده بودند و مستقیماً کار می کردند. لامارتین که یکی از شخصیتهای برجسته این مکتب شمرد می شد وارد سیاست شده بود و پس از این که در سال ۱۸۳۴ به نمایندگی مجلس انتخاب شد به کلی رابطه خود را با این مکتب قطع کرد. آفره دوموسه در ۱۸۳۶ کتابی بنام "Letters de Dupuis et Contonet" انتشار داد که افتراق او را از مکتب رمانتیک نشان می داد. و نیز می خواری و عیاشی او را پیش از پیری از پا درآورد. آفره دویینی در سال ۱۸۳۷ با ویکتور هوگو اختلاف پیدا کرد و تغییراتی در عقایدش پدید آمد.

در این میان فقط ویکتور هوگو تا سال مرگ خود، یعنی ۱۸۸۵ به نوشتن و شعر گفتن ادامه می داد. او نیز از سال ۱۸۴۳ تا سال ۱۸۴۵ به سبب مرگ دخترش سکوت کرد، ولی همین که در سال ۱۸۵۵ دوباره به کار ادب پرداخت اطراف خود را خالی یافت و اثری از دوستان و همقدمان سابق خود ندید. در سال ۱۸۴۰ سنت بوو منتقد معروف و بزرگ رومانτισم بکلی با این مکتب قطع رابطه کرد، حتی در اواخر عمر همکاری سابق خود را با رمانتیکها منکر شد. باید گفت که از سال ۱۸۴۰ به بعد دیوارهای کاخ رومانτισم رو به ویرانی گذاشت.

تتبع و نگارش از هومر

این بحث ادامه دارد

گل خار داشت ...

زمانی در سالون انتظار با هم یک جا می شدیم که فلم شروع شده می بود تا دوست یا آشنایی ما را با هم نبیند. و معمولاً سالون سینما را قبل از پایان فلم ترک می کردیم. در رستوران نیز تقریباً رفتار مشابه صورت می گرفت، برای اینکه توجه آدمهای کنجکاو و فضول را به خود جلب نکرده باشیم از یکی دو تن همکاران همراز دعوت می کردیم ما را همراهی کنند تا نشست ما نشست همکاران جلوه کند.

حدود ششماه قبل در میان همکاران زمزمه ای افتاد که جوان خوش چهره و بلند بالایی به جمع همکاران اداره ما افزوده شده است. در بخش فنی اداره که بیشتر باتوان استخدام شده بودند، و در میان آنها شمار دختران دم بخت کم نبود، حضور هر مرد جوان می توانست شانسی باشد برای راه اندازی زندگی مشترک. از شما چه پنهان، من هم در شمار آنها می آمدم.

من که در کودکی مادرم را از دست داده بودم و پدرم، که هم جوان بود و هم موقف اجتماعی اش به حیث یک فرد نامدار ایجاب می کرد تا خانواده (زن و فرزند) داشته باشد، با بانویی سرشناسی ازدواج کرد. ثمره این ازدواج هم دو دختر قشنگ و زیبا بود. نامادری ام، هرچند زنی بود با فرهنگ و در اجتماع از شهرت خاصی برخوردار، اما آرزو داشت مرا زودتر به خانه بخت روان کند. ظاهراً، بخصوص در حضور پدر و افراد بیگانه طوری رفتار می کرد که همه تصور می کردند من از دختران تنی اش برایش باارزش تر و مقرب ترم، اما حقیقت امر چیزی دیگر بود. با کنایه و رفتار مخصوص به خود به من می فهماند تا، یا خودم به اصطلاح دست و پا کنم و در غیر آن وی دست و آستین را بر خواهد زد. و من در موقف دختر یک تن از سرشناسان جامعه محدودیت هایی داشتم زیرا نمی توانستم مانند هم

رو در رو، هر کدام روی تخته سنگی نشسته بودیم. گاهی به همدیگر چشم می دوختیم و لمحہ ای به فضای عقب یکدیگر نگاه می انداختیم. فضا در پشت سر وی محدود بود؛ دامنه کوه، صخره های خورد و بزرگ، بز رو های باریک، و بته های پراکنده خار کوهی. چیزی بیشتر از این قابل تماشا نبود. اما در پشت سر من، تا چشم کار می کرد فضای باز، آسمان صاف و نیلگون بهاری با ابرهایی پراکنده، باغهای سرسبز و پر شکوفه، خانه های نوساز با نماهای زیبا و متنوع، بیشتر با روکار سنگهای مرغوب و رنگارنگ مرمر. در دورنما، در آن سوی افق، کوههایی با پوشش سفید از برف قرار داشت. باد سرد غربی هنوز سوزش سرمای برف را با خود می آورد. من این موقعیت را آگاهانه انتخاب کردم تا زمانی که در برابر هم قرار داریم و گپ می زنیم نگاه وی تصادفی یا از روی کنجکاو، به تماشای زیباییهای طبیعت بلغزد و من فرصت کافی داشته باشم تا وی را عمیق تر نگاه کنم و عطشم را با دیدن رخسار کشیده، جذاب و دوست داشتنی اش، که با اندک فرورفتگی زرخ و موهای کمی فرفری بلوطی رنگ ترکیب سیمای نقاشی شده اش را مکمل می کرد فرو بنشانم.

سیمایش، همان گونه که در روز اول دیده بودم زیبا، معصوم، و دلپذیر می نمود. از اینکه این چهره جذاب در معرض دید دیگران قرار بگیرد و توجه را به خود جلب نماید، از حسادت درهم می پیچیدم و تلاش می کردم این احساسم را کسی دیگر متوجه نشود. وقتی گپ می زد آرام و شمرده سخن می گفت. گویی آهنگی را زمزمه می کند.

چند باری که در اوایل آشنایی با هم به سینما و یا رستوران نامدار نزدیک محل کارمان رفتیم فرصت مناسب برای صحبت و تبادل نظر و ابراز احساسات درونی میسر نمی شد. بنابراین شرایط نامساعد محیطی،

قطاران خود، بدون در نظر گرفتن موقعیت خود و خانواده ام عمل نمایم. تا آن هنگام به تنها مردی که می توانستم فکر کنم که می توانست یکی از آخرین گزینه ها باشد برادر یکی از خواهرخوانده هایم بود که تفاوت سنی زیادی با هم داشتیم (حدود بیست سال). وی مردی بود دانشگاهی، با ظاهر موقر، چهره ای با ویژگی های مردی پا به سن گذاشته و قد کوتاه، کوتاهتر از خودم.

حضور جوانی تازه وارد، مرا هم کنجکاو ساخت بدانم کی و چگونه است؟ به بیان سایر همکاران فهمیدم حدود بیست سال دارد، قد بلند، خوش چهره و بی اعتنا به جنس مخالف؛ نکته ای که می تواند هر دختری را تحریک کند و انگیزه ای شود برای جلب توجه.

انتظار رودررو شدن با امید زیاد طول نکشید. بخشی که وی در آن به کار گماشته شده بود، قسمتی از کارهایش باید در بخشی که من در آن مصروف بودم انجام می شد. امید به زودی برای آموزش و انجام کارهای بخش مربوطه به محل کار ما آمد. با داخل شدن وی به لابراتوار ما، دختران زیرگوشی با هم به ابراز نظر پرداختند؛ بعضی ها از ریخت و قیافه، و اندام لاغر وی بدگویی می کردند، برخی ها تعریف و تمجید، و یگان یگان با سکوت در درون خود اوضاع را تول و ترازو می کردند. من در شمار دسته سوم بودم. ظاهراً بسیار جوانتر به نظر می رسید، لاغر اندام بود اما بی ریخت نی، جذاب و شکیل بود، موهایش پرپشت و کمی هم فرفری. در نگاه اول خوش ریخت می آمد. در حقیقت به دلم چنگ زد!

وی را یکی از همکاران کهنه کار بخش شان همراهی می کرد تا آموزشهای ابتدایی را به وی بیاموزاند. در مدت یک ساعتی که وی در لابراتوار ما قرار داشت توانستم در مورد ریختن طرح دوستی با وی تصمیم بگیرم. و این تصمیم به زودی، طبعا به ابتکار من، عملی شد.

آشنایی با امید به راحتی و به دور از هر نوع ماجرا و رومانسیسم به دست آمد. امید از خانواده روشنفکری از شهر کابل بود. پدرش یکی از شخصیت های نامدار کشور بود که سالها قبل با مرگ نابه هنگام و مرموز خود خانم جوان و

روشنفکر و سه پسر بچه نوجوان را تنها رها کرد و به دیار ابدیت پیوست. مادر امید با دشواری ها و تنگدستی توام با محدودیت های جامعه سنتی فرزندان خود را بزرگ کرد. آنها را به مکتب گذاشت و راهی پوهنتون نمود. امید هم در یکی از فاکولته های پوهنتون کابل، همزمان با دو برادر دیگرش مشغول فراگیری علم و دانش شد. اما نسبت تنگدستی خانواده و به هدف دستیاری به مادر باید یکی از برادران ترک تحصیل می کرد که قرعه به فال امید اصابت کرد. این رویداد ها زمینه آن را فراهم ساخت تا امید را سر راهم قرار دهد تا به عنوان همکار با وی طرح دوستی بریزم و شانس خود را بیازمایم و ببینیم در چه مواردی وجه مشترک با هم داشته می توانیم.

در دیدارهای اندک و کوتاهی که با امید داشتیم وی را جوانی بی آلایش و به دور از ریا و فریب یافتم؛ چیزی که از جوانان هم عصر وی کمتر انتظار می رفت. صداقت و راستی، متاع کمیاب زمان بود. خوشبختانه امید از این امتیاز برخوردار بود.

ما با هم وجوه مشترک فراوانی داشتیم، یکی از این موارد مطالعه و کتاب خوانی بود. من که فکر می کردم با امکانات که برای دسترسی به کتاب و مجله در اختیار دارم شاید کمتر جوانی به اندازه من سطح دانش و اطلاعات عمومی اش باشد، اما آمیزش با امید و صحبت های وی این برداشت مرا غلط ثابت کرد و فهمیدم که هستند جوانانی که به مراتب از من بیشتر مطالعه دارند و سطح درک و فهم شان عمیق تر و همه جانبه تر است.

برای یک دختر جوان زیر بیست سال که تازه از مکتب فارغ شده و از استقلال مالی هم برخوردار باشد، در جامعه ای سنتی ای چون افغانستان، و با موقعیت استثنایی خانوادگی من، چه آینده ای ("تابناک") می تواند انتظارش را داشته باشد، ازدواج و تشکیل خانواده، انتخاب دیگری برایش وجود ندارد!

من که از قد و قامت بلند و اندام نسبتاً موزون برخوردار بودم، و به گفته دیگران از زیبایی هم بی بهره نبودم (چهره و پوست سفیدم به مادر خدا بیامرزم و قامتم به پدرم رفته است)، امتیازهایی بودند که به آسانی می توانستند توجه جنس مخالف،

در خانه ای نو و بیگانه، در اتاق خوابی که باید بعد از این با همسرم زیر یک سقف، در یک بستر بقیه عمرم را بگذرانم رهنمایی می شوم. هنوز هم چهره همسرم را ندیده ام. مرا نامادری ام تا در اتاق خواب همراهی می کند و در این هنگام با نیشخند همیشگی اش، همانی که هر وقت با من دعوا می کرد و می خواست سرزنشم کند، با نیشخند تمسخر آمیز، از بی مادر بودنم، آینده ای متعلق به انتخاب نامادری و سخنان کنایه آمیز از سرنوشت من که باید با تصمیم و اراده وی رقم بخورد، به سویم می نگرد و می گوید اکنون می توانی همسر نازنین و همسر آرزوهایت را ببینی. و من مرد سالخورده، بی ریخت و بی مویی را در برابر خود می بینم که عمرش یقیناً از عمر پدرم بیشتر است! از خواب می پریم و خود را غرق در عرق می بینم.

اینگونه کابوس ها بار بار خواب خوش را از چشمانم می ربودند. فکر می کردم نکند خدا ناکرده چنین خوابی به حقیقت بپیوندد!

آشکار شدن امید روزنه امیدم را روشن تر ساخت. دیدارهای اندک، اما بی آلیشانه و صمیمانه با وی و صحبت های تیلیفونی ما، که ساعت ها طول می کشید مرا به چیزی امیدوار می ساخت. حال دیگر قلبم با شنیدن نام امید، دیدار امید و خیال امید طور دیگری می طپید؛ گویی می خواهد از قفسه سینه ام بیرون بزند. از خود می پرسیدم، آیا این، همان "عشق" نیست؟

می خواستم سرنوشت آینده ام را با امید گره بزنم. می خواستم با جلب موافقت امید موضوع را با پدرم در میان بگذارم؛ هرچند می دانستم پدرم مرا به نامادری ام حواله خواهد کرد.

آهسته آهسته کابوس ها به رویاها و خواب های دلپذیر تبدیل می شدند.

می دیدم در یکی از باغ های خارج از شهر دست در دست امید در میان راهروهای کرت های گل و درختان سپیدار قدم می زنیم و از آب و هوای پاک و لطیف لذت می بریم و کیف می کنیم. امید در گوشم زمزمه می کند، چیزهایی لذت بخش و امیدوارکننده، گپ هایی آکنده از مهر و محبت، از عشق و دلدادگی. امید در مورد آینده ما گپ می زند، آینده با سعادت و خوشبختی، سرشار از لطف و دوستی. از بچه ها؛

بخصوص مردان جوان را به خود جلب کنند. مانند هر هم قطار خود آرزو داشتم مرد آرزوهایم را، همان طوری که در رویاهایم تصور می کردم پیدا کنم و عشقانه قدم در راه زندگی پر سعادت زناشویی بگذارم. می خواستم عشقم، مانند قهرمانان داستان های جمالزاده، محمد حجازی، جواد فاضل، و دیگر رمان نویسانی که تاکنون آثار شان را خوانده ام به ثمر برسد. مانند آن دخترانی که گلبرگ های عشق شان با نرم باد بهاری نوازش دیده، به شور و شوق آمده و از نم نم شبنم سحری آغاز بهار آبیاری شده و به بلوغ و کامیاری رسیده اند عشق من هم به ثمر برسد، مرا در آغوش گیرد و نوازش کند و افسانه دختر شاه پریان را در گوشم زمزمه نماید، و اما از سرگذشت عشق نامیمون و ناکام آن دختر بیچاره ای که با تحمل درد و رنج ناشی از مخالفت های این و آن، (در داخل خانواده)، مزاحمت های جوانان لایبالی در کوچه و خیابان و بالاخره خشم ناپدری ناشی از زخم زبان ملا مسجد و دکاندار سر کوچه باعث می شود تا دختر دم بخت خود را بعد از چند جلسه مشیت و لگد، لوله و لوپان کرده و به قصاب بچه نوجوانی که پدرش سال از دوازده ماه از او گوشت به قرض می گرفت به عقد ازدواج درآورد و پرنده عشق دخترش را پر پر کرد، سخت می هراسیدم.

شبها دچار کابوس می شدم. می دیدم مجلس عروسی بر پا است. هر طرف چراغان و نورباران است. صدای ساز و نوای موسیقی یکی از استادان آواز به گوش می رسد. من در لباس سفید عروس، در میان شماری از دختران و زنان در انتظار آهنگ "آهسته برو" قرار دارم. نمی دانم داماد، شوهر آینده ام کیست. چند لحظه بعد دست در دست داماد، که هنوز هم نمی دانم کیست، با آهنگ "آهسته برو"، در حالی که با عبور ما از میان مهمان ها همه به پا ایستاده اند، به طرف تخت عروس و داماد که بسیار زیبا آراسته شده است، آهسته آهسته گام بر می داریم. من در حالی که خوشحالم و احساس غرور می نمایم که بالاخره عروس شده ام و برای یک بار هم که شده مردم به احترامم به پا ایستاده اند، اما دلشوره دارم که داماد کی است، آیا همانی است که من در آرزوهایم در جست و جویش بودم، جوان، زیبا، بلند قامت، خوش صحبت و...؟!

گاهی می گوید، فقط یک دختر و یک پسر، اما بعد تر می گوید، نه، یک درجن! فرزند نعمت خدا است. روزی اش را خدا می دهد! بعد فهقه می خندد. امید، امروز خلاف شخصیت آرام و کم گپش، هی گپ می زند و گپ می زند. از زمین، از آسمان، از آینده، از درس و تحصیل. می گوید آدم بی علم به گمراهی می رود.

و امروز من از امید دعوت کردم تا با وی گپ دل خود را بزنم. از وضعیت و موقعیت نامناسب خود در داخل خانه برایش بگویم، از اینکه می خواهم خودم در مورد سرنوشتم تصمیم بگیرم. از عشقم، از مهری که از عشق وی در دل پرورانده ام، از آرزومندی ام که می خواهم عشقم مرا به حیث همسفر زندگی خود انتخاب کند گپ بزنم، درد دل کنم و پاسخ مورد نظر خود را دریافت نمایم. همچنین می خواستم واکنش او را در زمینه ابراز محبت به وی ببینم. نظر وی را در مورد آینده، آینده مشترک مان، برنامه ها و نقشه هایش بدانم.

رو در رو نشسته ایم و لحظه های طولانی بدون گپ به همدیگر نگاه می کنیم. صداها راز ناگفته در ورا این نگاه ها نهفته اند. می ترسم از چه شروع کنم، از خود بگویم و یا بگذارم امید سخن را شروع کند.

فکر می کنم این سکوت طولانی به امید کمک کرد تا حداقل های دیدار امروز ما را حدس بزند؛ شاید هم وی نیز با آمادگی قبلی به این دیدار آمده بود. امید که در این بعد از چاشت پنجشنبه در دریشی سرمه ای با پولیور آبی رنگ که بر زیبایی مردانه اش افزوده بود، به دیدارم شتافته است مرا امیدوار تر ساخت.

امید رشته سخن را به دست گرفت و مرا، همچون یک دختر، از موقعیت دشوار آغاز سخن نجات داد. وی مانند همیشه آرام، شمرده و با ادای مکمل کلمه ها مرا مخاطب ساخته گفت:

- لیلی جان، دوست داشتن و محبت ورزیدن دو جوان حق مسلم هر انسان است. هر دختر و پسر بالغ که به رشد فکری و جسمی رسیده باشند و از توانایی های تامین زندگانی مشترک برخوردار

باشند، حق دارند دوست بدارند و دوست داشته شوند. بعضی ها از کلمه "عشق" به این گونه احساس های عاطفی کار می گیرند، و برخی ها شاید کلمه های دیگری به کار برند، اما من به همان دوستی و محبت اکتفا می کنم. از آوان کودکی، از زمانی که توانمندی درک مسایل را پیدا کردم احساس محبت نسبت به مادرم، پدرم، مادر کلان و برادرانم، نزدیک ترین انسانها به خود را در نزد خویش دریافتم. بعدا این حس نسبت به افراد بیشتر و بیشتری برایم دست داد. در آوان نوجوانی، بخصوص بعد از آشنایی و مطالعه مجله ها و کتاب های فرابرنامه های درسی مکتب دید من در دوست داشتن و محبت ورزیدن نسبت به نزدیکان، دوستان و آشنایان نو و جنس مخالف دگرگون شد. این دگرگونی در تناسب محبت ورزیدن به اشخاص فرق می کند.

اما با رو به رو شدن با تو و شناخت بیشتر از شخصیت و طبیعت خودت تفاوت آشکار و روشنی را در دوستی و محبت با تو در درون خویش حس می کنم. در آغاز تصور می کردم این حس ناشناس شاید ناشی از تاثیر داستانهای عشقی و عاطفی مجله ها و کتابها و یا هم نقش فیلم های سینمایی، بخصوص فیلم های هندی اند، اما هر قدر تماس ما بیشتر می شود و دیدارها تکرار می شود، احساسم در برابر تو جلوه بخصوصی به خود می گیرد. در نهایت متوجه شدم که این همان دوستی و محبتی با شکل نو و درونمایه جدید است که بعضی ها عشق می نامندش! بله، من ترا دوست دارم، از دل و جان می خواهمت، من به تو محبت می ورزم... من شیفته سیما دلکش و زیبایی شده ام. قامت رسا و رفتار با تمکینت مرا مفتون خود ساخته است. از دیر زمان به این طرف، لحظه هایی که با خود تنها هستم دیگر خودرا تنها احساس نمی کنم تو و لبخند های شیرینت با آن نگاههای سحرآمیزت مرا همراهی می کنند. اکنون من معنی واقعی دوست داشتن و محبت ورزیدن را درک می کنم. با همه اینها، از چیزی می ترسم، چیز مبهم و گنگ، چیزی مانند یک خلاء عمیق و تاریک در برابرم قد افراشته است و مانع دسترسی به محبت می گردد، موجودیت این خلاء مرا وحشتزده ساخته است از اینکه نتوانم محبت واقعی را که فکر می کنم به آن رسیده ام از دست بدهم.

سخنان امید ترس ناشی از حجب و حیا دخترانه را از من ربود و به من جرات داد تا بنوبه خود با ابراز احساس دوستی و عشق به امید وی را در اظهار احساسات درونی اش نسبت به خود و ارایه برنامه هایش کمک کنم.

- امید جان، از همان نخستین روزی که ترا دیدم محبتت در دلم جا گرفت. من هم مانند تو تا مدتی نزد خود تول و ترازو می کردم آیا این احساس یک هوس است، یا چیزی بالاتر از آن؟ به مرور زمان و با تکرار هر دیدار بعدی این کشش و محبت در وجودم نسبت به تو بیشتر و بیشتر گردید. زمانی رسید فهمیدم که دیگر نمی توانم فکر ترا از ذهنم دور کنم، شب و روزم با تو و خیال تو و نقشه هایی از بودن با تو بسر می رسد...

می خواستم بگویم عشق زیبایم، شاخه تنومند گل یاسمنم، مرد رویا هایم، مرا لایق دوست داشتن خود بدان و بپذیر. مرد رویا هایم، خود را تکیه گاه زندگی ام بساز و مرا از عذاب نگاههای معنی دار نامادری ام که بی گفتن گویا اند، یعنی چه وقت به خیر! نجات بده. می خواستم بگویم، شبها فکر می کنم چگونه بعد از موافقت تو موضوع را با پدر و نامادری ام در میان بگذارم که بدون دردسر به ازدواج ما رضایت دهند.

امید مودبانه سخنان مرا قطع کرد. در حالی که می خواست چیزی بگوید اما این بار گپ هایش آن فصاحت و روشنی قبلی را نداشتند. من و من می کرد، یکی دو جمله اولی اش اصلا برایم مفهومی نداشتند. آهسته آهسته فهمیدم امید در باره چه گپ می زند؛ امید از آینده، از برنامه های بلندمدت خود در مورد کسب تحصیلات عالی، به دست آوردن سند معتبر علمی، موقف اجتماعی مناسب، درآمد مناسب برای تشکیل خانواده و... سخنان زیادی بیان کرد. گپ های امید منطقی و قابل درک بودند، موضوعاتی را که امید در مورد برنامه های زندگی اش با شوق و باور کامل بیان می کرد برای برخی از جوانان هم ردیفش بی معنی بودند، اما برای من قابل درک و با ارزش بودند. امید بعد از مکثی، در حالی که فکر می کردم دو دل است، چنین ادامه داد:

- لیلی نازم، گل خوشبو و همیشه بهارم، آن مطلب اصلی را که از بیان آن ترس و وحشت دارم و

تاکنون نتوانستم روشن در باره آن صحبت کنم، مطلب کاملا جدا از اینها است، مطلبی است که بیان آن شاید این پیوند آغاز نشده پر از آرزو امید ما را به مسیر غیرقابل پیش بینی بکشد.

امید باز هم مکث کرد.

تشویش و ترس مبهم سراپای وجودم را در خود گرفت.

نمی دانستم امید از چه سخن می گوید، از کدام مطلب مهم تر از پیوند ما!...

امید ادامه داد:

- لیلی قشنگم، این مطلب واقعیتی است غیرقابل تغییر. جامعه ما که یک جامعه سنتی است در برابر چنین واقعیهایی، بخصوص در مورد پیوند زندگی دو جوان سخت حساس است و بیرحمانه به قربانی می گیرد.

می خواستم بگویم امید جان زود اصل موضوع را بگو و مرا از عذاب انتظار بیرون کن.

- آری محبوب دلبندم، شاید یکی از این قربانیان من و تو باشیم! من آدم سیاسی ام و همین اکنون در یکی از سازمان های فعال سیاسی عضویت دارم، در حالیکه تو منسوب به خانواده ای هستی که پدر خانواده یکی از اراکین دولت بشمار می آید، علاوتاً، و مهمتر از آن من از پدر و مادر هزاره ام و تو از مادر و پدری پشتون به دنیا آمده ای. این هر دو مورد از دید من و خانواده ام کوچک ترین مشکلی شمرده نمی شوند اما، همانطور که یاد کردم، از دید جامعه سنتی ما، و شاید برای تو و خانواده ات مشکل ساز باشد...

نمی دانم امید چه وقت و چگونه صحبت های خود را خاتمه بخشید. برای یک لحظه تمام رویاها و آرزو هایم را برباد رفته یافتم. دیگر نمی دانستم از چه گپ بزنم و از کدام سخن لذت ببرم. همه چیز در کامم تلخ شده بود. به سختی خود را کنترل کردم و به بهانه اینکه ناوقت شده است و ممکن پدرم در این روز پنجشنبه زودتر به خانه برگردد از وی خداحافظی کرده و به شتاب خود را به خانه رساندم.

در خانه، خوشبختانه هنوز نه پدرم بازگشته بود و نه نامادری ام. سر راه به اتاقم با یکی از دو خواهر ناتنی ام رو به رو شدم و خلاف همیشه خاموشانه از پهلوی وی گذشته خود را به داخل اتاق انداختم. در را از داخل قفل کردم. خود را با همان حال به رو بالای تخت خوابم انداختم. تا این لحظه به سختی جلو بغضم را گرفته بودم. بیشتر از این تحمل نتوانسته بغضم ترکیب و های های شروع به گریه کردم. گریستم و گریستم. بر حال زار خود گریستم، بر شانس بد خود گریستم، بر بخت بد خود گریستم. بالاتر از همه، بر این گریستم که من بیشتر از آنچه تا امروز فکر می کردم به امید وابسته شده ام، بالاتر از تصور خود وی را دوست دارم و بیشتر از هر کسی به وی نیاز دارم.

نمی دانم کی خوابم برد. خوابی عمیق و راحت! در خواب، امید در حالی که پیرهن کتان نازک سفید بهاری و پتلون جیم در بر دارد دست در دست من سرش را به صورتم نزدیک ساخته، در حالی که کاکل های بلوطی رنگش را با پنجه های دست دیگرش به عقب می زند می خواهد چیزی در گوشم نجوا کند. چیز های شیرین که مایه خوشی و امیدند. من هم می خواهم گیهای دلم را بیشتر و برهنه تر در گوشش پیچ و پیچ کنم. نمی خواستم حتی پرندگان و برگهای درختان چیزی از رازم بشنوند. بعد می خواهم فریاد بزنم و از عشقم همه دنیا را آگاه سازم. ناگهان از خواب بیدار می شوم و با احساس رطوبت بالشت که از اثر اشک هایم نمناک شده است واقعیت رویداد قبل از خواب را درک می کنم.

قصه های چند ساعت قبل، هرچند به هیچ وجه پاسخ صریح رد به خواسته های دلم نبودند، امید حتی سخنی ناشی از ناامیدی و گذاشتن نقطه پایان به رابطه ما نگفت، بلکه همه سخنان وی بیان واقعیت هایی بودند تغییر ناپذیر.

متاسفانه هر کدام از این واقعیت ها می توانند مانع وصل ما شوند، و من به همین علت به تلخی گریستم. اشک هایی از چشمانم جاری شدند و جاده پر گرد و غبار محبت ما را که مانع دیدن هر گوشه و کنار آن می شد پاک کردند و حقیقت زندگی را عریان تر در برابر دیدگانم نمایان ساختند.

از جایم برخاسته صورتم را با آب سرد شستم. حالم را بهتر احساس کردم. طبق معمول برای صرف چای

عصر به سالون پذیرایی رفتم. خوشبختانه به جز از دو خواهر کوچکم از بزرگان اثری نبود. بعد از چای به بهانه مطالعه به اتاق خوابم پناه بردم. مدتی به روی تختخواب به پشت افتاده و بدون اینکه اندیشه ام را تمرکز داده بتوانم طور پراکنده افکارم در جولان بودند. تلاش کردم روی موضوع مشخص متمرکز شوم. بعد چه خواهد شد. رابطه من و امید به کجا می کشد. آیا، با وجود اظهارات روشن و صریح امید، هنوز هم روزنه ای برای ادامه این رابطه احساسی پاک و بی آرایش، به دور از دید کنجکاو اطرفیان فضول مانده است؟ و ده ها پرسش بی پاسخ دیگر ذهنم را به خود مشغول ساخته بود.

آرام آرام توانستم ذهنم را روی رابطه امید با من و مسیر احتمالی بعدی این رابطه متمرکز سازم.

سخنان امید را تول و ترازو کردم. آهسته آهسته منطق سخنان وی را درک می کردم. برنامه های شخصی امید حق مسلم او است. محیط اجتماعی سنتی ما می تواند تاثیرات معین و حتی تعیین کننده در سرنوشت رابطه ما داشته باشد. با شناخت بیشتر منطق گیهای امید بار ناامیدی و سرخوردگی ناشی از اظهارات وی سبک تر می گردید. دیگر آن حس واکنشی منفی که می توانست پاسخ سرخوردگی و ناامیدی اولیه ام شود در درونم زایل می شد. بیشتر امید را حق به جانب می دیدم. فکر کردم چطور خودم در آغاز نتوانستم به این مسایل متوجه شوم، حداقل می توانستیم مشترکا در یافتن راه حل مشکل بیندیشدیم و پیش از پیش اقدام می کردیم.

به سراغ قهرمان داستان های عاشقانه رفتم. در ذهنم جستجو می کردم شاید قهرمانی و یا قهرمانانی از این داستانها به بن بست مشابه سرگذشت ما مواجه شده باشند. چگونه راه حل مناسب و رسیدن به عشق خود را به دست آوردند. متاسفانه برگه های ذهنم نتوانستند کمکی کنند. در لابلای این برگها چیزی مشابه با وضع ما، و حداقل راه حلی با پایان ظفرمندانه وجود نداشت.

هیچ اندیشه خاصی نتوانست ذهن مرا درگیر سازد. شاید هم این حالت برایم بهتر باشد. گرفتن تصمیم عجولانه و ناعاقبت اندیشانه به مراتب خطرناک تر است از نگرفتن تصمیم!

***

شب نتوانستم به امید زنگ بزیم. معمولاً شبها، در وقت معین من به امید زنگ می زدم و دقایق طولانی با هم گپ می زدیم. امشب، این سنت را شکستادم و به وی زنگ نزدیم.

صبح شنبه، طبق معمول سوار بر بس مخصوص کارمندان اداره به طرف دفتر روان شدم. در مسیر راه، امید گاهی به بس ما و گاهی هم به بس دومی می پیوست. امروز صبح امید را در ایستگاه نزدیک خانه شان ندیدم. زمانی که به محل کار رسیدیم چشمانم ناخودآگاه در جست و جوی امید جمعیت کارمندان را از نظر می گذراند. اما از امید اثری دیده نشد.

در اتاق کار، بعد از احوال پرسی با همکاران در گوشه‌ای از میز کار جایی برای خود انتخاب کرده و ظاهراً مصروف کارهای باقیمانده شدم. کمتر به سخنان همکاران توجه می کردم و تمام هوش و حواسم به در لابراتوار بود که چه وقت امید وارد می شود. اما مثل اینکه امید تصمیم گرفته بود با ظاهر نشدن در برابر من مرا بیشتر اذیت کند. برای اینکه بفهمم آیا ناپدید شدن امید عمدی است یا تصادفی، به پیاده دفتر سپردم به امید بگوید شخصی برایش تلفون نموده و در عقب گوشی انتظار می کشد. دقایقی نگذشته بود که واقعا تلفون دفتر زنگ زد و یکی از همکاران مرا پای تلفون خواست. هنگامی که من تازه به آن طرف خط بله گفته بودم که امید با شتاب داخل لابراتوار شد و به جانب میز تلفون دور خورد، دفعته با من مواجه شد که گوشی در دستم و داشتم با جانب مقابل گپ می زدم. هنوز فرصت واکنش را نیافته بودم که امید چرخش ۱۸۰ درجه ای نموده و همانطور که با شتاب داخل شده بود با عجله از اتاق خارج شد.

من نتوانستم نه با آن طرف خط صحبت درست کنم، و حتی به خاطر نه دارم که کی به من زنگ زده بود، و نه فرصت آن را به دست آوردم که به امید توضیح دهم این یک تصادف بود نه برنامه ای از پیش سنجیده شده!

دیگر بیش از این از واکنش همکاران در مورد رابطه خود با امید هراسی نداشتم. من نمی خواستم مانند جوانان نورسیده خود را درگیر عشقی پنهانی کنم. گوشی را سر جایش گذاشتم و تا دهلیر به دنبال امید روان شدم. اما از امید خبری نبود. وی با همان سرعتی که از منزل دوم پایین شده بود با همان سرعت بازگشته بود.

اکنون به این می اندیشیدم که چگونه بدون اتلاف وقت به امید توضیح لازم را بدهم. دنبال کردن امید در دهلیرهای محل کار مناسب نبود. ناگزیر همه گپ را به صحبت های تلفونی شبانه گذاشتم.

شب، سر وقت معین به امید زنگ زدم. گوشی را با همان زنگ اول برداشتم. مانند همیشه با همان لحن مهربان و آهنگدار، بدون آنکه کوچکترین نشانه‌ای از رویداد های چند ساعت پیش در لحن آوازش احساس شود با من صحبت کرد، حتی از سوتفاهم صبح امروز نیز سخنی به میان نیاورد. این طرز برخورد امید مرا بیشتر به وی مدیون و مفتون ساخت. من هم نخواستم با توضیحات اضافی خود را تبرئه کنم و بیشتر از این خود را در وضعیت منفعل تر قرار دهم. صرف یادآوری کردم که صحبت های روز پنجشنبه امید عمیقاً بر من اثر نموده و چشمانم را بیشتر باز کرده‌اند. صحبت های ما این بار بسیار به درازا نکشید و من به بهانه مصروف نساختن لین تلفون با وی خداحافظی کردم.

امشب توانستم ذهنم را روی موضوعات مشخص متمرکز سازم. یکی از این موارد سرنوشت رابطه من و امید بود.

من در یک جدال درونی دست و پنجه نرم می کردم. از یک طرف عشق و رویاهای زندگی ام با پیچیدگی هایی که امید بیان کرد، از جانب دیگر واقعیت های زندگی و محیط اجتماعی با رسم و رواج های جامعه سنتی، مزید بر همه، وضعیت درون خانوادگی.

گاهی گپ دلم مرا به سرکشی و پشت پا زدن به همه مانع ها و سد های احتمالی تشویق می کرد، قلبم می خواست به امید بگویم برای رسیدن به رویاهای زندگی ام، برای رسیدن به او که دنیای زیبایی ها، پاکی و صداقت را به رویم کشود حاضرم تا پایان عمر انتظارش را بکشم؛ و زمانی عقل بر احساساتم شلاق می زد و مرا از پیامدهای غیرقابل پیش بینی در انتخاب گپ دلم هشدار می داد.

این وضع برای روزهای متوالی مرا با خود مشغول داشت. در محیط خانواده کمتر کسی متوجه حالت درونگرایی ام می شد. پدر و مادر بیشتر در خارج از منزل وقت می گذشتاندند. دو خواهر کوچکم هنوز به آن رشد سنی نرسیده بودند که دگرگونی های درونی مرا درک کنند. در محیط کار وضع دشوار تر بود؛ من که سخت به تنهایی و با خود بودن نیاز داشتم و تلاش

برخورد سرد بفهمم. می دانستم وی نیز از عذاب این مجازات خودساخته بی بهره نمی ماند، اما هیچگونه حس انتقام و بدی برای وی آرزو نداشتم.

یک ماه گذشت، ماه دوم به پایان خود نزدیک می شد. بهار به تابستان پیوست. اما فکر امید و آرزوهای در حال پرپر شدنم مرا رها نمی کرد. برعکس، با گوشه گزینی و تحریم خودساخته بیشتر از پیش عذاب می کشیدم. شبی در رادیو آهنگ "محبت اول آسانه په نظر راغی // په آخر کی می نصیب خون جگر راغی" را گذاشته بودند. با شنیدن این آهنگ ناگهان قصه زندگی خودم در نظرم مجسم شد و باورمندانه نزد خود اضافه کردم "ایکاش با تو هیچ مقابل نمی شدم ..."

هرقدر این تحریم خودساخته بیشتر می شد به همان اندازه بر میزان فشار و رنج من افزوده می شد، اما احساس می کردم پیمانۀ مقاومتم نیز بیشتر می شود.

نه، این ادعا به هیچ وجه به معنای فراموش کردن و نادیده گرفتن امید نبود، بلکه ریاضتی که در رابطه ما بر خود تحمیل کرده بودم می رفت که نتیجه دهد.

شبی، بعد از شنیدن آن آهنگ کذایی بی محابا دستم به سوی تلیفون رفت و شماره امید را دایل کردم. مثل اینکه وی تمام این مدت را به انتظار زنگ تلیفون من کنار دستگاه تلیفون نشسته باشد با همان زنگ اول گوشی را برداشت و با همان آواز دلنواز آشنا بله گفت.

بعد از مکث کوتاهی گفتم، منم.

گفت: انتظارت را می کشیدم. و ادامه داد،

- حتی مادرم به این مکالمه های شبانه تلیفونی ما عادت کرده است و هر از گاهی می پرسد، امشب مثلی که بدون صحبت تلیفونی می گذرانی!؟

صحبت ما بدون آنکه من و یا امید به خلاء طولانی در صحبت های تلیفونی ما تماسی بگیریم، مانند گذشته زود گرم گرفت. هر کدام تلاش داشتیم آن ناگفتنی هایی را که در این مدت به هم نگفته بودیم قصه کنیم.

در پایان صحبت، قبل از آنکه با وی خداحافظی کنم پرسیدم: آیا در مورد آهنگ "محبت اول آسانه په نظر راغی" که در این روزها گل کرده است چه نظر داری؟

می کردم کمتر کسی مزاحم شود، این وضعیت حس کنجکاوای همکاران، بویژه خواهرخوانده هایم را به سویم جلب می کرد. بخصوص راضیه، آنی که از همان آغاز پیوند من با امید در جریان ماجرا قرار داشت و در بیشتر دیدارهای ما حضور داشت و همچنین هر از گاهی به سواری موتر برادرش که استاد پوهنتون بود به دیدار امید می شتافتم، از این حالت من متعجب شده و با استفاده از هر فرصتی مرا سوال پیچ می کرد که بر من چه می گذرد. راضیه آنقدر پافشاری کرد و مستقیم در مورد رابطه من و امید و مشکل احتمالی پرسید که من ناگزیر برایش گفتم لازم است برای مدتی از امید دوری اختیار کنم.

راضیه که رابطه من و امید را بیشتر از من جدی گرفته بود و در برخی حالت ها بیشتر از من از خوبیها و برتریهای امید به من تذکر می داد و گاهگاهی نظریه های خوبی برای آیندۀ مشترک ما ارائه می کرد، نتوانست تعجب خود را پنهان کند. اصرار داشت علت این تصمیم مرا بداند. اما من در برابر سوال های بیشتر وی سکوت کردم و بیشتر از آن توضیح ندادم.

بهانه ی "برای مدتی دوری گزیدن از امید" که به راضیه گفتم، در حقیقت خود انگیزه ای شد برای آغاز یک تغییر بنیادی در روال رابطه من و امید.

تصمیم گرفتم در حقیقت مدتی از امید دوری گزینم و خود را به آزمایش بگیرم. آیا در صورت حقیقی بودن احساسم و عشقم نسبت به امید توان آن را دارم تا خود را قربانی عشقم کنم؟ بسیار آرزو داشتم مانند قهرمانان ناول های عشقی که در پایان داستان بنا بر دلایل گوناگون شکست را در برابر خود حس می کنند و دست به کار های غیرعادی و فوق العاده می زنند و قهرمان بازی می کنند، من هم بتوانم فداکاری کنم و آماده هر نوع قربانی باشم!

سکوت من در برابر امید برایم فوق العاده دشوار و رنج آور بود. شب های نخست، مدت ها زیر چشمی به دستگاه تلیفون می دیدم و بدون آنکه به آن دست بزنم تصور می کردم امید در برابرم نشسته و خیره خیره به من نگاه می کند و انتظار دارد تا من سخن اول را شروع کنم. روزها سعی می کردم در آن ساعت هایی که امید برای انجام کار بخش خود به لابراتوار ما می آید در اتاق نباشم. برنامه های سینما و چای و کیک اسفنجی را کاملا تعطیل کردم. می خواستم با این کارها خود را مجازات کنم. هیچگاهی نخواستم خود را به جای امید قرار دهم و احساس وی را در برابر این

وی پاسخ داد: بله، آهنگ زیبا و دلنشینی است و از سوز و گداز حکایت می کند.

گفتم: من هم به همین عقیده هستم. و چیزی شباهت دارد با آهنگ "گل خار داشت مه ندانستم // شیرین یارکم یار داشت مه ندانستم" و "ایکاش با تو هیچ مقابل نمی شدم..." و خداحافظی کردم.

این گفتگو تلفونی یکبار دیگر آتش زیر خاکستر عشق مرا تازه کرد و این بار دیوانه وار می خواستم زنجیر اسارت تحریم خودساخته را پاره کنم و به هر چه رسم و رواج، گپ و سخن و حصار و محدودیت های اجتماعی است پشت پا بزنم و به امید وعده ایستادگی، شکیبایی و انتظار بدهم. من متیقن بودم امید بدون آنکه با وعده های غیر عملی مرا به بازی بگیرد، انتظار برداشتن چنین گامی را از من دارد. احساس می کردم وی منتظر است تا من آمادگی خود را در همراهی با وی برای مقابله با هرگونه مانع احتمالی ناشی از وضعیتی که وی توضیح داده بود ابراز کنم تا وی پیشنهاد مشخص پیوند زندگی آینده ما را بدهد.

فرداشب و دو سه شب دیگر اصلاً به تلفون نزدیک نشدم. این بار دیدم آن عادت که شبانه باید حتماً به امید زنگ می زدم دیگر به آن کشش پیشین نیست؛ دانستم بدون آنکه ذره ای از محبتم به امید را کمتر احساس کنم، می توانم از اعتیاد صحبت های تلفونی خود را کنار بکشم.

در این مدت آرام آرام خود را از انزوا بیرون کشیدم. می خواستم به زندگی قبل از آشنایی با امید برگردم. از سینما شروع کردم. به راضیه گفتم پنجشنبه آینده به سینما برویم. مانند گذشته ها راضیه به سواری موتر برادرش نزد آمد و با هم به سینما رفتیم. در سینما چشماتم دنبال امید بودند. اما از امید خبری نبود. در عوض نجیب، برادر راضیه ما را همراهی می کرد.

تمام دو ساعت در سینما را من در جدال درونی گذشتاندم. در تاریکی دستم دنبال بازوی ستبر امید می گشت، اما این بار بازوی دخترانه راضیه به دستم تماس می گرفت و مرا به واقعیت امر متوجه می ساخت.

با بازگشت به خانه، بعد از چاشت امروز را مرور کردم. بودن با صمیمی ترین دوست و همراهی با برادر

وی، تماشای فلم مورد علاقه در یک نیمه روز پنجشنبه آخر هفته، در حالت عادی یک برنامه ایده آل به شمار می آید، اما من فهمیدم که نه تنها این روز پنجشنبه برایم لذتبخش نبود بلکه مرا بیشتر به یاد خاطره های شیرین بودن با امید را انداخت.

فهمیدم باید تصمیم نهایی را اتخاذ نمایم. بودن با امید، یا بریدن به این رابطه برای همیشه!

اولی را دلم می خواست و دومی را عقلم!

بعد از تفکر طولانی و تول و ترازو پیامدهای هر دو حالت، بالاخره به این نتیجه رسیدم تا در راه دوم گام بگذارم و سرنوشت قهرمانان داستان خود را محکوم به شکست نمایم. و بدین ترتیب، مانند قهرمانان ناول های عاشقانه، خود و امید را به جزای فراق و دوری از معشوق محکوم کنم.

قبل از پایان هفته، بدون آگاهی راضیه به نجیب زنگ زد تا با هم ببینیم. روز پنجشنبه به یکی از رستوران های خلوت خارج شهر رفتیم. بعد از آنکه چای و بغلاوه مورد علاقه ام را فرمایش دادیم من بدون مقدمه به سخن شروع کردم.

- شما از وضعیت زندگی شخصی و خانوادگی ام آگاهی کافی دارید. من با تمام امکانات مادی و معنوی که از برکت موقعیت خانوادگی ام نصیب شده است، آن طوری که دیگران تصور می کنند خود را انسان آزاد و خوشبخت احساس نمی کنم. در کودکی مادرم را از دست دادم و در جوانی، به جای آن که مانند سایر هم سالان خود به کسب تحصیلات عالی و موفق اجتماعی می پرداختم، از اثر رفتار نامناسب مادر ناتنی باید هرچه زودتر در پی تشکیل خانواده بیافتم. من هم ناگزیر، در شرایط دشوار اجتماعی حاکم بر جامعه، تلاش کردم شانس خود را بیازمایم. خوشبختانه، با اطمینان و غرور باید بگویم در این مسیر از جاده اخلاق و آداب پا فراتر نگذاشته ام.

بعد از مکث نسبتاً طولانی دوباره ادامه دادم:

- بعد از چرت و فکر کردن های طولانی به این نتیجه رسیدم که، هرگاه شما موافق باشید، می توانید ناجی من باشید، و در مقابل من تعهد می کنم که شریک مناسب و خوبی در زندگی برای تان باشم.

- ضرورت به رازداری نداریم، ما چیزی را از مردم پت و پنهان نمی کنیم. فقط به من بگو چه وقت به خواستگاری بیاییم.

من، در حالی که ظاهراً از پاسخ نجیب احساس رضایت و راحتی می کردم، و شاید برق چشمانم از نگاه نجیب پنهان نموده باشد، اما در حقیقت در درونم خود را در یک خلاء تاریک یافتیم. فکر کردم از بلند یی پرتاب شده ام و در راه رسیدن به زمین در این خلاء دست و پا می زنم، مانند کابوسی که پایانی ندارد.

فورا خود را جمع و جور کردم. در حالی که خود را از پاسخ نجیب و آمادگی وی برای ازدواج با خود خوشحال نشان می دادم از وی ابراز امتنان کردم. برای اطمینان بیشتر خاطر وی، یکبار دیگر یادآوری کردم که گذشته ها در گذشته خواهند ماند و من بنوبه خود اطمینان می دهم که هیچ گذشته یی در زندگی مشترک ما کوچک ترین اثری نخواهد داشت.

برای اطمینان بیشتر گفتم من زمینه اولین مجلس دیدار با خانواده ام را تا پنجشنبه آینده آماده خواهم ساخت.

واکنش پدر و مادر در برابر این تصمیم، مثبت توام با تعجب بود. پدرم سوال کرد چرا با این سرعت به این نتیجه رسیده ام. که طبعاً پاسخ من مانند هر دختر دم بخت دیگر سکوت، بدون ادای کلمه ای، توام با نگاه های شرم آلود بود. پدر بیشتر از این اصرار به دانستن جزئیات نکرد. نامادری برایم تبریک گفت و احساس خوشی خود را در اتخاذ تصمیم سریع من نتوانست پنهان کند.

مراسم خواستگاری و به تعقیب آن شیرینی دادن و نامزدی در محیط کوچک خانوادگی، به اشتراک اعضاء هر دو خانواده، بشمول راضیه برگزار شد. راضیه که هرگز چنین پیشامدی را پیش بینی هم کرده نمی توانست، نتوانست واکنش روشنی از خود نشان دهد. احساس ناباوری، سرخوردگی، بیگانگی حالت هایی بود که می شد از ظاهر راضیه احساس کرد. راضیه در رابطه دوستی ما خود را فریب خورده می پنداشت. من می توانستم این حالت ها را در وجود وی حدس بزنم و وی را درک کنم.

در تمام مدت زمان آمادگی برای پنجشنبه آینده و به تعقیب آن تدارک برای مجلس شیرینی دادن خصوصی

نجیب که انتظار چنین برخوردی را نداشت، در حالی که از این پیشنهاد غیرمترقبه شوکه شده بود برای لحظه ای، بدون واکنش بخصوصی ساکت ماند. من می توانستم حدس بزنم که نجیب به رغم آگاهی از رابطه من با امید، شاید این پیشنهاد را آنقدر جدی نگیرد. بناءً بلافاصله علاوه کردم:

- با شناختی که از همدیگر داریم، باوجود همه تفاوت هایی که میان ما وجود دارد، من به این نتیجه رسیدم که شخص آکادمیک و دانشمندی با ویژگی های شما و پایند به اصول خانواده می تواند همسر مناسب برای من باشد. من این مطالب را بدان جهت صریح و روشن می گویم چون شما از وضعیت درون خانوادگی ما آگاهی کافی دارید و از شما هم توقع پاسخ روشن را دارم. باید علاوه کنم من با همه گذشته ام که بتواند زندگی مشترک آینده ما را صدمه بزند بریده ام.

من می دانستم چنین پیشنهادی، هرچند برای نجیب ناگهانی و به دور از انتظار است اما در وضعیتی که وی قرار دارد، یعنی برای مردی که عمرش از چهل گذشته باشد، شانس بالاتر از اینکه با دختر جوان و زیبایی با نیم عمرش ازدواج کند و تشکیل خانواده دهد شاید یکی از رویداد های نادر باشد.

نجیب لحظه های طولانی بدون پاسخ به سویم دید. حدس می زنم در درون خود در مورد پیشنهاد ناگهانی و غافلگیرانه ام فکر می کند.

بالاخره نجیب به گپ آمد. پرسید:

- راضیه از موضوع آگاهی دارد؟

گفتم:

- نه.

پرسید:

- چرا، وی که نزدیک ترین خواهرخوانده ات است

و تا جایی که من می دانم شما راز پنهانی از همدگر ندارید.

- بله، شما درست می گوئید. اما من عمداً نخواستم

در مورد دیدار امروز ما و محتوی آن با راضیه پیش از پیش صحبت کنم زیرا از پیامد پاسخ منفی آن می ترسیدم. اکنون از شما هم خواهش می کنم در صورت رد پیشنهادم لطفاً در این مورد سکوت اختیار کنید و به خصوص به راضیه چیزی نگوئید. امیدوارم رازداری که یکی از خصوصیات مردانه بشمار می آید را در این مورد به کار برید.

نجیب، بعد از مکثی گفت:

که برای یک هفته بعد آن تعیین شد، مانند ارواح عمل می‌کردم. نمی‌توانستم افکارم را تمرکز دهم. نه روی چگونگی برگزاری مراسم پیش رو، نه در مورد آینده این تصمیم، و نه هم در باره سرنوشت عشق نافرجام من و امید. برای گریز از هرگونه واکنشی رخصتی تفریحی بیست روزه گرفتم.

در روز بیست و یکم، بعد از مراسم نامزدی باید دو باره به کار حاضر می‌شدم. هرچند نجیب گفت، هرگاه خواسته باشی می‌توانی دیگر به کار نروی، زیرا به زودی مراسم عروسی برگزار خواهیم کرد. اما من حتی تصور آن را هم کرده نمی‌توانستم خود را از محیط اجتماعی و کار کنار بکشم و مانند یک خانم خانه خود را در چهاردیواری محبوس کنم.

***

مانند همیشه بس کارمندان را سوار شدم و در چوکی کنار پنجره نشستم. همکارانی که از نامزدی من باخبر شده بودند برایم تبریکی می‌دادند. رفته رفته بر شمار مسافران افزوده می‌شد. بس ما آهسته آهسته به ایستگاه محل زندگی امید نزدیک می‌شد. به هر اندازه ای که این فاصله کوتاه شده می‌رفت به همان پیمانه تپش قلبم بیشتر می‌شد. گویی برای نخستین بار به دیدار انسان دوست داشتنی خود می‌روم. هم می‌خواستم امید در ایستگاه در انتظار بس باشد و هم آرزو می‌کردم ایکاش این اولین دیدار بعد از بیشتر از بیست روز و بعد از مراسم نامزدی ما در چنین وضعیتی اتفاق نیفتد. هم می‌خواستم واکنش امید را بعد از آگاه شدن از قضیه ببینم و هم نمی‌خواستم واکنش وی را در برابر این برخورد ظالمانه که بدون آگاهی وی انجام داده‌ام در برابر دید دیگران ببینم.

بس به ایستگاه مطلوب رسید. امید مانند گذشته‌ها همراه با شماری از همکاران در ایستگاه در انتظار بود. در یک نگاه سریع چشم به چشم شدیم و امید از در عقب داخل بس شد. بس در این موقعیت تقریباً پر شده بود و دیگر فرصت تبریکی دادن‌های انفرادی میسر نبود. در مسیر باقی مانده راه من در باره نحوه واکنش امید بعد از آگاهی از خیر نامزدی ام فکر می‌کردم. هیچگونه تصور روشنی به ذهنم خطور نمی‌کرد. برعکس، متوجه شدم با بی‌خبر گذاشتن امید از تصمیم و راه اندازی مراسم نامزدی چه حرکت ظالمانه‌ای در برابر وی انجام داده‌ام.

کنار گذاشتن امید، عشق و رویا حقیقی زندگی ام از جریان رویداد های اخیر به مانند اجرای حکم جزا بالای محکومی بود که مرتکب خیانت نابخشودنی در برابر معشوق خود شده باشد. در حالی که، به داوری خودم، بیگانه‌ترین شخص و یگانه قربانی این رابطه نامیمون، امید است. نمی‌توانستم از این اشتباه بزرگ و جبران ناپذیر در برابر امید خود را بیگانه بکشم.

بس در ایستگاه معین توقف کرد و همکاران یکی پی دیگر با خارج شدن از بس خود را به تالار کوچکی که کتاب های حضری کارکنان گذاشته می‌شود رساندند. من چند گام جلو تر از امید با جمعی از همکاران زن داخل تالار شدیم. به مجرد ورود ما غریو دسته جمعی همکاران بلند شد که در میان چک چک و فریاد های شادی نامزدی مرا تبریک می‌گفتند. من که از این حرکت همکاران غافلگیر شده بودم برای لحظه هایی نمی‌توانستم واکنشی از خود نشان دهم به جز پاسخ، تشکر، تشکر، زنده باشید! زیر چشمی امید را می‌پاییدم. برای لحظه ای امید را که در دو قدمی عقب من ایستاده بود دیدم که رنگش مانند گچ پریده است و با عقب کشیدن خود از میان گروه انسانهای بهم فشرده برای خود راه گریز از میان این جمعیت شاد و هیجان زده باز کرد و با شتاب، دو سه پله را یکی نموده و خود را به منزل دو پرتاب کرد.

در این هنگام یکی از همکاران دسته گل زیبایی به سویم دراز کرد. من هم به هدف منحرف ساختن نگاه های کنجکاو آن هایی که سرهای شان را به سوی مسیر نگاه من دور داده بودند، چنگ انداختم و دسته گل را از دست وی قاپیدم. هنوز کلمه تشکر از دهنم خارج نشده بود که سوزش دردناکی در کف دستم احساس کردم و به جای تشکر، واخ گفتم و فریاد گونه از دهنم برآمد:

گل خار داشت مه ندانستم!

و کسی از میان جمعیت صدا زد: شیرین یارکم یار داشت مه ندانستم ...

پایان /

نومبر ۲۰۱۷

سبب هجرت ابراهیم ادهم ...

ملک برهم زن تو ادهم وار زود
تا بیابی همچو او ملک خلود

خفته بود ان شه شبانه بر سریر
حارسان بر بام اندر دار و گیر

قصد شه از حارسان ان هم نبود
که کند زان دفع دزدان و زنود

لیک بُد مقصودش از بانگ رباب
همچو مشتاقان خیال آن خطاب

نالۀ سر نا و تهدید دُهل
چیزه کی ماند بدان ناقور کُل

مومنان گویند کائار بهشت
نغز گردانید هر آواز زشت

ما همه اجزای آدم بوده ایم
در بهشت آن لحن ها بشنیده ایم

وقتی که آب با بول یکجا می شود، خاصیت تلخی را به خود می گیرد و خاصیت اصلی خود را از دست می دهد. مع الوصف هنوز هم قدرت خاموش کردن آتش را دارد و طبعش هنوز در او باقی می ماند. درست است که جسم لطیف ما در تن خاکی و نفس پرور ما یکی و عجین شده و خاصیت آن را بخود گرفته است اما اندکی از آن خاصیت (خصلت) هم به ما باقی مانده است که بتوانیم آتش غم را و آتش نفس را بکشیم و خاموشش کنیم.

گرچه بر ما ریخت آب و گل شکی
یاد مان آمد از آنها چیزه کی

آب چون آمیخت با بول و گمیز
گشت زان میزش مزاجش تلخ و تیز

داستان زندگی ابراهیم ادهم شبیه زندگی نامه بودا است. فرید الدین عطار در تذکرت الاولیا شرح مبسوطی در باره جایگاه و منزلت و زندگی او آورده است. "سلطان تاج و تخت بلخ بامی، آن سلطان دنیا و دین، آن سیمرخ قاف یقین، آن گنج عالم عزلت، آن گنجینه اسرار دولت آن شاه اقلیم اعظم، آن پرورده لطف و کرم شیخ عالم ابراهیم ادهم (رح) متقی وقت بود صدیق روزگار و در انواع معاملات و اصناف حقایق حظی تمام داشت و مقبول همه بود و بسی مشایخ را دیده بود و با امام اعظم ابوحنیفه صحبت داشته بود. (۱) تذکرت الاولیا عطار".

اینجا مولانا داستان سبب ترک مملکت خراسان او را بیان کرده و از این داستان حکمت های دیگری را بیرون آورده و تمثیل های دیگری را به آن افزوده است. انسان ها تا از درون حرکتی نکنند و تغییری در خود پدید نیاورند و انقلابی در وجودش رخ ندهد، به حقیقتی و کمالی دست نمی یابد. مولانا می گوید: موسیقی ای که در ما اثر می گذارد، ما پیش از این آن ساز و آهنگ را تجربه کرده بودیم که نای زن، به ما آموزانده بود. نای زن، نالۀ نای را در ما دمیده بود. عرفان و از جمله مولانا به ما تفکر نمی دهد بلکه بینش می دهد. که سماع جان داشته باشیم سماع ما، سماع اندرونی و سماع دل باید باشد. تا رضایت شاه خود را بدست آورده بتوانیم. این ملک تن و جسم، باید برهم زده شود، باید تغییری و انقلابی پدید آید.

چیزه کی از آب هستش در جسد
بول گیرش، آتشی را می کشد

گر نجس شد آب این طبعش بماند
که آتش غم را به طبع خود نشاند

پس غذای عاشقان آمد سماع
که در او باشد خیال اجتماع

مولانا هیچگاه به ما از نفرت و خشونت و بدبینی سخن نمی گوید و به آدمی پیامی از بدی و زشتی نمی رساند. همیشه سخنان زیبا و لطیف را در ذهن ما جاگزین می کند. می گوید هر قدر سماع و ساز و سرود بگوش ما برسد ما را به حکمت های تازه نزدیک می کند و حقایق را مکشوف تر می سازد. در ادامه حکایت تشنه ای را می آورد که خودش در بلندا است اما آب از جو می خواهد. عاقلی برایش می گوید که تو از بلندا، آب می جویی. از این اسبابی که تو با او آب می خواهی، سعی ترا باطل می سازد. تشنه می گوید این اسباب، یک بهانه است. قصد من شنیدن بانگ آب است. گرد حوض آب و گرد جوز و گرد بانگ آب گشتن همچون طواف حاجیان بگرد کعبه است. اما من از شما چیز دیگری نمی خواهم.

در نغولی بود آب، آن تشنه راند
بر درخت جوز، جوزی می فشاند
می فتاد از جوز بن، جوز اندر آب
بانگ می آمد همی دید او، حباب

عاقلی گفتش که بگذار ای فتی
جوزه ها، خود تشنگی آرد تو را
گفت: قصدم زین فشاندن جوز نیست
تیز تر بنگر، بر این ظاهر مه ایست
قصد من آنست که آید بانگ آب
هم ببینم بر سر آب، این حباب

تشنه را خود شغل چه بود در جهان؟
گرد پای حوض گشتن جاودان

اما مولانا قصد خود را بیان می کند و می گوید که قصد من از سرودن مثنوی، بدست آوردن رضایت حسام الدین است. وقتی شاه، تحفه زر و مالی را پذیرفت، منظور مسافر و گدا تقدیم زر و اهمیت زر و تحفه نیست، بلکه رضایت شاه مد نظر است. قبولی و رضایت محبوب خود را قبولی درگاه حضرت باری می داند:

همچنان مقصود من زین مثنوی
ای ضیاء الحق حسام الدین توی

مثنوی اندر فروع و در اصول
جمله آن توست، کردستی قبول

قصدم از الفاظ او، راز تو است
قصدم از انشایش، آواز تو است

پیش من آوازت، آواز خداست
عاشق از معشوق، حاشا که جداست

مولانا غزلی هم در دیوان کبیر به همین مضمون دارد که گوید:

بنمای رخ که ماه فروزانم آرزوست
بکشای لب که قند فراوانم آرزوست

بحث دیگری را که مولانا در این داستان دارد، کینه جویی و حسادت برخی مردم و شک کردن در ارزشمندی نسبت به کتاب مثنوی او است. لذا به آنها طنز تلخی می دهد و می گوید من به نسناس (۱) سخن نمی گویم و مقصودم آنها نیستند. من حروم (۲) را که از طریق دل به من رجوع کرده است، کار دارم. نای زنی که نای می زند بادش می رود. سپس نای زن می گوید اگر تو بهتر از من نای زده می توانی، بگیر و نایی بزنی.

اتصالی بی تکلیف بی قیاس
هست رب الناس را با جان ناس

لیک گفتم ناس من، نسناس نی
ناس غیر جانِ جانِ اشناس نی
ما رمیت اذ رمیت خوانده ای
لیک جسمی در، تجزی مانده ای
می کنم لاحول، نه از گفتِ خویش
بلکه از وسواس آن اندیشه کیش

کو خیالی می کند در گفتِ من
در دل از وسواس و انکارات ظن
چون که گفتِ من گرفتت در گلو
من خمش کردم، تو آن خود بگو
آن یکی نایی، خوش نی می زده ست
ناگهان از مقعدش بادی بجست

نای را بر کون نهاد او که: زمن
گر تو بهتر می زنی، بستان بزن
ای مسلمان، خود ادب اندر طلب
نیست الی حمل از هر بی ادب

افلاطون گفته بود: "کسی که کار ناشایست و بد
می کند نخست دلیل آن از سر جهل است نه از
فقر و بدی او. هرکار بد، از جهل سر می زند و
منشاء همه بدی ها از جهل آدمی است." کسی که
از بیرون بد خویی می بیند، بدانکه خود آن
شخص بد خو است. اگر خوشخو بود، هیچگاه بد
خویی را نمی بیند و پیوسته با خوبی ها روبرو
می شود.

هرکه را بینی شکایت می کند
که فلان کس راست طبع و خوی بد
این شکایتگر بدانکه بد خو است
که مر آن بد خوی را او بد گو است
زانکه خوش خو آن بود کو در خمول
باشد از بد خو و بد طبعان خمول

در پایان به داستان سلیمان و بلقیس بر می
گردد و می گوید، که تو برای هدایت کردن قوم
خود آمده ای باید که حلم حق را پیشه کنی تا سبب
هدایت دیگران گردی. این حکایت بخشی از تمثیل
های داستان سلیمان و بلقیس است که مولانا باز
به اصل داستان بر می گردد و حکمت ها از آن
بیرون می کند.

آن شکایت نیست، هست اصلاح جان
چون شکایت کردن پیغمبران

طبع را کشتند در حمل بدی
ناحمولی گر بود، هست ایزدی

ای سلیمان، در میان زاغ و باز
حلم حق شو، با همه مرغان و باز

مولانا داستان ابراهیم آدم و بلقیس را بهم پیوند
می دهد که هر دو به دلایل خاص و مشابهی نقل
مکان می کنند. ادهم از ملک خودش دور می شود
به سبب حالتی که برایش دست داده بود و به آن
جایگاه معنوی می رسد. و بلقیس هم از جایگاه
قدرت و مکنت خود بیجا می شود و ترک جاه و
مقام می کند و به رستگاری می رسد. هر دو در
یک مقام و شان و شوکت بودند. اما ترک ما سوا
کردند. هرچند که "هیچ شیء، مانند شیء دیگر
نیست (لیس کمثله شیء)" اما بحث اینجا اصلاح
خود و تجدید حیات خودی است که با روابط
بیرونی کاری ندارد. امور معنوی، ربطی به امور
بیرونی ندارد. مهم آن است که هر کس اگر به
اصلاح نفس خود بپردازد، این جنگ هفتاد دو
ملت هم به وجود نمی آید. برای سلیمان حلم حق
شدن اهمیت دارد که با زاغ و باز، یکنوع
برخورد نماید و حلم حق را شامل حال همه
موجودات نماید.

ویده وگري

کړ او چا توپک اوږي ته واچاوه. خو چې له کلاگانو او کورونو دباندې د کلی منخته راووتل. هر یولکه ارواېې چې وتبنتي خای په خای ودرید. په ټولو ویره خپره شوه، رنگونه یې زیر راواوښتل. ټول کلی په سپکو او درنو وسلوبار وسله والو نیولي وو.

په دې نیمه شپه کې راغلو غلو داسې جامې اغوستې وې چې د توپ په گوليو دې هم په گرانې له پښو غورزولی شو. دهریو په اوږه داسې وسلې بار وی انسان څه چې تیرې یې اوبه کولی. دا وطنی غله نه و او نه خو هم له نږدې گاونډه راغلي شوکاروو. ددوي هر څه بدل وو: نه یې څیرې او نه یې جامې چا ته ورته وې او نه یې نور کړه وړه. څوک داسې له رنگه تور وو تا به ویل چا د سکرو رنگ ورکړی وی او څوک داسې سره او سپین و لکه د تازه حلال کړی غوايي تازه غوښه. د کلی خلکو په اول حل دداسې څیرو او جامو خلک لیدل. له هغو سره جگړه او مقابله لکه له ډبرو سره د سر وهل او په لوی لاس ځانونه له غرونو راکنډه کول وو.

راغلو غلو نه یوازې دننه او دباندې ټوله کلا نیولې وه، پاس ونو ته هم ختلی وو او لکه مرغان د ونو په لویو منډانو ناست وو. خو راغلو غلو هیڅ شي او هیچا ته لاس نه وو ورورې. هیښوونکی خبره دا وه هسې چې د غلو څیرې، جامې او پښې پردی او نا آشنا وو

نیمه شپه وه. دټولو کلاگانو لویې دروازې تړلې وې. د کلي ټول لوی او واړه په درانده خوب داسې بیده وو تا به ویل ټولو د خوب گولی خورلي وي. نا بیره لویو سپکو او درندو ډزو له کلاگانو او وړو کورونو دباندې او دننه لویا غوغا جوړه کړه، درباری شو هر څه داسې وښوریدل او ولرزیدل لکه لویه زلزله چې سمه او غر ونړوی او لکه لوی طوفان چې هر څه له ځانه سره پورته کړی.

له ټولو دلوبې کلا لویه دروازه په درب بیرته شوه. سپکو او درندو ډزو نه یوازې په کلي کې ویده وگړی راکینول، مرغان او په کلاو کې پراته حیوانات هم وترهیدل. د مرغانو آوازونو او د حیواناتو رملاروپه ټول کلي او کلاگانو کې شور او زور جوړ کړ. د کلي گرد واړه او زاړه ټول له ځایه ولټیدل. دکلی د زړې ادې له خولي لویه چیغه پورته شوه:

- یاالله خیر

او له دې سره ټولونارې کړې:

- غله دی ... غله!

کلاگانې او کورونه د کوچنیانو چیغو او ژړا په سر واخیستل:

لویانو هریو څه چې لاسته ورغلل راواخیستل: چا توره په لاس کې ونیوه، چا تبرگی راپورته

- دا خير بي په گريدلو او خبروهم د چا سر نه خلاصلاصيده او كليوالو ته داسې برينيدل لکه گونگيان چې په اشارو غبريري. د غلو مشر چې په لاسو او ورمير بي گن ماران رسم وو په لوړ آواز گډ شو، خو هيڅوک بي په خبرو ونه پوهيدل. خبرې بي لا خلاصی نه وی چې تر څنگ کس ته بي اشاره وکړه چې خبرې بي وژباړي. هغه يی لکه لاس په نامه سرتيري دستي امر پر خای کړ:
- دی وايی: مه بيريری! مور مو له هيڅ شی سره کار نه لرو .
- په دې سره كليوالو کي ساه وچليده، ډاډه او ويره یی له سره والوته، د کلي مشر ژر ورغبرگه کړه:
- نو په دې نيمه شپه کي څنگه بي پوښتني او بي اجازې په کلی رانوتی ياست؟
- د غلو مشر اوړې پورته ونيوې. بي له ويري او ترهي بي په غرور او مستی وويل:
- مور مو په مور پسي راغلي يو.
- په دې سره په ټول کلی او کورو کي شور او زور جوړ شو. ټولو يو بل ته هک پک وکتل او دغي ناروا او سپکي غوښتني ته گرد له غوسي شنه او سره را واوښتل. د کلي مشر وويل:
- په دې بوډی څه کوئ دا خو کومه پيغله هم نه ده چې کوم زلمی ته یی نکاح کړی؟
- د غلو مشر نری موسکا وکړه د كليوالو په احساساتو او غوسي بي هيڅ سر ونه گراوه هما غسي سرتمبه یی وويل:
- مور دومره ساده نه يو. مور د واده پسي نه يو راغلي. مور ته د هغو غلو او زورورو کيسي ټولي معلومي دي چې ستاسو د مور د واده په هوس کي سرونه بايللي او شرميدلی تښتيدلي دي.
- ټولو ورو او زرو زامنو، لمسيانو، کروسيانو، کوديانو او نورو... يوه بل ته وکتل. بيا ټولو په يوه ساه چيغه کړه.
- نو له دې زري بوډی څه غواړی؟
- د غلو مشر په لوړ آواز ځواب ورکړ:
- د هغي کمالونه!
- د کمالونو په اوريدو ټوله کلا هيښه پاتي شوه او د هر يوه له خولي بي واکه راووتل:
- کمالونه، کمالونه، کمالونه ...
- د غلو مشر د شور او زور په منځ کي په بيره ورغبرگه کړه:
- مور د هغي کمالونه يادوواو له ځانه سره یی ورو.
- د کلا له منځه يوه تن چې پخپله موندی ريره یی لاس واهه او له تسپو بي پرله پسي ټکار ويسته په زوره وويل:
- مور ته یی په بدل کي څه راکوی؟
- د هغه په دې له شرمه ډکه غوښتنه او معامله ټول، واره اوزاره له غوسي سره او شنه شول. د کلي دلوی ميدان په منځ کي لوی شور او زور جوړ شو. هرچا په لاس کي نيولي وسله

هغه سرى ته ونيوه او له هرې لور پرې د
کنځلو او گواښونو باران جوړ شو:

- څه غول خورې، په مور سودا کوي؟ مور
خرځوئ؟

او هغه چې هماغه څيربې تسپي اړولې او د

يوه بل هم چې هسکه شمله بې وهلي او په
اوردو بریتو بې لاس تیراوه غاړه تازه او په
پلوۍ بې وويل:

- مور نه يوازي بیده، رانده او کاڼه يو، نا پوه
هم يو چې پردي له څومره لرې ملکو او غرو
زموږ د مور په کمالونو خبر دي او مور لا
هغه نه پيژنو.

او له دې سره د ټولې کلا وگړو له شرمه
سترگې لاندې ونيوې او تر ډیره بې يو بل ته
نور له شرمه وروڼه کتل.

سوتهال - لندن

د شپې يولس بجې

د ۲۰۱۷ ميلادي کال د جون ۱۲

هرې دانې په اړولو به يې د خدای نوم هم په
لور آواز اخيست بې واکه خندا ونيوه او د هيچا
د ښکنځلو او گواښونو وڼه بيريده:

- که داسې درباندي مور گرانه وای په داسې
د رانه خوب به نه بيديدلی!

شاه محمود حصين به جاودانگی پیوست

مدني و سياسي کارنامه های ماندگار از خود به
جا گذاشته

اند. بیشتر این مبارزان در راه تحقق آرمانهای
انسانی از شکنجه، زندان و حتی مرگ نترسیده
اند. زنده یاد شاه محمود حصین یکی از شمار
این نامداران میهن است.

مرگ پیش هنگام شادروان حصین ضایعه جبران
ناپذیر برای نهضت آزادی خواهی کشور، جامعه
اکادمیک و دوستان و خانواده وی بشمار می آید.

روانش شاد و یادش گرامی باد.

با دریغ، شاه محمود حصین، مورخ، نویسنده،
سیاستمدار مشهور و یکی از پیشکسوتان جنبش
مترقی و عدالت خواهی معاصر کشور از اثر
بیماری در اکتوبر سال ۲۰۱۷، به عمر ۶۸
سالگی چشم از جهان پوشید.

انا لله و انا الیه راجعون

تاریخ آزادی خواهی افغانستان مملو از انسانهای
آزاد منش، ترقی پسند، مبارز، فداکار، و انسان
دوست است که در راه تامین حقوق و عدالت،
برادری و برابری هموطنان و کسب آزادی های

باغ ابر

دیدم که برگشتی، ولی حالا کمی دیر است
 شب را سحر گشتی، ولی حالا کمی دیر است
 از بغض، باغ ابر در چشمان تو گل کرد
 از گریه تر گشتی، ولی حالا کمی دیر است
 پشت تمنا های پنهانم در آن سو ها
 ممنون اگر گشتی، ولی حالا کمی دیر است
 مانند آزادی خرابم هیچ می فهمی؟!
 دیوار و در گشتی، ولی حالا کمی دیر است
 از دست رفتن های من یک قصه کهنه است
 حالا خبر گشتی، ولی حالا کمی دیر است
 باید نمی نالیدم از تأخیر هایت، حیف!
 تو زود برگشتی، ولی حالا کمی دیر است
 * * *

خبری !!

زرگی می غواری یاره ستا خبری
 خوری خوری ستا د وفا خبری
 خبری دیری د چا خوبی نه وی
 خو زما خوبی ستا بیا بیا خبری
 راشه په خنگ راسره کنبینه نژدی
 راسره کره د دلایا خبری
 سپی رقیب وشره له خپلی مخی
 چي نکړی تاته بیا د چا خبری
 * * *

رفعت حسینی

بر مدار خدعه
 و آغاز شد

فصلی که در آن

جوانه های سایه
 سر از خاک
 برون کردند
 و
 زندگی بر مدار خدعه
 گردش آغاز کرد

عبدالله اکبری

میازار این دل صد ریشه ام را
 زمستان است مشکن شیشه ام را
 تو ای بی کله و بی نوش و نیشه!
 میر از کله ام این نیشه ام را

منجمان گفتمند كه :

" سال

د ژوند پيغام

سال جدایی و سیاهیست ! "

و فال بینان

خیال کی می بیا نوی ننداری بنکاری
 اخ دا خو د ژوند مظاهری بنکاری

خطوط کف هر دستی را

رنگ د تحول کره کائنات بدل
 خدایرو بن کی نوی مشوری بنکاری

- از زنان و مردان -

به جوی خون پیشگویی کردند

دشت بیا دلاله په وینو رنگ شولو
 خدایه دا د چا د زره قطری بنکاری

و

معبران سالمند

ناز او تبسم می د غوتی ولید
 ژوند یی ماته توکی مسخری بنکاری

هر خوابی را

به یورش آتش

دا چي می د زره د وینو رنگ نه دی
 وایه! په څه ستا منگولی سړی بنکاری

برکلبه های دل ها

و هجوم هزار آسمان صاعقه

خدایرو حریفان به بیا نپشه کاندی
 داسی که زما مپنی سپیری بنکاری

بر محبت های ابریشمین

تعبیر نمودند

خومره چي دی زلفی سلسلی لری
 هومره ولولی زما اسری بنکاری

و خطیبان

به افسانه سرایی شایسته طفلان

پرداختند

خیال کی چي بجلی د فکر بله کرم
 ژوند می لانیمگری یو په دری بنکاری

و

کذاب شدند .

کاشکی تحول سره بدل شمه
 گوندي را په سرخاوري ایری بنکاری

پاڅیره سیلابه حرکت وکره
 بیا ترو تازه شاری مپری بنکاری

برلین ، دسمبر ۲۰۰۹ مسیحی

تحریر دوم

از ادبیات انگلستان

اوسیان Ossian

اثر مک فرسن Mc Pherson (۱۷۳۸-۱۷۹۶)

است، ماه در آسمان گم می شود. تنها تویی که پیوسته یک سانی... تو مدام در محیط نورانی خویش شاد و سرگرمی. هنگامی که زمین به اثر طوفاناتاریک است، هنگامی برق می جهد و رعد می گرد، تو با همه زیبایی ات برهنه می آئی و به طوفان می خندی.

افسوس! تو بیهوده برای "اوسیان" نور می پاشی. چه گیسوان زرینت بر روی ابرهای خاور موج زند و چه انوارت بر دروازه های باختر بارزد، او دیگر اشعه ترا نمی بیند، اما شاید تو هم چون من، فصلی بیش در پیش نداری و سالهای عمر تو پایانی خواهد داشت. چه بسا که روزی در سینه ابرها خواهی خوابید و صدای صبح را نخواهی شنید.

به ماه

دختر آسمان، ای ماه، تو چه زیبایی! آرامش و صفای چهره ات چقدر برایم مطبوع است! تو آکنده از لطف پیش می روی، ستارگان قدم برجا پای زنگاری تو می نهند و به سوی شرق می روند. در حضور تو ابرها شاد و خندان می شوند و اشعه تو گوشه های تاریک آنها را سیمین می سازد. چه کسی می

"اوسیان" شاعر حماسه سرای نابینا که تحت حمایت "مالوینا" زن بیوه پسر خود، اوسکار زندگی می کند، به آهنگ جنگ خویش داستان پیروزیهای پدر خود، "فینگال" شاه شجاع و سایر جنگجویان را می سراید. اما با این داستانهها و احساسات، اندوه خود شاعر نابینا و افکار و تصورات اخلاقی او و شرح مناظر و چیزهای دیگر نیز آمیخته است و این ترانه ها را از یک نواختی نجات می دهد. "مک فرسن" نامها و چهارچوب اثر خود را از افسانه های قدیمی اسکاتلندی و ایرلندی به عاریت گرفته اما مناظر و محیط کشور خویش و زمان خود را در آن وارد ساخته است. در اینجا چند قطعه از کتاب "اوسیان" نقل می کنیم:

به خورشید

ای که بر بالای سرهای ما روانی و چون سپر پدرانمان مدوری، انواز تو از کجا می آید ای خورشید؟ انوار جاودانی تو از کجا می آید؟ تو با زیبایی شاهانه ات پیش می روی. ستارگان در آسمان پنهان می شوند. ماه پریده رنگ و سرد در میان امواج غرب غوطه می خورد. تو تنها روانی ای خورشید! چه کسی می تواند رفیق راه تو باشد؟ سلسله جبال از تو گسسته می شود، کوهها نیز در طول سالها از میان می روند، دریا به نوبت خود جزرومد

می خزند، مگسهای آغاز شب که با بالهای سبک شان به سرعت در پروازند سکوت فضا را از صدای بالهای خود آکنده اند. ای ستاره درخشان، در دل شب به چه می نگری؟ تو را می بینم که لبخندزنان به سوی افق پایین می روی. امواج شادی کنان دور ترا می گیرند و گیسوان تابناکت را شستشو می دهند. بدرود ای ستاره خاموش، تا پرتو نبوغ من به جای تو بدرخشد...

دو شاعر کور در مرگ فرزندانشان می گریند

آلپین - آه "مورار"! تو چون غزال کوهی سبکبال و چون شهاب سوزان سهمگین بودی... اما اکنون منزلگاه تو چقدر تنگ و تاریک است! تو را که آن همه بزرگ بودی، فضایی در میان گرفته است که با سه قدم می پیمایش. چهار سنگ خزه دار یگانه بنایی است که خاطره ترا در دل مردم زنده می کند. درختی که به جز یک برگ بر روی آن مانده و چمنی که ساقه های درازش با نفس بادهای لرزند، گور "مورار" توانا را به چشم شکارچی نشان می دهند.

آرمن - اوه "دورا"، بستری که تو در آن آرمیده ای چقدر تاریک است! اوه دخترم، خواب تو در گور چقدر عمیق است؟ کی بیدار خواهی شد تا ترانه های دلکشت را به گوش پدرت برسانی؟ ای شب غدار برخیز!... ای بادهای خزانی، برخیزید، بر روی علفهای سیاه بوزید، بر ذروه کاجها بغرید. ای ماه، پشت ابرهای از هم گسسته بغلت! و گاه و بیگاه چهره اندوه زده و پریده رنگت را نشان ده...

تواند چون تو در آسمانها راه رود. چه کسی می تواند چون تو در آسمانها راه رود، ای دختر آسمان؟ به دیدار تو ستارگان شرم زده دیدگان درخشان شان را بر می گردانند: در پایان این راه هنگامی که ظلمت عمیق تر می شود و قرص ترا می پوشاند، به کجا می روی؟ آیا تو هم چون "اوسیان" منزلی داری؟ خواهرانت از آسمان به زیر افتاده اند؟ آنها که در دل شب همراه تو شادی می کردند، دیگر وجود ندارند؟ آه بیشک آنها پایین افتاده اند، ای چراغ زیبا، و تو گاه گاه به گوشه خلوتی می روی تا بر آنها گریه کنی، اما شبی خواهد آمد که تو نیز خواهی افتاد و جاده های زنگاری آسمان رهایت خواهند کرد. آن گاه ستارگان، که حضور تومیایه تحقیر شان بود، سرهای درخشان خورا خواهند افراشت و بر سقوط تو شادی خواهند کرد.

اکنون تو به همه نور خویش آراسته ای؛ از کاخ خویش به در آی و در آسمانها جلوه کن. ای باد، از هم بشکاف ابرهایی را که دختر آسمان را از چشم ما پنهان می دارند! او می آید تا قلل سرسبز کوهها را روشن ساز و اوقیانوس امواج نیلگون خود را زیر انوار آن رویهم می غلطاند.

به ستاره شامگاهی

ستاره، ای همراه شب، که سر تابناکت از میان ابرهای شامگاهی جلوه می کند و شاهانه بر فلک لاجوردی قدم می نهی، در دشت و هامون به چه می نگری؟ بادهای طوفانی روز خاموش شده اند، صدای سیل گویی دور تر شده است. امواج فرونشسته بر دامن صخره

عقل و تدبیر

گر که آید بکار نه کار خداست
 رفت اگر ناروا، نه کار خداست
 گر که خود را زوی بسنگ و نخلت
 گرشکت همه پانه کار خداست
 خاک ریختی بر جا کندم پاک
 گرشکت آسیانه کار خداست
 سقف ست جمله را اگر بر چید
 شد عروسی سزانه کار خداست
 گر که با گرگ هم آشیانه شدی
 بر درید گر ترانه کار خداست
 خط دل را اگر خطا رفتی
 گم شدی در حله نه کار خداست
 عشق خواندی اگر حسرتی
 پس شد مستلا نه کار خداست
 پر که ستم خورد و خورد گلو که چرا
 چو سز تو دانی سپرانه کار خداست
 از ازل شد سیاه یا که سپید
 طالع و بخت مانه کار خداست
 اهل دل را اگر نگر در حسد
 با کاشنه دعا نه کار خداست
 در شبی به روز بیگانه
 در نش هر چهره را کشیده طعام
 در نش و زیاده لانه کار خداست
 پس نوح با بدان نشست
 از پدر شد حیدانه کار خداست
 عقل و تدبیر از حد اجار است
 غشیر از این ماجرا نه کار خداست
 قرصه

MAHABBAT

A none periodical newsletter published by ADS
 (Afghan Dosti Society)
 22 Town Field Way, Isleworth, Middlesex, TW7 6TN, UK
 Tel: 0044(0)20 88472609 - 0044(0)7956190157
 E-mail: mahabbat.dosti@gmail.com
 Bank name: Barclays,
 Account No: 23541010, Sort Code: 20-70-70, UK
 SWIFTBIC BARCGB22- IBAN GB33 2070 70235410 10

بنیادگذار و صاحب امتیاز: انجمن دوستی افغان

تحت نظریات تحریر

مدیر مؤول: بایون مانج

بهای اشتراک یک ساله: بریتانیسی پونڈ سترلینک. سایر کشور با معادل آن

بهایی تک شماره ۸ پونڈ سترلینک

MAHABAT

December 2017

To Mercy, pity, peace and love all pray

A Periodically Issue

Ahmad Shah Baba's Tomb/ Kandahar- Afghanistan